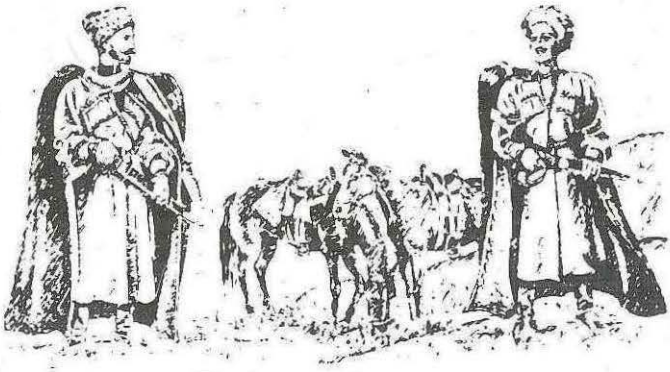
HALİL BEK MUSAYASUL

Kafkas Dağları'ndan Bir Öykü

SON BAHADIRLARIN ÜLKESİ

Dilimize çeviren:
Y. Doç Dr. SÜREYYA ÜLKER

Kafkas Dağları'ndan Bir Öykü

SON BAHADIRLARIN ÜLKESİ

Anlatan: **HALİL BEK MUSAYASUL**
Yazan: **LUİSE LAPORTE**

Anlatanın çizimleri, sulu boya resimleriyle

ÇEVİRİNİN BÜTÜN HAKLARI SAKLIDIR.

Bu çeviri Beck'sche Verlagsbuchhandlung - München adlı kuruluşun 1936 yılında «Das Land der letzten Ritter» adıyla yayımladığı Almanca kitaptan yapılmıştır.

Yayımlayan: Y. Doç. Dr. Süreyya Ülker
Bağdat C. 288/10, İstanbul.
Dizgi - Baskı: Teknografik Matbaacılık A.Ş.
Cemalnadir Sok. No: 24
Cağaloğlu - İstanbul - 1988

HALİL BEK MUSAYASUL

Kafkas Dağları'ndan Bir Öykü

SON BAHADIRLARIN ÜLKESİ

Dilimize çeviren:
Y. Doç Dr. SÜREYYA ÜLKER

Yurdumla Atalarıma

HALİL BEG MUSSAYASUL

Millî propaganda işini yürütenler yalnız siyasiler, gazeteciler değildir. Bu işi ekseriyetle san'at adamları, mensup olduğu milletin has (hars) mümessilleri dahi yapmakta ve kendi yaratıcılıklarında millî mes'eleden ilham almaktadırlar.

Bu kabil bir propaganda, kısmen daha hakikidir. Zira sırf san'at eseri muayyen bir ideoloji damgası taşımakla beraber objektif mahiyetini muhafaza ediyor.

İşte bu objektif cihettir ki, san'at eserlerinin her taraf ve her yere («En hür (!) bir memleket olan Sovyetler Birliği» müstesna) yayılmasını temin ediyor ve taşıdığı ideolojik damga dolayısiyle iyi bir propaganda vasıtası oluyor.

Biz dağlıların da san'at vadisinde iyi bir propagandacısı vardır. Bu propagandacı, genç ressam **HALİL BEK MUSSAYASUL**'dur. Halil Bey'in yaratıcılığı derin bir millî ruh taşıyor ve fıtri istidat bu yaratıcılığa parlak bir istikbal vaadediyor.

Halil Bey GÜNİP'te dünyaya gelmiş ve orada büyümüştür. Tekmil yollarında, kayalarında, taşlarında şanlı mazinin ölmez hatıralarını taşıyan GÜNİP'te, Şamil'in bu kadim avulunda, dünyaya gelen adamın milliyetçi olmaması mümkün değildi. Gene, kendinde Tanrı kıvılcımı taşıyan bir adamın bu istidadı kendi anayurduna, kendi

milletine hasretmemesi imkânsızdı. İşte Halil Bey Mussayasul tam bir Günip evlâdı gibi hareket etmiştir.

Halil Bey'in fırçasıyla canlanan resimler, hep şanlı mazimizin âşina hayallerini taşıyor ve her tablosu millî ruhun canlı bir ifadesini teşkil ediyor. Her tarafta göreceğiniz şey, dağlar, papahlar, çerkez elbisesi, silâh, büyük bir ciddiyet ve samimiyet timsali olan dağlı kadın tipleridir.

Halil Bey'in fırçasıyla canlanan resimler, hep şanlı magörmüş, profesör GREBER ve KABERMAN'ın talebesi olmuştur. Ecnebi bir muhitte tahsil edişi Halil Bey'in umumî yaratıcılık yolu üzerinde müessir olmamış ve millî mahiyetini kaybettirmemiştir. Yaratıcılığı ancak Avrupa tekniğini incelemiş ve üslûbunu almıştır. Millî Kafkasya mahiyeti, şark ruhu, ateşin şark muhayyilesi ayniyle kalmıştır.

Halil Bey'in yaratıcılığına Avrupa'da büyük bir alâka gösteriliyor. «Illustrierte Rundschau» ve daha bir çok garbî - Avrupa mecmualarında Halil Bey'in eserlerinden birçok numuneler neşredilmiştir. Ahiren Paris'te yapılan son «Salon 1933» resim sergisi dolayısiyle Fransa matbuatı Halil Bey'den büyük bir sitayiş ve takdirle bahsetmişlerdi. Aynı sergi münasebetiyle Alman matbuatı da tekrar Halil Bey'den bahse başladı.

Misâl olmak üzere, Halil Bey'in yaratıcılığını karakterize eden ve «Völkischer Beobachter» gazetesinde Alman münekkitlerinden Dr. S. Şmelts tarafından yazılan bir makaleyi hülâsaten zikredelim:

«...O (Halil Bey) kendine mahsus bir teknik yaratıyor. Fevkalâde büyük kıtada sulu boya resimler yaparak doğma yurdunun hayatını, gayet heyecanlı savaş manzaralarını, vatanının tarihî görüş hayallerini çiziyor. Fırçasından çıkan tipler, hep karakteristik çehreli eski yurt aşinaları, bir hayal kadar lâtif, karagözlü nermin elli şark

kızlarıdır. Halil Bey'in fırçası Avrupalı kadın ve erkek çehrelerini dahi aynı nefaset ve mükemmeliyetle yapar.»

Daha sonra:

«Tabloları seyredenler yeni ve kuvvetli bir ton karşısında bulunuyor, renklerin âhengini, geniş dekoratif hatların mevcudiyetini seziyor ve kompozisyonda bir azamet görülüyor. İşte Halil Bey'in eserlerini bugünkü sanatın umumî karakterinden ayıran cihetler bunlardır. Renkler ve şekiller ifadeye tabi kılınmıştır, her parçasında karakteristik bir ifade vardır. Dağların tersiminde, süjesini Dağıstan nağmelerinden alarak çizdiği minyatür kızların hayali çehrelerinde, kanlı intikam döğüşünden sonra bağrışmayı gösteren büyük tablodaki erkek simalarında son derece mükemmel bir ifade kudreti mevcuttur. Hakeza, ince kadın ellerinde, hançeri tutan kemikli erkek yumruklarında bir hayatiyet, kanlı bir ifade göze çarpmaktadır. Efsanevi sahneleri gösteren resimleri - hatların çizilişi, renklerin gayet ince işlenişi ve ahengi itibariyle - kadim İran minyatürlerini andırıyorsa da renklerin kullanılışı ve şekilde onlardan tamamen ayrıdır.

O, becerik itibariyle bir Avrupalı, süje, ifade his ve hareket itibariyle de Asyalıdır.

Portreleri, biz muasirleri yalnız fizikî benzeyiş itibariyle değil, deruni, derin ruhî bir ifade itibariyle de hayrete düşürecek kadar canlıdır. Onun son portreleri — bilhassa Kinyaz Bagration'un portresi (bu portre vaktiyle Paris'te «Salon 1933» resim sergisinde çok beğenilmişti) — bundan başka klâsik, sadelik ve ifade kudreti itibariyle de bir hususiyet arzeder. Çehrenin ifadesi, tersim edilmiş şahsın deruni hassaları hakkında derhal bir fikir veriyor. İşte resmin değerini de nihayet bu miyarla takdir edebiliyoruz.» Dr. Şmelts makalesinin sonunda ilâve ediyor:

«— Genç ressam çok çabuk ilerlemiştir. İleride tekmil bugünün görüş ve moda haricinde olarak daha zi-

yade inkişaf edeceğine kuvvetle eminiz. Nevi şahsına münhasır, ferdî, incelmiş - aristokrat bir yaratıcılıkla karşı karşıya bulunuyoruz.»

İşte Dr. Şmelts'in mütalâası...

Halil Bey'in yaratıcılığı hakkında yazılan diğer yazılarda dahi aşağı yukarı aynı fikirleri görüyoruz.

Müsteit hemşerimiz doğma yurdunu katiyen unutmadan şöhret ve şeref yolunun yolcusu olmuş yürüyor. İşte Şimalî Kafkasya millî sanatı ilk defa olmak üzere Halil Bey'in sıfatında beynelmilel sahaya çıkmış oluyor. Bu hakikaten de büyük ve parlak bir muvaffakiyettir.

S. B. Kafkas Dağlıları 44: 6 - 8

TÜRKÇE ÇEVİRİNİN ÖNSÖZÜ

Kuzey Kafkasya'nın ulusal ressamı Halil Bek Musayasul'un yaşamının Kafkasya ile Türkiye'de geçen dönemlerinin öyküsü niteliğinde olan bu ilginç yapıt, 20. yy. başı Kuzey Kafkas aydınının genel yapısını çok güzel yansıtmaktadır. Bu aydın, dinin yoğun etkisi altında yetişmiş olmak, dine saygılı olmakla birlikte dünya işlerinin inanç kurumlarından bağımsız olmasından yanadır. İlerici, özgürlükçü, yenilikçi, devrimci olmakla birlikte inançlı, gelenekçi, ulusçudur. Kimseye inançlarıyla görüşlerinden dolayı bağnazca düşmanlık beslemez.

Bu anlattığımız aydınlar yüzyılımızın başında Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ile Türkistan'da yetişmişlerse de bu saydığımız ülkelerden yalnızca Türkiye'de ülke yönetimine egemen olabilmişlerdir. Bunda Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen köklü bir birikiminin olmasının yanı sıra Atatürk gibi eşsiz bir önderi bağrından çıkarmış olmasının etkisi büyük olmuştur.

Yukarıda saydığımız ülkeler Türkiye'nin bulunduğu enlem üzerinde yer almaktadırlar. Yapıca da Türkiye'ye benzemektedirler. Bu yapıta konu olan Kuzey Kafkasya, aralarında Türkler'in de bulunduğu çeşitli boylardan oluşan bir yapı göstermektedir. Bu ülkelerdeki batılılaşma, uluslaşma çabaları Türkiye'nin etkisinde gelişmiştir. Bu gelişmelerin bu ülkelerdeki sonuçlarının ayrı bir yol izlemesi, buraların Çarlık Rusyası'nın sömürgeleri olmalarıyla da açıklanabilir.

Bu yapıtın konusu olan Kuzey Kafkasya'nın geçmişte batı kanadı Kırım Hanlığı aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne bağlydı. Doğu kanadıysa Osmanlı Devleti'nin bağlaşığı olan bir birleşik hanlık niteliğindeydi. 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Osmanlı Devleti, Kırım üzerindeki egemenliğini yitirince Kırım'ın yerini tutmak üzere Kafkasya ile doğrudan doğruya ilgilenmeye başlamış, Karadeniz kıyısında kaleler yapmıştır. 1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti Rusya'nın Kuzey Batı Kafkasya ile Güney Kafkasya üzerindeki egemenliğini tanımıştır. Kafkaslılar ise ülkelerinin bir Osmanlı ili olmaması dolayısıyla kendilerini bu antlaşmaya bağlı saymamış, ülkelerine girmek isteyen Ruslar ile 1864 yılına dek savaşmışlardır. 21 Mayıs 1864 günü yapılan Kbaade Savaşı'nın da yitirilmesiyle Rus-Kafkas savaşı sona ermiş, ülke Rus egemenliğine girmiştir. Rus yönetimi Kafkaslılar'ı Osmanlı ülkesine göç etmek veya Sibirya'ya sürülmek gibi iki seçenek karşısında bırakınca yüz binlerce Kafkaslı Osmanlı ülkesine göç etmiştir. Bu göçmenlerin ancak dörtte biri sağ sağlam Osmanlı ülkesine varmış, çoğu yollarda kırılmıştır.

Ruslar 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra bir yandan Kuzey Batı Kafkasya'daki egemenliklerine gerçeklik kazandırmaya çalışırken bir yandan da Kuzey Doğu Kafkasya'yı ele geçirmeye çalışmışlardır. Kafkaslılar bu bölgede de Ruslar'a karşı yiğitçe direnmişlerdir. Direnişin başına 1834 yılında unutulmaz önder İmam Şamil geçmiştir. Şamil, Doğudaki savaşı başarıyla yönetmekle kalmamış, batıdaki savaşa da arka çıkmıştır. Batıdaki direnişin önderi olan Mehmet Emin Paşa, kendi isteğiyle Şamil'in buyruğuna girmiştir. Böylelikle Kuzey Kafkasya'nın iki kanadının birleşmesi gerçekleşmiştir. Doğudaki direniş Şamil'in 1859 yılında Gunip Kalesi'nde Ruslar'a teslim olmasıyla sona ermiştir.

Türk tarihine «Doksan Üç Harbi» olarak geçen 1877 -78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yararlanan Kuzey Kafkas-

lılar yeniden Ruslar'a baş kaldırmışlarsa da savaşı Ruslar'ın kazanması üzerine bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti son Kafkas toprağı olan Batum'un yanı sıra Artvin ile Kars'ı da Ruslar'a bırakmış, yine yüz binlerce Kafkaslı Osmanlı ülkesine göç etmiştir.

1917 Mart'ında çarlığın yıkılması üzerine 3 Mayıs 1917'de Terekkale'de toplanan kurultayda Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi kurulmuştur. İkinci kurultay 18 Eylül 1917'de Andi'de toplanarak Kuzey Kafkas anayasasının taslağını oluşturmuştur. Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi 20 Kasım 1917'de Rusya'dan ayrılma kararı almış, 11 Mayıs 1918 günü ülkenin bağımsızlığı bütün devletlere duyurulmuştur. Bunu 26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması izlemiştir.

Resmî dil olarak Kumuk Türkçesi'ni seçen, 15. Osmanlı tümenince de arkalanan bu devlet kuzeyden General Denikin, güneyden de General Biçerahof komutasındaki çar yanlısı Rus ordularının saldırısına uğramış, ülkenin batı bölümünü bu güçlere bırakarak doğuya çekilmek durumunda kalmıştır. Bunu da bu arada Rusya'ya egemen olan Kızıl Ordu'nun 1920 yılındaki saldırısı izlemiş, dağlık kesimde bir buçuk yıl süren bir direnişten sonra 1921 Haziranı'nda Sovyet yönetimi ülkeye egemen olmuştur. Ülkenin bağımsızlığının korunacağını bildirerek yerli bolşeviklerin de yardımını alan Sovyet yönetimi ülkeyi Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetlere bölmüş, buna karşı çıkan Celal Korkmaz (İstanbul Türk Ocağı üyesi olan bir Kumuk Türkü), Betel Kalmık gibi yerli bolşevikler ölüme çarptırılmışlardır. Ülkede 1921'den sonra olup bitenleri tarihten çok uluslararası siyasetin konusuna girebileceği kaygısıyla ele almaktan kaçınıyoruz.

İşte bu yapıta konu olan Musayasul yakın geçmişini kısaca özetlediğimiz bu ülkenin doğu kanadı olan Dağıstan'da doğmuştur. Dağıstan Yaylası'nın en yüksek kesi-

minde yer alan Avar bölgesinin Çoh köyündendir. İlk öğrenimini köyünde gördükten sonra Çeçen bölgesinin merkezi olan Sunçkale'de orta öğrenim görmüştür. Batı kültürüyle ilk kez bu dönemde karşılaşmıştır. Yüksek öğrenimini Almanya'da gördükten sonra ülkesine dönmüş, Birinci Dünya Savaşı'nda Çarlık Ordusu'nda subay olarak görev almıştır. 1917'de çarlık yıkılınca ülkesinin bağımsızlığı için yapılan çalışmalarda onu gerek ressam, gerek dergici olarak ön sıralarda görüyoruz. 18 Eylül 1917'de toplanan Andi Kurultayı'na Dağıstan temsilcileri arasında katılmıştır. Bunun arkasından Timur Han Şura'da «Tan Çulpanı» adlı Kumuk Türkçesi'yle yayımlanan bir dergi çıkarmıştır.

Musayasul o dönemde ulusunun ayağına dek gelen bağımsızlığa yeterince hazır olmadığını, fırsatların iyi değerlendirilemediğini görür. «... Sonra bir gün, kimi başkaları gibi, bu işin aksayan bir yanının olduğunu sezmeye başladım. Yapılanlarla yapılacaklar konusunda gereğinden çok konuşulurken elverişli koşulların olumsuz yönde değişmekte olduğunu gördüm...» derken bunu dile getirmek ister.

Musayasul, insan resmi çizmenin yasak olduğu bir çevreden çıkmış olmasına karşın bağnazlık engelini aşarak ülkesinin ulusal ressamı olmuş bir kişidir. Onun, İmam Şamil ile naiplerini ayakta gösteren yapıtı Türkiye'de, Kafkas kökenli olsun olmasın, birçok kişinin belleğinde yer etmiştir; ancak, bu resmi gören kişilerin pek azı yaratıcısının kim olduğunu, sanatçı kişiliğinin hangi etkilerin altında gelişmiş olduğunu, ne tür bir yaşam sürdüğünü bilir. İşte bu yapıtta Türk okuyucusu bu bilinmeyenleri öğrenecektir.

Musayasul, Kuzey Kafkasya'nın boy ayrımına dayalı derebeylik yapısını aşabilmiş bir aydındır. Kendisi, İmam Şamil gibi, Avar boyundandır; ancak o; önce Kafkaslı sonra Avar'dır. Ulusçuluk anlayışının içine Güney Kafkasya'

daki Hristiyan Gürcüler ile Şii Azerbaycanlıları da sokar. Aradaki inanç ayrılığı onlara karşı beslediği kardeşlik duygularını değiştirmez. Çarlığın yıkılmasından sonra cepheden ülkesine dönerken Tiflis-Şamilkale Demiryolu sırasıyla Gürcü-Azerbaycan-Kuzey Kafkas topraklarından geçer. Musayasul, bu yolculuğu «Güzel yurdumun güvençli toprakları üzerinde yol alarak Tiflis'ten Şamilkale'ye gittim.» diyerek anlatırken üç Kafkas toplumuna hangi gözle baktığını çok güzel dile getirmektedir.

Bütün yapıtlarında ülkesini, ulusunu konu edinen Musayasul, ulusunun bahadırlık özelliklerini de taşıyan, bunları yaşayışına ilke edinerek yaşamına yön veren bir kişidir. Sovyet yönetiminin kendisinden Lenin'e ayrılan görkemli bir katarı Kafkasya'nın dize getirilişini gösteren resimlerle süslemesini istemesi üzerine bu isteği yerine getirmektense yurdundan ayrılmayı yeğlemiştir. Yurdunun kapısı olan Türkiye'de kalıp yurdunu görememektense çok uzaklardaki Almanya'ya gitmeyi yeğlemiştir.

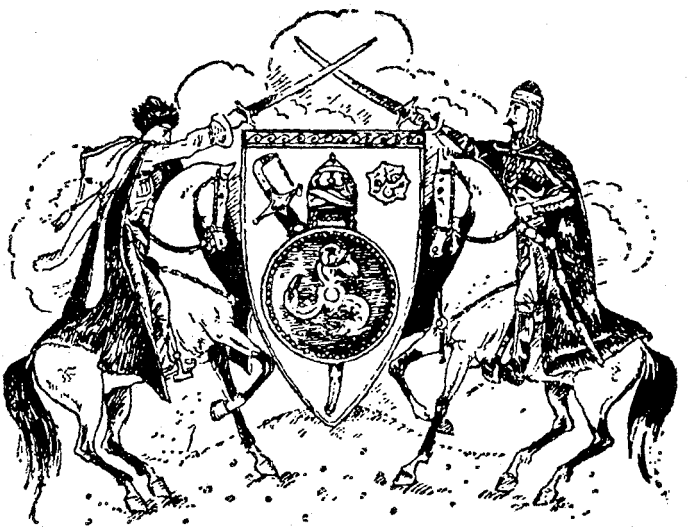
Musayasul, anlatımına son verirken «Çok şey yitirdim. Buna karşılık birtakım yeni şeyler kazandım. Yurdumaysa toz kondurmadım. O, sonsuza dek, arkamda da, önümde de duracaktır.» demektedir.

Geçtiğimiz yıllarda «Ali ile Nino» adlı bir yapıt dilimize kazandırılmıştı. Orada Ali Han Şirvanşir adlı Azerbaycanlı bir gencin yaşam öyküsü konu edilmişti. «Son Bahadırların Ülkesi» adlı bu yapıtta Türk okuru Halil Bek Musayasul adlı Kuzey Kafkasyalı bir ressamın yaşam öyküsünü bulacaktır. «Ali ile Nino»da Kaf Dağı'nın güney eteklerindeki dünyayı tanıyan Türk okuyucusu bu kez o dağın kuzey eteklerindeki gizemli dünyayı tanıma olanağını bulacaktır. Gerek Kafkasya'ya komşu olması, gerek Kafkas göçmenlerinin en yoğun oldukları ülke olması dolayısıyla Türkiye'de bu kardeş ülkelerin daha iyi tanınmaları gerektiği kanısındayız. Bu ilginç yapıtın dilimize kazandırılmasının bu bakımdan yararlı olacağı inancındayız.

Yapıtın Almanca özgününü sağlayan İsmail İlhan ile Musa Ramazan'a, dizgisini başarıyla gerçekleştiren Teknografik Matbaacılık A.Ş.'nin ustası Erdoğan Saygılı ile başta dizgi operatörü Nurettin Kara olmak üzere bütün çalışma arkadaşlarına sağ ol der, yapıta ilgi gösteren okurlara en iyi dileklerimi sunarım.

Y. Doç. Dr. Süreyya Ülker
Caddebostan, Ağustos 1988

BİRİNCİ KİTAP

SOYUMLA ÇOCUKLUĞUM

Üzerlerinde, geçen yüzyılın yetmişli yıllarının giysileri içerisinde alımlı çalımlı güzel bayanlarla eski çağa özgü pusatlar veya büzgülü çerkeskalar giyinmiş yakışıklı erkeklerin yer aldıkları bir el dolusu sararmış eski resim, yaşanmış çağlarla yad ellerin kanıtı olarak babamdan bana kaldı. Bu güler yüzlü bayanlar, bir sıralar, II. Aleksandr'ın sarayının hanımlarıydı. Bu genç erkekler de, Kafkasya'nın boyunduruk altına alınmasından sonra çarın kurmuş olduğu Çerkez özel koruma alayının üyeleriydi. Çar, bu alayın subaylarını yeni alınan bölgelerin en önde gelen ailelerinin çocuklarından seçmişti.

Babam, Özden[1] Manishal, 1859 yılında, bütün Kafkas topraklarının aşağı yukarı sonuncusu olarak ele geçen Dağıstan'dan on altı yaşında bir soylu delikanlı olarak Petersburg'daki askerî okula bu yüzden gelmişti. Orada delikanlılar kendilerini baş döndürücü bir görkem burgacıyla saray toplumu içinde buluyorlardı. Yabancısı oldukları bu görkemle alışkın olmadıkları bu taşkınlığın tadını, arkalarında bıraktıkları acıklı, umutsuz bir savaş içinde geçen çetin, güçlüklerle dolu bir gençlik dönemi oranında, çılgınca çıkarıyorlardı. Üstelik, yeni koruma alayı özellikle el üstünde tutulup şımartılıyordu. Bunda, içindeki soyların hepsini kazanıp kendine çekmek amacı güdülüyordu. Kanlı il açımını

artık barışçı yollardan pekiştirmek, özellikle saraylı bayanlar için katlanılması güç bir görev değildi; çünkü, görkemli, resim gibi ulusal giysilerine benzetilmiş resmî giysiler içerisindeki boylu poslu yabancı delikanlıların o sıralarda Petersburglu hanımların dünyasında bıraktıkları izlenimi göz önüne getirmek güçtür. Kimileri, bu durumda, üzerlerine uçan şahinlerden birini kendi amaçları için evcilleştirmiş olmalıdırlar!

Daha çocuk olan babamın başlangıçta oldukça soğuk, çekingen olduğu, kendisinden biraz daha büyük olan kuzeni, ünlü naip[2] Zekeriya'nın oğlu, Murzali'nin eski ortak eğlenceli yaşamlarıyla ilgili anılarını sonradan ballandıra ballandıra anlatışından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte genç Manishal kısa sürede ince andaçlar, ozansal anıları olan resimler, çeşit çeşit takılarla süs iğnelerinin yanı sıra değerli bir Bréguet saat edinmişti. Bu saat, ilginç bir nedenle, pek uğurlu sayılıyordu. Ünlü bir Fransız ustası olan yapımcısı, daha sonra, kendisini asmıştı. Kendi kendine kurulan ince altın saatin üzerinde incecik bir guguk vardı. Bu saat bugün de bendedir; yalnız, onarılmak üzere yurdumdaki bir ustanın eline geçtiğinden beri guguğu bozuktur; çünkü o, zırıltıyı çocukça bir saçmalık olarak görüp sökmüştü. Murzali Amca, bu saatin bir yemekte babamın göğüs cebinde pek ince, güzel bir sesle çalmaya başladığını, tatlı bir gülümsemeyle anlatırdı. Babamın yanında oturan çekici bir genç saraylı hanım, bu beklenmedik tatlı sese öylesine büyük bir ilgiyle kulak kabartmış ki, sonunda, gerçekten veya görünüşte büyülenmişçesine, kıvırcık saçlı güzel başını, bütün gözlerin önünde, sesi cılız ezgiyi daha iyi dinleyebilmek için, babamın göğsüne sıkıca dayamış. Buna karşılık babamın yüzü kızardıkça kızarmış. Bu durumda güzel bayan, guguk sesinin yanı sıra, babamın yüreği-

nin, daha az ilginç olmayan, gürültülü atışını da işitmiş olmalıymış.

Sonra bir gün bütün bu eğlenceler birdenbire sona erdi: 1877 yılında Türk-Rus savaşı çıkınca, bununla bağlantılı olarak, Dağıstan baş kaldırdı. Eski yurtseverler, daha yirmi yılını dahi doldurmamış olan Rus egemenliğinden bu fırsattan yararlanılarak kurtulunabileceğini umuyorlardı.

Dolayısıyla Türk yakasından elle tutulur bir yardım gelmemesine karşın dağlarda savaşı başlattılar. Bu eylem, yardımdan yoksun olduğundan, çıplak gözle bakıldığında, sırasız, umutsuz bir girişim gibi gözüküyordu. Özgürlük savaşımızın alpi, Büyük Şamil[3], yurdundan ayrılmış olmakla birlikte naiplerinin çoğu daha yaşıyordu. Bunlar, eski bayrakları açtılar. Bunlardan büyük amcam Zekeriya, Gunip, Salti, Hunzah, Çoh ile başka kaleleri berkitip birçok yolla köprüyü tuttu. Çar, süre geçirmeden Çerkez alayını dağıttı. Alayın subayları gözden düştü. Güzel giysileri Kazaklar'a verildi. Bu giysiler, onların üzerinde, doğal olarak, bizde halk arasında söylenen bir deyimle bir ineğin sırtına vurulan değerli bir eyer gibi durdu[4].

Böylelikle, delikanlılar çağdaş uygarlığın gönençli ovalarından, zorbalık, öç alma, yok etme, kendini savunmanın günlük işlerden sayıldığı, yurtlarının, koçyiğitler yatağı, çetin bağrına dönmek durumunda kaldılar. Dört bir yandaki doruklar, eski çocukluk günlerindeki gibi, bir kez daha alevler içinde kaldı. Yabancı batının saray dünyası bir düş gibi silindi.

Yurda dönen ülke çocuklarıyla görüşmek üzere babamın uzak bir amcası dağlardan inip Timur Han Şura'ya geldi. Onları, inanç savaşçıları olan müritlere

katılmaya çağırdı. Bununla birlikte babamı kendi davasına kazandıramadı; çünkü, kendisine danışılmadan karara varılması yakışık almayacak olan dedem, Manishal Mohama, Türk kalesi Kars önünde Ruslar'ın yanında savaşmaktaydı. Babam, bu yüzden, Rus valisi Prens Orbelyani'nin buyruğuna girmeyi daha uygun bulup onun yaverliğine atandı. Öte yandan, ailenin köyümüz Çoh'ta kalan bölümü, ayaklananların orayı yakıp çapullamalarından ötürü küçük çocuklarla birlikte Gazikumuk'a kaçmıştı. Hısımların büyük bir bölümü, doğal olarak, karşı yakada savaşmaktaydı. Kan bağları kopmuş, kardeş kardeşle karşı karşıya gelmişti.

Daha sakıntılı davrananların düşündükleri gibi, başkaldırı, üstün araçlarla, kanlı bir biçimde, bastırıldı. Çarlığın olumsuz tepkisi karışıklığın elebaşılarının acımasızca cezalandırılması yönünde oldu. Ne var ki dedem, Kars'ın alınması sırasında, ölmüştü. En büyük oğlu olan babam için gönül andaçları, alacalı saç bağları, ipek kıvırcık saçlar arasında geçen sorumsuzluk dönemi sona ermişti. Bütün uçarılıkları bir yana bırakarak yurt toprağında kök salmayı kararlaştırdı. Bu değişiklik, saygıdeğer Avar[5] şeyhi Andal'ın etkisiyle oldu. Halk üzerinde büyük bir etkisi olan bu bilge, babamı aydınlatıp ona örnek oldu. Bütün dağlı çocukları ülkelerine, atadan kalma âdetlerine bağlayan altın iplikleri yeniden düğümlemesine yardım etti.

Ondan sonra Manishal, çevresine başka bir gözle baktı. Angurasul soyundan genç kız Hanika'yı gördü. Onun güzelliğini birçok şarkıda dile getirdi. Sonunda onu, eşi olarak, evine getirdi. Evini böylelikle yeniden kurduktan sonra çarın vekilince çarlık naipliğine[2] atandı. Bu görevini yürütürken, halkın, «âdet» denen eski hukukuyla töresini çağın koşullarıyla bağdaştırmaya

çalıştı. Saçını töreye uygun bir biçimde kestirip, genç olmasına karşın, görkemli bir sakal bıraktı; çünkü, halkta saygı uyandıran nesne, öncelikle güzel bir sakaldı.

Şeyh Andal'ı, o ölünceye dek öylesine el üstünde tuttu ki, bu konuda daha sonra, içeriği aşağıdaki biçimde olan bir şarkı söylendi: «Ünlü Şeyh Andal bedenini toprağa, ruhunu Tanrı'ya vererek bizi gözyaşlarına boğdu. Bunun üzerine Manishal Naip üzüntüye kapılıp başını yere eğdi. Bütün zevklerden uzaklaşarak yas tuttu. Artık şaraba dokunmuyor, güzel sarı tütününü içmiyor. Kısacası, bilge öğretmenin ayrılığı kendisini üzdü...» Yaşlı şeyhle genç naip halkın gözünde böylesine biribirine bağlı görülüyordu.

Sevgili annem altıncı kez gebe kaldığında — daha önce Mohama, Kahir, Sahir adlı oğullarıyla Ayşat, Fatmat adlı kızlarını doğurmuştu — annemle babam Avar bölgesinin yırtıcı derinliklerinde Karah adlı bir dağ köyünde yaşıyorlardı.

Karah, eskiden beri berkitilmiş Çoh avulunda[6] oturan, ailemizin köyü değildi; ancak, babam orada bir naiplik makamı almıştı. Karahlılar, en gerekli nesnelerden yoksun, ileri ölçüde yoksul kimselerdi. Bununla birlikte içlerinde, Petersburg Sarayı'nın görkeminden, yurdu olan dağların ıssızlığına çekilmesi alnına yazılmış genç bir subay olan babama, yıllarca önce, yeni bir gönül yaşamının kapılarını açmış bir şeyh vardı.

Şeyh Andal babama gelip dedi ki: «Tanrı sana bu kez bir oğul bağışlarsa, bana onu, yurdumuzun inançlı bir çocuğu olarak yetiştireceğine söz ver. Onu Rusya'ya gönderme. Yabancılarla karşılaşmasın. Büyüyüp

delikanlı olunca onu ünlü El Ezher Medresesi'ne gönder. Orada gerçek bilimi iyice öğrenip ilerletsin. Kimi bilgisiz mollalar gibi halkı aydınlatmak yerine onu karanlığa yöneltmesin. Sözlerimi dinlersen Tanrı seni gerçekten ödüllendirecektir. Yazıklarını silip yabancılarla arkadaşlık kurmuş olmanı bağışlayacaktır. Cennetin kapılarından gireceksin. Adın, halkının yüreğine ışık gibi ışıyacaktır. Ancak, yavrucağa benim adımı koymanı istiyorum; çünkü, günlerim sayılı olup yaşamımın süresi dolmuştur.»

Bu arada Karah halkı, karanlık, yoksul camilerde, iyiliksever naibin eşinin bir erkek çocuğu doğurması için yakarıyordu. Ülkenin yazgısı savaşçıların elinde olduğundan erkek çocukları kızlardan daha değerliydi.

Oruç döneminin ilk akşamı gelip çattığında gürültülü silah, davul sesleri göğe yükseldi; çünkü, Tanrı gerçekten naibe dilenen oğlu armağan etmişti. Babam çabucak dört bir yana bu mutlu olayı ileten ulaklar gönderdi. Erkekler, yıldırım hızıyla, ayağa kalktılar. Meşalelerini alıp gece karanlığının içine atıldılar. Böyle mutlu bir olayın ulaklığını yapmanın onuruyla ödülünün ardındaydılar.

Üçüncü gün yeni doğana törenle adı kondu. Bütün toplum toya çağrıldı. En az on beş yirmi koyun kesildi. Bağrışmaların çağrışmaların sonu gelmiyordu. Ulu Şeyh de gelmişti. Yavrucağı yaşlı kollarına alıp üzerine eğildi. Güzel, gümüş sakalı çocuğun al yanaklı yüzünü neredeyse bütünüyle örterken, soylu adını ufacık kulağına üç kez fısıldadı. Bağlılık gösteren anlamına gelen Andal adını böyle aldım.

Babamın bana bakmakla görevlendirdiği Havva, olağanüstü bir yaratıktı. O, yarı erkek yarı dişi olan

bir erdişiydi. Güçlü gövdesini bir erkek pusadı, yırtıcı başını bir kadın baş örtüsü örterdi. O, kadınlığa ters düşen bir biçimde, korkusuzca at sürüp kurşun sıkarken ben, onun kollarında, güvenlik içerisinde, dinlenirdim.

Yavrucağı, beşiğiyle birlikte, sırtına alıp, Karah' tan Çoh'a dek at sırtında giderdi. Kimilerinin, başı dönmeden geçemeyeceği sarp geçitlerden ben, bu yöntemle, yılda iki kez, gözüm kapalı, geçerdim. Kamayla, kılıçla donatılmış olan Havva, babama sık sık at oğlanlığı yapardı; ancak, benimle en dişi kadın gibi oynardı.

Beş yaşımı doldurduğumda Havva'nın sırtında taşınamayacak denli büyümüştüm. Onun terkisinde oturmaya başladım. Küçük ellerim onun kayışına asılırdı. Pusadı, at sırtının yükselip alçalışlarında, çoğu kez, parmaklarımı kanatırdı. Ne var ki, yeni yerimle ilk kez aldığım güzel çuhadan[7], süslü silahlardan, duyduğum kıvanç acımı bastırırdı. Bu durumda dağlarla koyaklardan, ırmaklarla boğazlardan korkusuzca geçerdik. Korkunç keçi yolları çoğu kez yağmurla fırtınanın etkisiyle silinip tıkanmakla birlikte ereğimize neşe içerisinde varmayışımız söz konusu olmazdı. Atlar, katır gibi tırmanırdı. İnsanların bütün eğitimsizliklerine karşın doğru yolu bulmaları kanlarından ileri gelirdi. Havva ile aygırı dünyanın en güvenilir varlıklarıydı. Dağlardaki keçi yollarıyla derinlerdeki kötü ruhlar olan, cinlerin onların üzerinde etkisi yoktu.

Eski bağımsızlık dönemlerindekinden değişik bir uygulamayla Rus yönetimi naiplerini dönem dönem başka yerlere atıyordu. Böylece babam Gazikumuk yöresindeki Uri'ye gönderildi. Oranın yakınında bir çiftlik de edindi. «Kale» adını taşıyan bu çiftlik kendisine,

hısmı olan, eski Gazikumuk hanından kalmıştı. Kasabanın yukarısındaki dağların içinde yer alıyordu. Kale ile şehir arasında çok at koştururduk. Çiftlikte durum iyiydi. Yanaşmaların çok sayıda çocuğu orada en güzel oyunları oynarlardı. Biz gelince şaşkın şaşkın birbirilerine girdikten sonra, bana sulu yemişlerle kurutulmuş elma-armuttan elde edilen tatlı unu sunarlardı.

Uri'de varlıklı bir kişinin evinde oturuyorduk. O, Kale'de de çiftliğimize komşuydu. Kalay Mohama adını taşıyan bu kişi, ileri ölçüde iri kıyım olup korkunç bir zorbaydı. Olağanda yemeğini avlusunda yerdi. Kendisini balkondan izlerdim. Bu, benim için, unutulmaz bir anıydı. O, avluya girip el çırpınca oğullarıyla yanaşmaları içi yemek dolu kocaman kızıl bakır kazanı apar topar getirirlerdi.

Gelişkin yedi delikanlı oğlunun kendisinin karşısında yan yana dizilip yanaklarını şişirmelerini izlemeyi severdi. Ardından önlerine geçip şişkin yanaklarını tokatlayarak havanın acaip bir sesle çıkmasını sağlardı. Bu oyun onu hep iyi eğlendirirdi; çünkü, hep yüksek sesle gülerdi. Ondan sonra kazanının önüne kurulur, doyuncaya dek yemek yer, ağzını silip oradan uzaklaşırdı. Bunun üzerine yedi oğlu bitmez

tükenmez kabın başına geçerlerdi. Onları bayanlar izler, en sonunda yanaşmalar arta kalanı yerlerdi. Bir yemek iyi olmamışsa veya sıkkın olduğu için o yemekten tat almamışsa korkunç bir öfkeye kapılırdı.

Ayağa kalkar, ağır kızıl kazanı kavrar, evinin yaslandığı en yakın yalçın kayadan aşağıya fırlatırdı. Bakır kazan, yuvarlana yuvarlana, gürültülü bir sesle, basamak basamak, düşerdi. Böyle günlerde buyruğundakilerden kimsenin yemek yememesi gerekirdi. Kendisiyse gürültülü adımlarla bir komşusunun konukevine giderdi. Kalay Mohama öfkeli, kötü bir kişiydi. Havva'nın öykücüklerindeki bütün kötüler ona benzerlerdi.

Günler, parlak bir gerdanlığın bir örnek altın boncukları gibi geçiyorken bir gün değişik bir olay yaşandı. O gün avulda karanlık bir ses işitildi: «Ölüler, ölüler geliyor!» Bunlar, kaçan hayvanları ararken buzullarda donan çobanlardı. Ölüleri, Çoh yolundan, Uri'ye getirildi. Babam, ölen çobanların onurlu bir biçimde eve taşınmalarını sağladı. Büyük bir tören yaptırdı. Yaslı topluluğun başında ölüm alayını karşıladı. On ölü, yamçılarına sarılı olarak, atlarının eyerleri üzerine, enine, yatırılmıştı. Atlar, ağır adımlarla, yürütülüyorlardı. — «Ah, onları evde ocağın başına götürüp ısıtarak diriltemez miydik?»... Ne yazık! Alay durmadan ilerlerken cılız sesimi büyüklerin yakarılarıyla ağıtları bastırıyordu.

Bir süre sonra, yönetim babamı, hanlığın merkezi, eskiden hanın oturduğu, Gazikumuk'a atadı. Hanın eşi, ünü büyük, güzel Muri benim büyük halam oluyordu. Han da, eşi de çoktan ölmüştü. Onların kale gibi evlerinde oturuyorduk. Bayram günlerinde mezarlarına varırdık. Gazikumuk, benim gördüğüm, şehir benzeri ilk kasabaydı. Karanlık dağların gölgesi vuran, çok derin olduğu söylenen, güzel bir gölün kıyısındaydı. Göle, elinde bayrağıyla bir savaşçı girse suyun ikisini de örteceğini düşünürdüm. Dağların deli akan selleri dışında su görmediğimden, göl bana düşünülemeyecek denli derin gözükürdü.

Perşembe günleri göl kıyısındaki geniş alanda pazar kurulurdu. Bu, çok değerli, olağanüstü bir fırsattı. Dört bir yandan gelen kimseler çeşit çeşit nesneleriyle birlikte orada kaynaşırlardı. Burada at, koyun, odun, kömür, eyer, silah, kap kacak, halı, alacalı çaputlar, ipek kuşaklar, az bulunur otlar, baharat, yemişler bulunurdu. Sanırım, kimse orada bir nesnenin buluna-

mayacağını düşünemezdi. «Bizde ne ararsanız bulunur, kuş südü bile.» derlerdi Gazikumuklular kıvançla. Kumuklar, arabalarıyla gelerek, güzel giysiler satarlardı. Orta Dağıstan'dan, Avar bölgesinden, eşekleri tepeleme, dağların yamaçlarında yetişen, yaş-kuru üzümle yüklü olan Hodocililer gelirlerdi. Küfeler dolusu değerli şeftaliler de getirirlerdi. Bu Avarlar[5], kaslı, yağız delikanlılardı. Aralarında, çok sarışın da vardı. Hep neşeli, şakacıydılar. Eğri kalpaklı, güler yüzlü, ince belli, beli kamalı kimselerdi. Yemişlerinden iki üç ruble kazanır kazanmaz içki içer, şarkı söyleyerek cepleri boş, köylerine dönerlerdi.

Güzel bir perşembe günü babamın at oğlanı olan nöker, bu bağırıp çağıran alacalı kalabalığın içerisinden mutlu, iri gözlü, küçük bir çocuğu, elinden tutarak, geçirdi. Bu, bendim. Beni, buyruk gereği, saygıdeğer divan beyinin evine götürüyordu. O, naip olan babamla ailesini o gün yemeğe çağırmıştı. Yol —ne mutlu bana! — güzel pazarın içinden geçiyordu. Güneş ışıyordu. Ben beş yaşındaydım.

Sevincimi bütünüyle anlayabilmek için, doğal olarak, oraya daha önce pek gelmemiş olduğumu bilmek gerekir. Daha önce annem beni bir kezcik pazara götürmüştü; ancak, ondan sonra bir daha götürmemişti. Çünkü, kurnaz satıcılar, beni görünce abartılı övgüler düzmeye koyulmuşlardı. Beni okşayarak «Ne güzel çocuk. Ne mutlu anne! Çalımlı duruşuyla kıvılcımlar saçan gözceğizlerine bakın! Yetkin şahin yavrusuna bakın!» demişlerdi. Bu konuşma, bu çizgi üzerinde sürmüş, övülmedik yanım kalmamıştı. Bu, annemi ürkütmüştü. Bu konuşmaların, onun yüreğinin derinlerine dek işlediğini sanmıyorum; ancak, benim bu denli göklere çıkarılmam doğru değildi; çünkü, en azından,

bana kötü göz değebilirdi. Böyle tehlikeleri savuşturmak için şimşir odunundan kesilmiş bir nazarlık dahi taşıyordum. Bu, çuhamın içine dikilmişti. İki parmağı açık bir kapalı el biçimindeydi. Ancak, bu küçük nazarlığın bu denli çok kişiye karşı da etkili olabileceği kesinlikle bilinebilir miydi? Bu yüzden, o günden sonra, bu cennet bana kural olarak kapandı. Bununla birlikte, sanırım Nöker Ramazan bu düşünceleri bilmiyordu.

Yiğit Hodocililer, kendisini tanır tanımaz çevremizi sarıp bizi esenlediler. Bu arada bize bin bir soru yönelttiler. Sağlığıyla esenliğinin üzerinde çok durdukları Gazikumuk naibi, ildeşleri olan bir Avar idi. Doğal olarak, onunla kıvanç duyuyorlardı. O saygıdeğer kişinin oğluna kesin olarak dağarcıklarından bir armağan vermek istiyorlardı. Bu yüzden, en çok ne istediğimi öğrenmek için beni sıkıştırdılar. Bunun üzerine ben umutlanarak biraz kuş südü isteyince — çünkü, uzun süredir bunun ne olduğunu öğrenmek istiyordum — katıla katıla güldüler. «Bizim naibin oğlu ne uyanık! Akıllı bir çocuk. O da bir gün Tanrı koruyası babası gibi bir baltaya sap olacak.» dediler. Burası, kuş südünün bulunması bakımından yanlış bir yer olmalıydı; ancak, bunun yerine elime en iyisinden şalgamlar tutuşturdular. Bunları sevinçle, gönül vereceklisi olarak, çuhamın cebine doldururken nöker beni çekip oradan uzaklaştırdı.

Divan beyinin konağında güzel giysiler içerisinde kişiler görkemli bir biçimde donatılmış sofranın başındaydılar. Babam başta, konakçının eşinin yanında oturuyordu. Bana masanın en uzak ucunda bir yer verildi. Orada çok sessiz selensiz durmam gerekiyordu. Bunu yaptım da. Tabağıma konan güzel, yabancı yemek-

lere de ilişmedim. Bunun yerine, kimseye sezdirmeden, cebimde durup bende önüne geçilmez bir istek uyandıran şalgamlara el attım. Sofranın öbür ucundan annemin cezalandırıcı bakışlarıyla karşılaşıyor idiysem de bu, beni tedirgin etmiyordu. Çevremdeki erişkinlerin anlaşılmaz konuşmaları kulaklarımda uğuldarken bütün bu uzun yemek boyunca bıkıp usanmadan bu ilginç tatlıyı çiğnedim. Acısıyla, tatlısıyla bu nesne, alacalı pazarın öykücüklere konu olacak bütün değerlerini yansıtıyordu.

Kısa bir süre sonra — çok eski töreyle din gereği — sünnet[9] olmamın sırası geldi. Beş yaşında büyük bir çocuktum. Çevrede konuşulanlardan, bu uygulamadan kurtulamayacağımı anlamıştım. Buna karşın bu işten gizlice çekiniyor, bu işin hangi gün, ne biçimde yapılacağını düşünmekten kaçınıyordum. Dünyanın en önemli işi olan oyun, yaşamımı bütünüyle doldurduğundan bunu başarıyordum.

Bir gün, hep yaptığım gibi, evimizin düz damının üzerinde oynuyordum (yağmurlardan sonra pekiştirilmesi gereken toprakla örtülüydü). Kapının önünde bir çoban kavalının tatlı, dokunaklı sesini işittim. Bunu, yüksek sesle bağıran birinin sözleri izledi: «Altın yumurtalar! Altın yumurta isteyen var mı? Altın yumurtalar alın!»Hızla öykücük konusu nesnelerden söz eden bu sese doğru koştum. Aşağıda, kalpağına uzun bir tüy takılı, tatlı, sevimli bir kişinin durduğunu gördüm. Bana kendi isteğiyle sepetinin içini gösterdi. Gerçekten, içinde altın gibi parıldayan bir yığın yumurta vardı.

O sırada annem, Bahu adlı dul arkadaşıyla birlikte avluya açılan sekide oturuyordu. Çabucak kendisine gittim. Birkaç altın yumurta almak için kendisin-

den izin istedim. Annem, dileğimi gülümseyerek yerine getirdi. O kişi artık içeri girip sekiye gelebilirdi. Gerçekten de geldi. Arkasından nökerle mirza denen yazıcı da geldiler. Bu az bulunur nesneler onların da ilgisini çekmişti. Bu ilginç nesnelerin içinden, iyi bir alışveriş yapmak için, en büyüklerini, en parlaklarını özenle seçmeye çalışırken sevimli kişi bana dedi ki: «Senin, gerçekten, kavrayışlı, kocaman bir oğlan olduğunu görüyorum. Artık küçük bir çocuk değilsin. Tersine, genç bir erkek olmak üzeresin. İstersen, kalpağımdaki bu tüyle seni kısa yoldan erkek ederim. Bu, çok kolay bir iştir. Ufak bir iştir. «Gizemli sözler! O arada o güzel, alacalı tüyü elime verdi. Yumuşak, ince bir nesneydi. Sanırım, bundan bir kötülük gelemezdi. Belki de ondan çekiniyordum. Yok, olmazdı. Ben de bütün başka erkekler denli yürekliydim.

Bu olağanüstü yabancıyla böyle söyleşiyordum. Benimle konuşmaktan büyük bir tat alıyordu. Ben de o sırada kuzu kuzu onun kucağında oturuyordum. Annemle Bahu'nun da tatlı tatlı söyleştikleri anlaşılıyordu. Nöker ile mirza da onları saygıyla dinliyorlardı. Tüylü kişi birdenbire büyük bir şaşkınlık içerisinde bağırdı: «Şuraya bakın, naibin damının üzerinde bir sürü ak fare dolaşıyor!» Başımı o yana çevirdim. Başkalarıyla birlikte büyük bir özenle damımıza baktım. O damı avucumun içi gibi bilmeme karşın orada o güne dek ak fare görmemiştim. Birden kısa süren şiddetli bir acı duydum! Güçlü eller beni sıkıca tutuyorlardı. Ben azgınca çırpınıyordum. Ah, seni kötü kişi seni! Ah, bunu alacalı tüy değil, şimdi bir çaputla silip cebine koyduğu çakı yaptı. Öyleyse bu iş bitti! Yabancı, iyimser iyimser güldü. Bana barışçı bir yaklaşımla elini uzattı. Annem beni kollarına alarak eve

götürdü. Hepsi, birkaç gün kımıldamadan yatmam gerektiğini söylediler.

Bunun üzerine dinlendim. Annem, yanımda otururak beni avutuyordu. Biraz acı çekmekle birlikte yiğittim. Bütün benliğim yeni bir gizemli kavramı öğrenme duygusuyla dolup taşıyordu.

Bunu izleyen günlerde komşu çocuklar bana armağan vermek üzere yatağıma geldiklerinde bende oyun oynama isteği uyanmadı. Çekimser, suskun bir tutum takındım.Zihnim, tüylü yabancının unutulmaz görünümüyle doluydu. Birtakım az görülür, karanlık olayları çabucak çözmem gerekiyordu. Sonunda yakamı bıraktılar. İşler alışılagelen çığrına girdi. Ben de yalnız kaldım.

Ne var ki, bir süre sonra kendimi bir yana itilmiş bulmaya başladım. Üzüntüm, birdenbire, önüne geçilmez bir açlığa dönüştü. Kalkıp al gömleğimin içinde güçlükle biraz yürümeye başlayınca yiyecek aramaya koyuldum. Basamaklardan çıkıp geçeneklerden geçip sonunda, hep iyice serin olup iyi kokan, kayaların içine oyulmuş kilerlere ulaştım. Ağzına dek dolu olan dağarlarla sandıkların yanı sıra kirazla şeftaliden yapılmış değerli bir tatlı olan murabbayla dolu büyük taş küplere, özellikle, alıcı gözüyle baktım. Yine de en çok ilgimi çekenler, üst üste dizili yüksek bal küpleri oldu. Onlara yanaşacaktım! Onları yerlerinden indirmek için duraksamadan masanın üzerine çıktım. Masanın üzerine bir oturak koyup onun da üzerine çıkınca elim güzel kokan tatlı bala kolaylıkla erişti. Artık bal, aç ağzımın yakınındaydı. Ancak, biraz sonra parmaklarım yetersiz kaldı. Yırtıcı bir sevinçle koca küpün ağzından bir pınarın başındaymışçasına eğilip

bütün kolumu o yapışkan, çiğ altının içine daldırdım. Ancak, o da ne? Kaz beyinli kolum çıkmak bilmiyordu! Uğraşıp didindim; ancak — gücüm kesildiğinden — yelimkaraya tutulmuş bir kuş gibi umarsız çakılı kaldım. Balıma düştüklerinde hep vurdumduymaz bir tutumla izlemiş olduğum acınası sinekler usuma geldi.

Sonunda yenik düşünceye dek incecik bacaklarıyla kanatçıklarını bal batağından çekip çıkarmak için yılmadan çabalamaları açık seçik gözümün önüne geldi. Sonra? Bağırıp tepindim. Tuzlu gözyaşlarım tatlı derinliğe döküldü. Sonunda acıklı, donuk bir sesle ağlamaya başladım.

Ancak, bal küpünün ağzında, yaşamın kıyısında, açlıktan ölmedim. Çünkü, neyse ki uzun, uzun bir süre sonra o, iyiliksever annem, beni kurtardı. Beni öpücükleriyle yatıştırıp yavaşça yatağıma taşıdı. İyi ki gelmiş! Çünkü, ben daha erişkin bir erkek değildim. Tersine, bütünü bütününe bir küçük oğlancağızdım.

Bir gün Gazikumuk'tan birkaç saat uzakta atların sergilenip denenmesini amaçlayan bir eğlence düzenlendi. Babam, çok sayıda yanaşmasıyla birlikte, mutluluk içerisinde, yola çıktı. Ayrılırken bir kez daha el salladı. Annem, ben, annemin kollarındaki en küçüğümüz Bari, katar gözden yitinceye dek kendisini balkondan izledik. Üç dört günden önce dönmesini bekleyemezdik.

İkinci gün öğleyin nöker avluya inip, inanılması güç, korkunç bilgiyi getirdi. Beyi ağır hastaydı. O akşam babamın kendisi eve geldi; ancak, bizden ayrılırken olduğu gibi aygırın sırtında dimdik oturmuyordu.

Tersine, kürküne sarınmış olarak, yarı kapalı gözlerle, bir arabada yatıyordu. Yanında yabancı bir doktor vardı. Yürüyemiyordu bile. Kendisini, sinirlerin gergin olup sızlanmaların işitildiği eve taşıdılar. Annem, kıvılcımlar saçan kuru gözlerle baş ucundaydı. Hepsi karmakarışık bir biçimde konuşuyorlardı. Ne olmuştu? Daha bir akşam önce eğlenceli bir biçimde içip oynamamış mıydı? Kötü düşünceli bir kişinin naibi çekememezlikle kıskançlık yüzünden ağılamış olduğu yolunda bir söylenti çıktı. Bu, evin içinde yalnızca yanaşmalar arasında yinelenen, inanılmaz, alçakça bir bilgiydi! Ah olamazdı. Bu, yazgının, bozguncu bir güçle yukarıdaki bulutlardan mutlu yaşamımızın ortasına inen, korkunç elinden başkasının işi olamazdı.

Hasta, kendisini yeryüzünde tutmak amacıyla, birtakım yararsız girişimlerle yorulduktan sonra — Tanrı buyruğuyla — beşinci günün akşamı aramızdan ayrıldı. Öldüğünde, daha kırk yaşında bile yoktu. Saçına tek bir ak tel düşmemişti. Daha, kısa bir süre önce, alımlı çalımlı bir biçimde, yanaşmalarıyla birlikte, at sırtında, kapıdan çıkmış, başına gelecekleri bilmeksizin, evine gülümseyerek bir kez daha dönüp bakmıştı.

Babamın ölüm alayı, köyü olan Çoh'a fırtınalı, kapalı, yağmurlu bir günde ulaştı. Bizi karşılamaya çıkan ağıtçı kadınların ağlamaları daha, uzaktan işitiliyordu. Daha sonra olanları, çocuk olduğum için, pek kavrayamadım. Toprağa verme töreni bir oyun gösterisi gibi, bu işlerden anlamayan gözlerimin önünden geçti.

Biz çocukları hısımlarımız alıkoydular. Ölü, doğduğu eve getirildi. Kendisini yıkayıp gece boyunca başında yakarmak üzere mollalar oraya gittiler. Ailenin bütün hısımlarıyla yakınları toplandı. Kara yamçıla-

ra bürünmüş erkekler iki gün süreyle sabahtan gece yarısına dek oturup, bıkıp usanmadan, biribirilerine ölünün özellikleriyle erdemlerini anlattılar. Kimse tütün veya içki içmiyor, kimse ata binmiyor, kimse kurşun sıkmıyordu. Bu kutsal yas günlerinden belleğimde kalanlar bunlardı. Bunu, babamın aile mezarlığında toprağa verilmesi izledi. Erkekler, toprakta üç metre derinliğinde bir çukur kazdılar. Bunun sağına bir kovuk açtılar. Ak kefene sarılı ölüyü oraya yatırdılar. Kamasıyla sürekli olarak üzerinde taşıdığı bütün kişisel nesneleri üzerinde bırakıldı. Yalnız, kan gütme veya başka bir çatışma sonucu ölenler, görünümleriyle giysilerine ilişilmeksizin, oldukları gibi, gömülürler. Bundan, cebren öldürüldüklerinin vurgulanması amaçlanır.

Ardından bütün avul[6] bir araya geldi. İki rek'at namaz kılındı. Ölünün atı, kara yamçıyla örtülü olarak, yas alayına katıldı. Eski dönemlerde aygırı binicisinin mezarı başında öldürmek veya sahipsiz hayvanı salıvermek âdetmiş. Dört bir yanda çeşitli biçimlerde yas tutuluyordu. Çalgı, bağırtı, çağırtı yoktu. Dört bir yanda yere eğik başlar görülüyordu.

Ölenin ailesi, kırk gün boyunca, sabah-akşam düzenli olarak mezarına vardı. Mezarın yanıbaşındaki küçük bir kulübede bir molla oturuyor, ölünün iyiliğine aralıksız olarak kutsal Kur'an'ı okuyordu.

Babam, böylelikle bizden ayrıldı. Annem, yalnız kaldı. Sekide alacalı halılarla yastıkların arasında, ince, soluk, kara giysiler içerisinde, tek başına duruyordu. Kara giysisinin geniş, bol yeninden soluk, cılız elleri sarkıyordu. İnce yüzü aktı. Işıl ışıl yanan gözleri çukurdaydı. İnci dizisi dişleri ara sıra gülünce beliriyordu. Onun yakınında yaşam güvençliydi, dirlik-

liydi. Her şeyi yerli yerindeydi. Bütün işlerini bir düzen içerisinde yapıyordu. Gözlerim onu görmeyince yüreğimde bir tedirginlik, bir üzüntü beliriyordu.

Yalnız kaldığımızda kucağına oturur, kokusu üzerime sinmiş olarak eteğine kapanırdım. Bunu kimse görmemeliydi; çünkü, bir erkek çocuğunun bir bayanın kucağına oturması yakışık alır mıydı? Utanıyordum; ancak, böyle yapmaktan da kendimi alamıyordum.

Kimi kez neşem yerinde olurdu. Öyle olunca, onun eski güzelliğini öven şarkılardan birini söylerdim. «Ey Angurasul soyunun çiçeği; hurilerin en güzel örneği Hanika...» Annem bunu işitmemeliydi. Yoksa büyük bir öfkeye kapılırdı; çünkü, bu dizelerin ozanı olan babam, mezarda yatıyordu; şarkılarını kendisiyle birlikte alıp götürmüştü. Bunlara ilişmek yasaktı. Dolayısıyla susmamız gerekirdi (Ne var ki, genç erkeklerin sözlerini dinlemeye yeni başlayan kız kardeşim Fatmat bunu anlayamadığını söylerdi. Biri onun için güzel bir şarkı düzse gidip seve seve onu dinlerdi.).

Bununla birlikte babamdan bize dizelerinden başka nesneler de kaldı. Annemin çevresinde büyüyen yedi çocuk onun yedi örneğiydi. Annem, onlarla gece gündüz sevecenlikle uğraşıyordu. Beş oğluna karşı bir erkek gibi sert, yiğitçe davranıyordu. Bununla babamın arı dölünün yozlaşmamasını sağlamak istiyordu. Ayrıca, çocuklarını sürüleri, giysileri, araçları gibi de görmemeliydi. Tersine, hepsinin elini biribirinin arkasından yavaşça bırakması gerekiyordu. Kızlarını, titizlikle seçilmiş, eşlere verdi. Oğullarını, babamın da gitmiş olduğu, yad ellerdeki okullara gönderdi.

Doğal olarak, kız-erkek kardeşleri baba ocağında

bir araya getiren mutlu günler de olurdu. Babamın eşi olan en büyüğümüz, Mohama, genç bir subay olarak dinlencede eve geldi. Sıcakkanlı, sevimli bir kişiydi. Yeni terlemiş, yumuşak, kumral bir bıyığı vardı. Çok daha güzel çakır gözleri vardı. O gözlerine çok imrenirdim. Düşümde hep o çakır gözleri görürdüm. Bir kezinde yine gizlice annemin kucağında oturuyordum. Annem bana sordu: «Neyin var yavrucuğum? Üzgün, düşünceli gözüküyorsun.» Ben, ağlamaklı bir sesle, yanıtladım: «Ağabeyim Mohama gibi güzel çakır gözlerimin olmasını istiyorum.» Annem, gülümseyerek, dedi ki: «Dinle yavrucuğum. Çakır gözlerin gizini sana açayım. Ogan Tanrı — bütün dirilerin yaradanını saygıyla, övgüyle anarım! — evreni yarattığında, sonsuz bilgeliğiyle yüksek, geniş, güzel gök çadırını kurdu. Güzel gök çapudun bir bölümü arttı. Bundan, bütün uslu, sevimli çocuklara güzel çakır gözler yaptı. Sonra, geceyi yaratmaya koyuldu. Yine çaput arttı. Bundan da yaramaz, dik başlı, azgın, karanlık yürekli çocuklara kara gözler yaptı.» İşte annem böyle dedi. Ben, titrek bir sesle, sordum: «Doğru olan, iyi olan bütün işleri yapar, bir daha yaramazlık etmezsem Tanrı kara gözlerimi çakıra dönüştürür mü?» Ne var ki, annem beni yavaşça kendine doğru çekerken şöyle yanıtladı: «Kişilerin, yaradılışlarını değiştirmeleri güçtür. Tanrı, emeğini boşa çıkarmasın, çocuğum!»

Üç ağabeyim, giderleri Rus hükümetince karşılanmak üzere, Şetkale ile Timur Han Şura'daki okullara gidiyorlardı. Dinlencelerde eve geldiklerinde gümüş düğmeli, çok güzel ak resmî giysiler içinde olurlardı. Ne var ki, parlak, yabancı giyim kuşam eve gelindikten sonra hep ortadan kalkıp yerini alışılagelen çuhaya[7] bırakırdı. Dağlardaki yuvaların şehirlerle demir

yolu bağlantısı yoktu. Düzenli bir ulak bağlantısı dahi yoktu. Gençler, iki üç ay sonra okula dönmeleri gerektiğinde, nökerlerin eşliğinde, at sırtında, günlerce süren bir yolculuktan sonra, Timur Han Şura'ya varırlardı. Oradan Sunçkale'ye geçerlerdi. Ancak orada, Çeçen bölgesinin içinden geçen bir demir yolu vardı.

Tanıdık ailelerin aşağı yukarı hepsinin Şetkale, Bakü veya Timur Han Şura'da okuyan oğulları vardı. Hepsi aynı günlere düşen dinlencelerinde evlerine gelirlerdi. Bu yüzden, o günlerde, evimize bir sürü neşeli genç konuk girip çıkardı. Hepsi ne de neşeliydiler. Çalıp oynarlardı! Dolayısıyla ağabeylerimle kuzenlerimin yepyeni yaşantılarla beceriler edinmiş olarak dönmeleri bana büyük bir olay gibi gözükürdü. Ayrıca hepsi pek alımlı çalımlı olurlardı. Gerçekte, küçük buldukları beni, taş atma, takla atma, binicilik gibi işlerde yanlarında bulundurmak istemezlerdi; ancak ben, birtakım girişimlerle, onların yanında kalmayı becerirdim.

Sevilen bir eğlenti olan ava şahinlerle birlikte çıkılırdı. Bunların altın çıngıraklarıyla sahiplerinin adı yazılı künyeleri vardı. Şahinlerin yanı sıra ava hızlı, güçlü tazılarımızdan biri de katılırdı. Ben, küçük olmakla birlikte, işe yarardım. Ah, siz, dağların, erkenden yola koyulmanın gizemli hazırlıklarıyla dolu, serin, sisli sabahları! Yazdır. Başaklar olmuştur; ancak, daha biçilmemiştir. Şuraya buraya serpili tarlalara keklikler konmuştur. Tarım alanları bu koca dağlık ülkede silik kalmıştır. Anlatıldığına göre, bir gün bir çiftçi tarlasını bütün gün boş yere aramış. Sonunda, yorgun argın aramayı başlattığı yere dönmüş. Orayı da büyük kara yamçısını[8] orada bırakmış olduğu için tanımış. Evine dönmek üzere, yerden yamçısını aldığın-

da, yitik, acınası küçük tarlacağızının onun altında kaldığını görmüş! Yanlışlıkla onu yamçısıyla örtmüşmüş.

Dolayısıyla üzerimde azıkla eski bir tabanca taşıyaraktan yürürdüm. Yankısını işitmek için başkalarıyla birlikte tabanca atardım. Ne güzel bir yazdı! Dört bir yanda otlar biçilir, bu işe bütün kadınlar katılırdı. Yalnızca beslemeler değil, bey hanımları da orada olurlardı. Bizi yemeğe çağırır, şarkı söyleyip oynarlardı. Güzel bir gündeysek, av da iyi geçerse kolaylıkla kırk elli keklikle yaban güvercini avlayabilirdik. Taşınması güç olan avlar oracıkta köpeklerle şahinlere bırakılırdı.

Akşamları yorgun, mutluluk içerisinde avımızla birlikte eve dönerdik. İyi yürekli Hadi, biribirine bağlanmış kuşları elimizden almak üzere, bizi karşılardı. Eldivenli yumruklarımızın üzerinde öten şahinlerimizle kıvanç duyarak avluya girerdik. Av etleri oracıkta, şişte kızartılırdı. Biz bunu sekiden izlerken kızartılan kuşların yırtıcı kokusu burunlarımıza gelirdi.

Kızaran etin yakıcı dumanı, olağanüstü kokusu, uyandırdığı keskin açlık neredeyse acı veren bir uyartıya yol açardı. Sonunda yemek, alçak masaların üzerine taşınır, hepimiz sevinçli ellerle onu kapışırdık. Evin kadınlarından yalnızca annem orada bulunurdu. İyi yürekli anne. Dağlıların kıvanç kaynağı olan bir dizi güzel genç oğlunun çevrende yer aldığı görüntün gönlüme öylesine doğuyor ki!

Küçük bir şahinim vardı. En sevdiğim oyuncağımdı. Onu ben yetiştirmiştim. Eğitim sırasında üç kez kaçmıştı. Son kaçışında Kegerli bir tanıdık onu, çıngırağının üzerinde yazan adımdan tanıyarak, geri ge-

tirmişti. Şahinimi delicesine seviyordum. Belimde kamayla kılıç, üzerimde çuha, bir erkek çalımıyla gezindiğimde onu elimin üstünde taşırdım.

Bir gün şahinimi gerçek bir avda denemek için Kahir'den beni de yanında götürmesini diledim. Kahir, ağabeylerimin en azgını, en öfkelisi, en atılganıydı. Bu kez dinlenceden sonra evde bir tek o kalmıştı; çünkü, kötü davranışlarından ötürü okuldan uzaklaştırılmıştı. Ötekilerin hepsi gitmiş olduklarından kendisini beğenen kimselere gerek duyuyor, bu yüzden benimle arkadaşlık etmek işine geliyordu.

Güzdü. En güzel tarlaların bulunduğu Urulodse'ye doğru yola koyulduk. Köpekler koşmaya başladı. Kahir, şahinini sıkıca elinde tutuyor, ben de onu örnek alarak öyle yapıyordum. Keklikler uçmaya başlayınca kurşunlarımızı sıktık, şahinlerimizi saldık. Benim uslu ufaklığım bir çırpıda avını yakalayıp indirdi. Arkasından koştum. Avlanan kekliklerin başlarını koparıp mutluluk içerisinde geldim. Ancak o sırada, öbür şahinin avsız kaldığını, havada süzülüp durduğunu gördüm. Kahir, eline al bir çaput alıp «pupupupu...» diye onu çağırıyordu. Şahin, yükseldikçe yükseldi. Ağabeyim de kızdıkça kızdı. Ne var ki, bizimle birlikte gelen nökerin oğlu korkuyla, en küçüğümüz Bari'nin — artık ona acıdığından mı, yoksa Kahir'e bir oyun oynamak istediğinden mi, ne — şahini güvercin etiyle beslemiş olduğunu ağzından kaçırdı. Tok bir şahin kötü bir avcıdır. Bu yüzden bizimki de bütün çağırmalara karşın dönmüyordu. Kahir, öfke içerisinde benim ufak şahinimi elimden aldı. Onunla avlanmayı sürdürdü. Ben, mutsuzluk içinde yanında koşuyordum. Ah, bu işin sonu iyi olmayacaktı! Ağabeyim kızdığında hep bir uğursuzluk olurdu!

Bir keçi yolu boyunca yukarıdaki kıraç tarlaya doğru tırmanıyorduk. O tarla, otları arasında çok sayıda kekliğin saklandığı izlenimini veriyordu. Küçük şahin, birdenbire, kanatlarını çırpmaya başladı. Çok geçmeden karşı bayır boyunca süzülen bir kartalın korkunç karaltısını gördük. Bu durum karşısında en babayiğit şahin bile sinip umarsız kalırdı. Ne uğursuz iş! Tehlike geçer geçmez Kahir köpekleri saldı. Ne olursa olsun avı sürdürmekte kararlıydı. Kuşlar uçtu. Şahini saldı; ancak ah: acınası hayvan ürkmüştü. Bu yüzden eskisi gibi çalımlı, yürekli bir biçimde yükselmedi. Hızlı bir deneme daha yaptı. Yine başaramadı. Bunun üzerine Kahir, korkunç bir öfkeye kapıldı. Kuşu olanca gücüyle gökyüzü yerine taşlı toprağa fırlattı. Şahin, acı bir çığlık atarak, yere düştü. Göğsünden kan boşandı. Kötü davranış gören sevgilimi ağlamaklı bir durumda kapıp kaçtım. Nökerin oğlu ağlayaraktan beni izledi. Kötü davranışta bulunan kişi, tek başına, orada kaldı.

Koştum, ağladım, ağladım, ağladım. — Bunun acısını Kahir'den daha sonra çıkaracak, onu, salonda asılı duran gümüş işlemeli kalın tüfekle vuracaktım. Bunu, ne olursa olsun, yapacaktım. — O gece uykuyu düşünmek bile söz konusu değildi. Yerde kanadı düşük bir durumda bir ayağının üzerinde duran acınası şahinimin yanı başına çömeldim. Görünüşü, içler acısıydı. Bütün gece boyunca yaşamak için savaştıktan sonra tan yeri ağarırken öldü. Bir ölü için bundan çok üzülünemezdi. Küçük ölüyü gömdüm. Sonunda, onu vurmaktan caymam gerekmekle birlikte, ağabeyimden tiksinmeye çalıştım.

Daha sonra birtakım başka şahinlerim de oldu; ancak, bir daha bu denli sevdiğim olmadı. Çıngıraklarını da bir daha kimsenin eline vermedim.

Bu acım da dinip yerini, günün getirdiği, yeni sevinçlere bıraktı. En parlak sevincim ilkyaz çağında oldu. Güneş, boğanın damgasına vurur vurmaz boğa bayramı olan otzbay geldi. Bu bayramın özelliği, yeni yılda ilk kez toprağın sabanla sürülmesi, ilk tohumların ekilmesiydi. Bu, güzel bir bayramdı. Eski Tanrılar döneminde dahi kutlanan bu bayram, belleğimde çocukluğumla, doğudaki kökenimle, ilgili en parlak anıdır. Bizim çocukluk günlerimizde bu bayram şöyle kutlanırdı: Önce en güzel silahlarını kuşanmış erkekler, başta din adamları, dibir, kadı olmak üzere, gönençli bir çiftlikte büyük tören için toplanırlardı. Orada Tanrı'ya yakardıktan sonra ilahiler söyleyerek ataların mezarlarına, yad ellerde savaşta ölenlerin anısına kalede dikilen anıtlara gidip ruhlarının yurtta da bir yer tutmasını, kendilerine yararı dokunmasını dilerlerdi. Kars önünde kalan dedem Manishal Mohama'nın da orada bir anıtı vardı. Çevredeki doruklar daha bütünüyle karla kaplıydı; ancak, eteklerinde yaşam başlamıştı. Oraya ilkyaz gelmişti! Yıl çağları, dağların yüzüne ne denli belirgin, ne denli yapmacıktan uzak bir biçimde yansıyordu. Toprak karaydı, yaştı. Ağaççıklar, baş örtüsü gibi ince yeşil bir katla kaplanmıştı. Sevimli güneşin güçlü ışınları bu yeşilin üzerine vuruyordu. Güneşin vurduğu yerlerden burcu burcu kokan soluk gibi bir sis kalkıyordu. Çıplak ağaçların üzerinde karatavuklar ötüyordu. Çayırın ötesinde berisinde ilkyaz çiçeklerinin alacalı tepeleri seçiliyordu. Alay, tarlaya geldi. Orada, avul halkının beklediği tören başladı. Gözleri belermiş çocuklar, erişkinlerin önünde duruyorlardı. Küçükler, süslü püslü kadınların kollarından izliyorlardı. Dibir, değişik bir kılıktaydı. Kalın tüylü yüzü dışa bakan ters yüz edilmiş bir kürk giymişti. Başında görkemli, büyük bir kalpak vardı. Alnını büyük ölçü-

de örten kalpağı, kendisine korkunç bir görünüm veriyordu. Eski çağların yer Tanrılar'ı böyle olmalıydılar.

Bakınız: Şimdi iki genç boğa geçirdiler. Yeleli alınları ilk çiçeklerle süslenmişti. Bunları, hazır bekleyen parlak sabana koştular.

Dibirin kendisi, o bilgin kişi, sabana koşulu boğaları tarlaya sürdü. Yumuşak toprak, ağır, yaş keseklere ayrıldı. Dibirin arkasından ekici geliyor, tohumu, ölçülü devinimlerle toprağı yumuşatılmış karıklara ekiyordu. Bunlar, gönül esrikliği içerisindeki köylülerin suskun bakışları altında tarlayı boydan boya iki kez geçtikten sonra kutsal otzbayın ilk önemli bölümü sona ermiş oldu. Bunu, eğlentilerle şakalar izledi. Bu, bana sonu gelmeyen ilginç bir eğlence gibi gözüktü. Bunu, delikanlıların savaş oyunları izledi. Bunlar, taş atma, at yarışları, kılıç oyunu, koşulardan oluşuyordu. En iyi biniciler, kılıç oyuncuları, koşucularla atıcılara ödül olarak ışıl ışıl parıldayan, yumuşak, en güzel bayramlık gömleklerin yapılmasına elverişli ipekli çaput parçaları verildi. Bunun da üzerinde ilkyaz bayramının gerçek simgesi olan, araba tekerleği büyüklüğündeki, «giguç» vardı. Gigucun halka biçiminde bir çörek olduğunu, üzerinde baldan süslemelerle yumurtaların bulunduğunu, bu yumurtaların Alman paskalya yumurtalarına benzediklerini söylersem, bu, gigucun gerçek güzelliğini dile getirmekten uzak kalan kuru bir açıklama olur; ancak, bununla yetinmek durumundayım. Biz çocuklar da birer küçük giguç aldık. Buna uzun süre elimi sürmedim; çünkü, bu yalnızca o gün vardı. Başka günlerde yapılmıyordu. Bir sonraki otzbaya sonsuz bir süre vardı.

Sonunda, bayramın bitiminde, savaş oyunlarının

birincisi, evinde bir toy verdi. Bu çalgılı, oyunlu toy, çılgın eğlencelerle gece yarısına dek sürdü. Bununla birlikte ertesi sabah tarlaların hepsinde sabanlar iş başındaydı. Kara tarlaların sağında solunda karaltılar kımıldıyordu. Ekincinin yılı yeniden başlamıştı. Dağların ataç başları onun sonsuz çabasını yukarıdan izliyorlardı.

Daha sonra, mayısta, otlar biçildi. Kendi yanaşmalarımızın dışında kimselere de gerek duyduk. Ürünü toplamak için bütün avulların halkını tutmamız gerekti. Kıraç, verimsiz kaya doruklarından inen dağlılar, aşağılardaki tarlalarda çalıştılar.

Yerinde duramayan oğlağımla gezerken köy çocuklarının arkamıza takılmaları veya annemle birlikte kırlarda dolaşmak güzel oluyordu. O sırada havayı şarkılar, oyunlar doldururdu. Kadınlar otları biçer, erkekler, güneşte şimşeklenen tırpanları bilerlerdi. Yorulmaya yer yoktu. Bununla birlikte annemle benim geldiğimiz yerde dinlenme komutu verildi. Hepsi bir yere oturup boza[10] içtiler. Karşılıklı şakalaşılıyordu. Annem de öteki kadınlarla birlikte gülüyordu. Gün batımında biçiciler, saatlerce süren ağır bir çalışmadan sonra, evlerine döndüler. O günün işi daha bitmemişti. Uzaktaki bir evden, çok sayıda gırtlaktan çıkan bir şarkı sesi gittikçe yaklaşıyordu. Avluda büyük bir toy hazırlanıyordu. Yorulmak nedir bilmeyenler tıka basa karınlarını doyurduktan sonra köylülerle oynayıp eğleneceklerdi. Uzaktan çalgı sesi geliyor, gülüşmelerle çığlıklar işitiliyordu. Gecenin karanlığı, sonunda, sessizliği, suskunluğu getirdi. Ne var ki, tan yeri ağarırken müezzinin yüksekten gelen sesi, namaz kılmak üzere camiye giden yaşlı erkeklerin nalın takırtıları, mutlu

biçicilere yoğun bir çalışma gerektiren yeni bir günün başladığını duyurdu.

Ağustos da böyle geçti. Ekinler biçildi. Seki biçimindeki tarlalardaki demetler kalkınca Kula adlı dağ avulundan gelme Hadi'mizin büyük günü geldi çattı. O ne atılgan, ne yırtıcı bir işçiydi! Ekin biçme, başak toplama, demet bağlamada onunla baş edebilecek tek bir kadın yoktu. Onunla bu işlerde başa çıkabilecek erkek de az bulunurdu. Arkadaşlarını kısa sürede geride bırakır, çoğu kez tarlalarda tek başına çalışırdı. Kimi yaz akşamları iş dönüşü Hadi'nin çevresinde gizemli bir koşuşma olduğunu bilirim; çünkü, sabahleyin tek başına işe gitmesine karşın tarladan iki kişi dönerdi. Verimli toprak ana gibi kolayca, kimsenin yardımı olmaksızın, açıkta, bir demedin ardında doğurup birkaç çapuda sardığı çocuğunu bir bohça içerisinde eve getirirdi. Bu, ilgimi çekerdi. Küçük yavrucakları nereden aldığını öğrenmek için Hadi'nin ağzını arardım. «Onlar, ekin biçerken yerde saman çöplerinin arasında kuş yuvaları veya tavşan yavruları gibi bulunurlar.» deyip güler, beslemeler de kendisine kıkırdayarak katılırlardı. «Ancak, özen göstermezsek onları kesip öldürmez miyiz?» Hadi, vurdumduymaz bir tutumla «Evet, evet, ara sıra öyle de olur; ancak, kısa sürede yenisi bulunur.» derdi. Ondan sonra, doğal olarak, annemin başını ağrıtır, benimle birlikte uzak tarlalarda ekinlerle ayçiçeklerinin arasında küçük çocuk araması için kendisine yalvarırdım; ancak, böyle sözlerim hep yanıtsız kalırdı. Hadi, iri kemikli, çirkin, güçlü olmakla birlikte tarlalardan bir sürü çocuk getirmişti. Sağda solda sapasağlam gezinen bu çocukların kesin sayısını kimse bilmiyordu.

Beslemelerin arasında Hadi'nin tartışılmaz bir ye-

ri vardı. Bu, evde çok önemli bir kişi olan Ramazan'ın eşi olmasından ileri geliyordu. Seçkin, değerli bir kişi olan Ramazan, evin nökeri, yöneticisiydi. Ramazan'ın kardeşleri de bizimkilerdendi. Bunlardan birinin evde ayrı bir yeri vardı. Bununla becerikli aşçımız Yusuf'u demek istiyorum. Bayram yemeklerini o yapardı. Yumuşacık kuzularla sulu koçları, tavuklarla av etlerini şişte çevirir, şiş kebabının yanı sıra, cevizleriyle kuru üzümlerinin ayıklanmasında kendisine yardım ettiğim, baharatlı çörekler yapardı. Yaşamının parlak bir doruğu olmuştu. Çar, veliaht olarak, dağlarımızda gün geçirirken Yusuf ona yemek yapmıştı. Bu önemli tarihî olayı en süslü deyimlerle anlatmaktan bir gün olsun bıkmaz, ben en iyi dinleyicisi olurdum. Toprak işlerinin olmadığı günlerde Hadi de yemek pişirirdi. Bu dönemlerde tarlalar toprak, güneş, yağmurla yelin iyiliksever gücüne bırakılırdı.

Hadi de çörek pişirmenin ustasıymış gibi güzel, ala, peynirli çörekler yapardı. Bunun dışında, değerli bir börek olan, hingal da yapardı. Bunun bayağısını, karasını, güzel ak undan yoğrulan daha güzellerini yapardı.

Hadi, Ramazan ile onun kardeşlerinin dışında evle çiftlikte kaç kişinin daha bulunduğunu bilmiyorum. Sayılarının birkaç eksik veya artık olmasının önemi de yoktu. Bunlara örnek olarak atlı avcı Aşidahut, ahır bekçisi Kurban, Hadi'nin kız kardeşi Aşure ile son olarak şarkıcı Halbaz gösterilebilir. Bunlardan Aşure, binici Muhammed'in eşiydi. Halbaz'ın görevi, uzun kış akşamlarını kısaltmaktı.

Doğal olarak, yanaşmaların hepsinin eşleri vardı. Beslemelerin de hepsi evliydi (bir dişi değil, doğanın

az görülen bir cilvesi olup şimdi kız kardeşim Ayşat'ın çocuklarına bakan Havva dışında). Allah, kendilerine her yıl çok sayıda çocuk veriyordu. Bunlar iyi karşılanır, bizimle birlikte evle marşi denen ağıllarda büyüyüp yaşarlardı. Bekçiliğimizi yapar, işlerimizi görürlerdi. Ataları da atalarımız için çalışmıştı. Torunları da bu işi sürdürecekti. Buna karşılık biz de onları yedirip, içirip, giydirip koruyacaktık. Bu, çok eski çağlardan beri böyleydi. Uzak geleceğe dek böyle sürecekti.

Yaz ortası yaklaşıp aşağıdaki derin koyaklardaki bitkileri güneş kavurunca sürüler dağlarımıza dönerlerdi. Orada zümrüt yeşili çayırlar ilkyaza oranla yalnızca biraz daha koyuya çalarlardı. Çobanlar, Kale yolu üzerindeki Çoh'tan geçerek sulak yeni otlaklara giderlerdi.

Koyunların kesilmek bilmeyen melemeleri katarın yaklaştığını uzaktan bildirirdi. Çobanların odaman denen beyi, sürü sahiplerinden birinin oğluydu. Çok sayıda yırtıcı er, on beş yirmi bin koyun, yaklaşık yüz atla çok sayıda kurt köpeğinden oluşan gerçek bir orduya komuta ederdi. Çobanları özlemle beklerdim; çünkü, bana olağanüstü armağanlar getirirlerdi. Kurutulmuş peynirden yapılan bu armağanlar artistik binici, at, koyun betilerinden oluşurlardı. Aralarında bir ak oğlak veya bir karakul kuzucuğu da bulunurdu.

Bunu, koyun kırkımı izlerdi. Bu, önemli bir gündü. Koyunların kırkılması, güç bir sanat olup yapılışı bir bayram niteliğinde olurdu. Bu işte en becerikli kırkıcılardan yararlanılırdı. Çalışanların gönlünü iyi tutmak için sürü sahipleri armağanlar verirlerdi. Bu amaçla küfeler dolusu etle peynirli çörek getirilirdi. Büyük eğlenceler düzenlenirdi. Herkes dilediğince şarkı söy-

ler, oynar, kurşun sıkardı. Bayanlar, güzel bayramlık giysilerini giyerlerdi. O yılın kazancına göre yoksullarla camiye bağışlar yapılırdı. Sonunda, kuzuların derisiyle kulağına sahiplerinin damgası vurulurdu. Bu, çocuk gözüyle heyecan verici, büyük bir işlemdi.

Çobanların Çoh'tan ikinci geçişleri, güzün dağların soğuk kışı başlamadan önce, uzaklardaki sıcak ovalar yönünde olurdu. O sırada evde kesim bayramı kutlanırdı. Çiftlikte en az kırk koyun kesilip dilinerek güneşte kurutulurdu. Sucuk yapılır, herkes dört elle işe sarılırdı. Büyüklerin bacakları arasında neşe, merak içerisinde dolaşırdım. Her yerden kovulurdum. Üstümü başımı kirletir, işi aksatırdım.

Ötede beride dolaşırken çiftlik odalarından birinde büyük bir bakır kazan buldum. Ağzına dek bağırsakla doluydu. Düş gücüm beni tehlikeli bir serüvene itti. Canavarlarla çetin bir savaşa tutuşup bir yılan yumağını andıran kıvrıntılı yığına vurup onu dürtmeye başladım. Bir süre sonra ben daha önemli yeni bir işle uğraşırken çiftlikte beslemelerin bağırıp çağırdıklarını işittim. Bütün bağırsaklar delik deşikti. Kış için sucuklar neyle yapılacaktı? Suçlunun kim olabileceği konusunda kimse uzun süre duraksamadı. Dolayısıyla beni saklandığım yerden çıkardılar. Bunu dayak izledi. Arkasından eyerle at koşumu kokan karanlık bir odaya kapatıldım. Bir süre sonra gizlice kunak[1][2] odasına geçtim. Orada güzel silahlar asılıydı. Annem, çobanlar, beslemelerle konuşuyordu. Bana kimse yüz vermedi. Bu, benim için pek onur kırıcı oldu.

Çoh'ta, marşi denen ağıllarda kalan çobanlar, sıcak Alazan Koyağı'na veya ailemizin, Kuzgun Denizi'nin sürekli yeşil kıyılarındaki otlağı olan Gutan'a doğ-

ru yola çıkıncaya dek olağanüstü mutlu bir hafta geçirdiler. Bir önceki gelişlerinden tanıdığım çoban çocuklarıyla kurduğum romantik arkadaşlık, ayrılışlarına dek geçen kısa sürenin bütününe yakınını düşlemler, yaşantılarla doldurdu. Annemle kardeşlerime yabancılaşıp onlarla ilgilenmez oldum. Kendimi yalnızca çobanlara yakın buluyordum. Kendimi onlardan sayıyor, içlerinden biri olmak istiyordum.

Benim yiğidim, çobanların en yaşlısı olan, saygıdeğer Gergi idi. Görkemli Durci Dağı'nın eteklerinde yer alan Durci avulundandı. Yırtıcı görünmekle birlikte iyi yaradılışlı bir kişiydi. Babasıyla atalarının eskiden beri sürü varlığını koruyup gözetmiş oldukları naibin küçük oğlunu sevip beğeniyordu. Bana, güzel ses çıkaran bir çıngırağı olan bir ak oğlak armağan etmişti. Onun üzerinde yeni edindiğim çobanlık becerilerimi deniyordum.

Bu olağanüstü kocanın bütün özelliklerini ilginç buluyor, bunlardan büyüleniyordum. Yırtıcı sakalı, kıvrık uçlu çoban değneği, içlerine ot doldurulmuş kocaman ayakkabıları, yıldızlı gök gibi delik deşik olup rengi atmış olan kara yamçısı, yıllar önce babamın eskitip ona armağan etmiş olduğu soluk al başlığı bu özelliklerinin önde gelenleriydi. Eski, büyük bir tüfeği vardı. Bu, ağızdan dolma, çakmaklı bir tüfekti. Belinde hıncalının[13] yanında fildişinden bir barut kutusu vardı. Bunu uzun süre su şişesi sanmıştım. Korkunç yırtıcı köpekler onun sözünü dinleyip dostça kuyruklarını sallıyorlardı; çünkü, Gergi, insanların en güçlüsüydü. Havva, onun ayılar, kurtlarla yaptığı boğuşmalara ilişkin çok sayıda güzel öykü biliyordu. Örneğin, derisi, kıpırdamadan, yatağımın önünde duran büyük ayı, ölmeden önce pençesini Gergi'nin yüzüne indirmiş-

ti. O olaydan sonra sol gözünün yerinde karanlık bir iz kalmış, yüzü asık bir anlam kazanmıştı.

Dinç koca, öncelikle çocuklarla arkadaşlık etmeyi seviyor, bu yüzden torununun oğlu, on iki yaşındaki Çoban'ı yanında gezdiriyordu. Onun kadın esirgemesinden uzak —çünkü, çobanların seferlerine kadınlar katılmazdı—, erkekçe, yiğitçe yaşayışına imreniyordum. Oyun arkadaşım yiğit Çoban, koyakta iki kışı, dağda iki yazı arkasında bırakmıştı. Çıtkırıldım bir ana kuzusu olarak gördüğü benim karşımda yiğitlik taslıyordu. Çobanların topluca açıkta geceleyişlerini, bekçinin uyarısıyla topluca uyanıp kurtları kurşunlayışlarını anlatırdı. Erkeklerin tıka basa yemek yiyişlerinden söz eder, kamp ateşinden çıkan kızarmış koç kokusunu dile getirirdi. Alazan'ın sürekli yeşil tatlı koyaklarından, cennetinkiler denli tatlı olan söylencel yemişlerden, denizden söz ederdi. Denizin dümdüz veya azgın dalgalı, pek büyük, pek derin, benim göz önüne getiremeyeceğim ölçüde olağanüstü, olduğunu söylerdi. Bir gün, eski bir çoban göreneği uyarınca, bir kuzunun ince, saydam omuz kemiğini ışığa tutup, güneş gizemli bir sarı pencereden geçercesine yüzüne vurunca, görmüş geçirmiş bir kişi tutumunu takınarak, görünmeyenden anlam çıkarırmışçasına, önümüzde güzel, uzun bir güzün bulunduğunu, bunu pek soğuk, kötü bir kışın izleyeceğini söyledi. O sırada çoban yaşamı gözümde daha da büyüdü. Bu da Çoban ile olan arkadaşlığıma evde karşı çıkılmasına yol açtı. Onunla arkadaşlığı kesmeme gerekçe olarak bitli oluşu gösterildi. Bu özelliğini kendisi benden saklamıştı; ancak, annem bunu kısa sürede belirlemişti. Bu da yalanlanacak gibi değildi.

Çobanların yola çıkış günleri çatıp gelince, bu ay-

rılış bana olanaksızmış gibi gözüktü. Bu durum bende — Çoban'ca da arkalanarak — kaçma isteği uyandırdı. Yola çıkıştan önceki geceden ahırlara saklandım; çünkü, evden erkenden çıktığım görülmemeliydi. Çoban, bana bir çoban giysisi sağladı. Bu, benim gözümde, en alımlı giysiydi.

Başlık, kuzu derisinden kalpak, yamçı, samanla beslenmiş kocaman geniş ayakkabılardan oluşuyordu. Ayakkabıların yağlanması gerekiyordu. Çoban'ın salığıyla bütün vücudumun da, donla güneşe karşı korunmak üzere, yağlanması gerekiyordu.

Karabasanlı bir geceden sonra müezzinin sesiyle ahır damında uyandım. Çevremdeki bütün varlıklar eylemdeydi. Nesneler yükleniyor, atlar eyerleniyor, kap kacakla bakraçlar biribirine bağlanıyordu. Kararlı bir biçimde kalpağımı alnıma indirdim. Gereğinden büyük, bitli olması bende, başımda diri bir kuzu taşıdığım duygusunu uyandırdı. Yüreğim güp güp ataraktan Çoban'a gittim. Doğal olarak, Gergi, tasarılarımı bilmiyordu. Bilseydi beni ne olursa olsun eve gönderirdi.

Katar, yavaş yavaş, oluşmaya başlayıp yola koyuldu. Önde atlar, onların arkasında koyunlar gidiyordu. Bütün çobanlara aşağı yukarı üç yüzer koyun düşüyordu. Sürüler değişik yollardan ana katara katılıyorlardı. Bağırtı çağırtı arasında kendilerine yerleri gösteriliyordu. Ayrılışın verdiği ruh durumu, üzerimde olağanüstü bir humma etkisi gösterdi. Sabahın bu erken saatinde hava daha sertti, sisliydi. Çayırlar çiyliydi. Kısa bir süre sonra ısınacaktık; ancak, o sırada vücudumuz üşüyordu. Yaş, soğuk tanı çeşit çeşit bağırtı çağırtı, meleme, havlama dolduruyordu.

Köyün yukarısındaki keçi yolu boyunca dağa tır-

manan görünmez uzunluktaki kuyruğun küçük bir bölümüydüm. Birkaç saat sonra dağların tepesinde ilk ara verilip sabah azığı yendi. Ondan sonra inişe geçildi. Sis kalktı. Güneş açtı. Daha böyle uzun, uzun gezecektik. Yokuş yukarı, yokuş aşağı, yine yokuş yukarı, yine yokuş aşağı gidecektik. Sonunda, koyaklar boyunca dümdüz giderek cennetin bahçelerine girecektik. Sarp yokuşları çıkarken o kocaman ağır ayakkabıları pek yadırgadım. Çoban'ın bana bir at getirmesi iyi oldu. Bununla birlikte at da yaşlıydı, cılızdı. Eyersiz eğinini oldukça sert buldum. At sırtındayken kalın ak kalpağı düşürmemek neredeyse olanaksızdı. Bu yüzden, yürümeyi yeğledim. Ayaklarımı yerden bir daha kaldıramayacağımı sezdiğim bir sırada ikinci dinlenme buyruğu verildi. Ayaklarım pek ağırlaşmıştı. Sonunda, gereğinden büyük kalpağımı çıkarmaya yeltendiğim bir sırada, Gergi beni gördü. Şaşırıp sinirlendi. İlk kez sert, öfkeli bir biçimde konuştuğunu gördüm. Kaçmama yardım etmesinden ötürü özellikle Çoban'a çıkıştı. Ancak, önceden düşündüğüm gibi, artık geri gönderilmeme olanak yoktu. Küçük bir oğlanın yazgısının bu erkekler dünyasında önemli bir yeri olmadığından dolayı yolculuğu kendileriyle birlikte sürdürmeme karşı çıkılmadı. Onurlu tasarım demek ki başarıya ulaşmıştı. Denizle ovayı görmeyi dört gözle beklemekle birlikte, gerçekte, ileri ölçüde yorgun, pek de üzgündüm. Bununla birlikte büyük serüvenimin sonuna yaklaştığımı sanmıyordum.

Ne var ki, Koysu Irmağı'nın, yabancı, yeni doruklarla çevrili, dar koyağında bir dinlenme arası daha verdiğimizde, dağın sarp yamacından aşağıya doğru, döne dolaşa, açık seçik, hızla üzerimize gelen bir atlının karaltısı göründü. Birçok gözler onun yolunu izledi. Ses erimine girer girmez elini ağzına götürüp

Gergi'ye seslendi: «Naibin oğlu yanınızda mı? Gün boyunca onu arıyoruz!» Yüreğim durayazacaktı! Ne var ki, güçlü Gergi, konuşmadan, beni yakamdan tutup yaklaşan atlıya uzattı. O da beni kaşla göz arasında atının terkisine oturttu. Kısa bir süre sonra, beni bekleyen görkemli düşlerden uzaklaşıp yine evime dönmeye başladım. Durumuma gülen çok sayıda yüzün arasından büyük bir utanç, acı bir düş kırıklığı içerisinde geçmem gerekti. Dört beş saati geçmeyen hızlı, kesintisiz bir atlı yolculuktan sonra, çok geride bırakmış olduğumu sandığım köyümü, gün batımının son kızıllığında, gözyaşları içerisinde seçtim. Sağlıcakla kalın, siz çok güzel bahçeler! Sağlıcakla kal, sen erişilmez deniz!

Kolu kanadı kırık, yaralı kaçağın karşılanışı soğuk, sert oldu. Atından indirilir indirilmez ön avluda bol suyla, sabunla yıkandı. Kendisine birçok kırıcı sözler söylendi. Yana kaykılmış güzel kalpağımı alaylı sözlerle alıp gözlerimin önünde ocağa attıklarında var gü-

cümle bağırdım: «Bitsiz yiğit olmaz!» İçine giremediğim yırtıcı, neşeli serüven dünyasından gelen bu son ses de etkisiz kaldı. Üzerime kurşun gibi çöken ağır bir uyku bütün benliğimi sardı. Çobanlara yıldızıkara kaçışın sonu buydu.

Çoh'un yukarısında, dağ yamacında eski bir ıssız taş yapı vardı. Bu, kendimi bildim bileli yıkılmak üzereydi. Bununla birlikte yıkılmazdı. Bizde söylendiği üzere «sözünün eri olmakla» ayakta dururdu. Bu yıkıntı, biz oğlanlarla kızların gönderildiği, okul yapısıydı. Oraya, elde Kur'an, okuma öğrenmek üzere gönderilirdik. Her gün sabah namazı saatinde — uzun boylu müezzinimiz saat yerine geçerdi — oraya doğru yola koyulurduk. Öğle namazıyla birlikte eve dönerdik.

Bütün başkaları gibi ben de oraya koyun kürkümü giyerek giderdim. Koltuğumun altında dürük bir

keçe olurdu (Hepimizin keçeleri vardı. Yalnızca çok yoksullar başkalarınınkine ortak olurlardı). Uzun, alçak ağaç masaya dek bütünüyle boş olan kuru okul odasında toplanırdık. Hepimizin ayrıca bir çeşit yazı tahtası vardı. Bu, dik açılı, saplı bir yassı ağaçtı. Üzerinde kara harflerle Arap abecesi yazılıydı. Keçelerimizin üzerine çökerdik. Ondan sonra ders başlardı. Bu, otuza yakın çocuğun en güzel sesleriyle, olanca güçleriyle, sürekli abece okuması anlamına gelirdi. Bunun yanı sıra, öteden beri özel imlerle vurgulanan ünsüzlerle ünlülerin bütün birleşimleri de okunurdu. Bu, sürekli bir mırıltıya, kesintisiz bir gürültüye yol açardı. Bu da kişinin kendi düşüncesini kaynağında boğardı. Dersi camimizin, pek bilgisiz olduğu anlaşılan, bir mollası verirdi. Kur'an'ı unutulmaz bir biçimde belleğine yerleştirmişti (bir öğretmenin en azından bunu bilmesi gerekiyordu); ancak, bellemiş olduğu sözlerin hepsinin anlamını bilip bilmediği çok kuşku götürürdü. En azından, bir yerin anlamını açıklamaya yeltenmezdi. Doğal olarak, bunu yadırgamamak gerekirdi; çünkü, Kur'an'ın dili Arapça idi. Bu dili bilmiyorduk. Daha öğrenmemiştik. Bize kısaca «Bu, peygamberin dilidir.» deniyordu. Demek ki bize, bütünüyle anlaşılmaz bir dilde seslenilmek istenmişti. Yalnız açıkça belli olan bir konu vardı: Okurken bir yere takılırsak veya bir yerde yanılırsak parmaklarımıza, acı verici, bir sopa inecekti.

Öğrenmek, bu yüzden, tatsız bir işti. Okula gitmek bir eğlence değildi. Badsadalı Tahir adlı öğretmen bize, birkaç kürk, kule gibi yükselen bir kalpak, görkemli bir bıyık, kötü bir değnekten oluşan, korkunç bir umacı olarak gözükürdü. Bu kılıkta bir kişi olabilir idiyse bile en azından iyi olamazdı. İleri ölçüde

acımasızdı. Yeni ceza yöntemleri bulma konusunda kimsenin düş gücü onunkiyle boy ölçüşemezdi. Bir kez, bu tutkusunun karşılığını ağır bir biçimde ödemişti. Kulağının yarısını koparmış olduğu bir oğlanın erişkin ağabeyleri bir gün kendisinden öç almak amacıyla onu öldüresiye dövüp okuldaki sınıfın önüne bırakmışlardı. Öğretmenimizin iç yapısının gençliğimizi karartmış olduğu, tartışma götürmez bir gerçekti. O, yaşamın tatsız, kötü gerçeklerindendi. Bu, hepimizin ister istemez karşılaştığı bir çeşit doğa olayıydı. Bununla birlikte okul cezalarının kaba örgülü ağından oldukça kolay geçtim. Bunda Tahir'in, ailemizin gücüne karşı duyduğu büyük saygının da etkisi oldu.

O öfkeli kişiyle aramın iyi olmasının özel bir nedeni de vardı. Kimi kez yanıma sokulur, bakımsız bıyığının altından karanlık sözler söylerdi. Bunlar, anlamlarını kısa sürede çıkardığım gizli isteklerdi. Çok sıkıntı çekmiş, yaşlı bir kimseye koyu, bol şekerli, tatlı çay ne iyi gelirdi. Varlıklı bir evin kilerindeki şeker kellelerinin uçlarını koparmak çocuk oyuncağıydı. Becerikli bir çocuk, kimsenin ruhu bile duymadan, bu tatlı başçıkları yaşlı, iyiliksever öğretmenine sunabilirdi.

Şekeri duraksamadan getirdim. Kısa sürede evdeki bütün nesneleri bu yana aktarmayı öğrendim. Böylelikle saygıdeğer Tahir bana az daha Kur'an'ın yanı sıra çalmayı da öğretecekti; ancak, beni bütünüyle yetiştiremeden önce Kur'an okulunu bitirdim. Bir gün, en büyük ağabeyim Mohama, beni oyunda yerden kaldırmış, bu arada şişkin ceplerimi görüp çalıntı şekeri bulmuştu.

En sıkıcı, en yavan okul saatleri dahi benim için

yitirilmiş süreler değildi. Okul salonu çölünde, ilk sevgilim, Necabet'i bulmuştum. Kendisini her gün orada görür, kendisiyle her gün orada konuşurdum. Küçük bir hısmımdı. Koyu saçlı, çakır gözlü, ince, çekici bir kızdı. Kendisine karşı gösterdiğim ilgiye, sevgi dolu bir çekingenlikle, karşılık verirdi. Çekingenliğine karşın evlenmemiz kesinleşmek üzereydi. Acınası küçük Necabet! Birkaç yıl sonra, daha gencecik bir kızken, öldü.

Sonunda, Kur'an'ı bitirdim; çünkü, onu baştan sona okumayı öğrenmiş, neredeyse bellemiştim. Üstelik, iki türlüsünü öğrenmiştim. Yalınkat okuyabildiğim gibi iki kat da okuyabiliyordum. Yalınkat okuma oldukça hızlı, sessiz bir okuyuştu. Önemli olan hızdı. Bunun tersine, mahreçten okuma da denen, iki kat okumanın dokunaklı bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Etkileyici bir konuşma gerektiren artistik bir işti. Kulak dolduran bu kutsal, yabancı şarkının her okunuşunda, içeriğini anlamamama karşın, büyük bir heyecana kapılırdım. Bu okul dizelerinin anlamlarını sonradan öğrendiğimde çok duygulanmıştım.

Okulumu bitirişim, görenek gereği, küçük bir törenle kutlandı. Bana şarkı söyleyerek eşlik eden öbür öğrencilerin arasında, bir eşek yavrusunun üzerinde, eve geldim; ancak, küçük kız arkadaşımı da, bir ayak için olsun, yanımdan ayırmadım: Evde bekleniyorduk. Kapının üzerindeki duvarın üstünde güler yüzlü güzel annemiz, en büyük oğlu Mohama ile birlikte duruyordu. Alay içeri girerken oğulcağızının arkadaşlarına parayla şeker attı. Bu değerli nesnelere üşüşülürken, eve alındım. Bütün bu işler olurken Necabet'in küçücük elceğizini küçük yumruğumun içinde sımsıkı tutuyordum. Bu pek titiz küçük hanım, bir erişkin gibi, özene bezene süslenmişti! Kendisini Mohama'ya, büyük

bir ciddiyetle, yavuklum olarak tanıttım. Birimizi sağına, birimizi soluna alarak, ikimizi de sevgiyle kucaklayıp yukarıya kaldırdığını iyi ansıyorum. O sırada Necabet'in, mutluluktan parlayan güzel, çakır gözlerini çok yakından gördüm. Sevgili ağabeyimin kolundan, önümdeki azgın topluluğa, gülerek baktım.

Kur'an'ı bütün sanat kurallarına uygun olarak okumayı öğrenmiş bulunuyordum. Bir üst, Arapça okulunu yaşım tutmuyordu. Bu konudaki görüşü alınan kadı, medresede öğrenime başlayıncaya dek, başıboş bırakılmamın uygun olacağını söyledi. İlk görüp geçirdiklerimden sonra, içimde okuma isteği kalmamıştı. Onun yerine bütün gün, elime geçen çeşitli nesneleri oyup kalıplamakla uğraşıyordum. Ansıdığıma göre çalışma yerimi ön avluyla ahır arasındaki dar köşeye kurmuştum. Orada, bütün buluşlarımla girişimlerimi körükleyip alevlendiren, Resul ile Mamo adlı iki arkadaşımla, mutlu saatler geçiriyordum.

O sırada, uyuyan bir özlemimi güçlü bir biçimde uyandıran bir iş çıktı. Bu, babamın anısına dikilecek anıtın yapılmasıydı. Bu amaçla, Çoh mezarlığının önüne büyük bir çadır kuruldu. İçinde ünü büyük Şulanili İsmail Usta çalışıyordu. İşi, oymacılıkla yontuculuk olup oldukça güçlü iki yardımcısı vardı. Anıtlara karşı duyduğumuz ilgi dolayısıyla, biz çocuklar, daha yontulmamış olan taşlar üzerinde yapılan çalışmayı, kendimizden geçip büyülenmişçesine, saatlerce izledik. O sırada çekiç sesleri dağlarda yankılanıyor, keskilerin sesi daha ince bir yankıya yol açıyordu. Müslüman mezarı, burada olduğu gibi, yüksek, oldukça dar, dik açılı bir taştan oluşur. Bunun yukarısında bir boynu vardır. Bunun üzerine de bir kavuk konmuştur. Bu görünüm bir insanı andırır. Tanrı'ya inananların,

bir kişinin doğal resmini yapmaları yasak olduğu için, o kişi yalnızca simgelenmiş olurdu.

Taşın yontuluşunun aşamalarını haftalarca her gün ilgiyle izledik. Dış biçimini aldıktan sonra, bir yüzü altın, türk taşıyla bezenmiş yarım kabartmalarla süslendi. Ne var ki, en soylu, en önemli bezek ön yüzdeydi: Buraya, çok sayıda dalı, budağı, yaprağı olan bir ağaç, derinlemesine, kazındı. Her bir yaprağın üzerine bir atanın adı, açık seçik, yazıldı. Bu soy ağacımızdı. Bu ağacın üzerinde ben de, daha açılmamış bir tomurcuk olarak yer aldım. Bunu, iyi yürekli İsmail Usta'dan öğrendim. İsmail Usta, ilgime sevinip benim de bir uçtan boyamama olanak tanıdı. Akşamleyin boya kutumu eve götürüp, yeni sanatımı önüme çıkan bütün kapılarla direklerin üzerinde denedim. Bu, bizim Ramazan, sağı solu silip süpürmekten bıkarak, boyayla fırçamı saklayıncaya dek sürdü. Bu kez, alçak basamağın köşesindeki yerimde özenli bir biçimde çekiçle keskiyi kullanmaya başladım. Orada başımı kaldıramıyor, ancak iki büklüm çalışabiliyordum. Cılız ışık kaynağım, kendim yapmış olmaktan kıvanç duyduğum, bir gaz lambasıydı. Dolayısıyla sığınağım, rahat olmaktan çok, gizemliydi; ancak, en büyük düşleri gizleyecek genişlikteydi; çünkü, artık içimde, İsmail Usta aracılığıyla, bir ses uyanmıştı. Güzel renkler, arı biçimler, zengin işlemeler durmadan gözlerimin önünde oynaşıyorlardı. Maden kakmanın gizemli sanatı da ilgimi çekiyordu. Yakup, bu işin gerçek eriydi. Erkeğin en değerli varlıkları olan silahlarla eyerler, onun elinde işlenmeye değer nesnelerdi.

Üstelik usumda, günlük kullanım için gerekli bütün nesnelerin, gerçekten güzel, ince, albenili olmaları gerektiği yolunda bir düşünce yer etti. Bütün bu nes-

neleri ileride kendi ellerimle yapmak istiyordum. Doğal olarak, bu konuda konuşmak istemiyordum; ancak, yiğit usta, bende uyanan bu duyguyu sezdi. Küçük başım üzerine mutlu, onurlu gelecekler yakıştırmaya başladı.

Çoh'un üst mezarlığındaki mezar tümseğinin üzerine dikilen anıt, kurban bayramından sonra törenle açılacaktı. O büyük kutlu günü iple çektim. Babamın kardeşi, ardılı Naip Cafer'i özellikle çok merak ediyordum. Kendisinin bu törene katılması bekleniyordu. Evimizde onu ağırlamak için büyük hazırlıklar yapılıyordu. Onun gelişinden büyük bir sevinç duyuyordum. Bu sevinç, getireceğini bildiğim armağanlar, tatlılarla silahlardan çok, güzel atları, beylik nökerleriyle yapacağı parlak geçit töreninden ileri geliyordu. Benim o görkemli alayın içinde at sırtında yer alıp köyün öbür çocuklarına yukarıdan bakmama çok imrenilecekti.

Beklenen gün gelip çattı. Anıtın yapımı bitti. İsmail Usta'nın sanatkârlığını hepimiz beğendik; ancak, onun sanatı kimseyi beni etkilediği ölçüde derinden, odlu bir biçimde etkilemedi. O ağır taşı, çok sayıda güçlü dev, dört bir yandan, urganlarla mezar tümseğine doğru çekip ustanın buyruklarına göre yöneltti. Mezarlığın önünde kocaman bakır kazanların içinde, bütün gün yorulmadan ölü için yakaran veya onun anısına ağıtlar yakan, yoksullar için yemekler pişirildi. Görkemli Cafer Amca, beklendiği üzere, gösterişli bir biçimde geldi. Hısımları, arkadaşlarıyla birlikte anıta yöneldi. Orada önce, daha sonra ünü bütün ülkeye yayılacak olan, Şeyh Uzun Hacı mevlit okudu. Ardından, ölümsüz anısına bu anıt dikilmiş olan merhum babamın yapmış olduğu işlerle yaşamını anlatan konuşmalar yapıldı. Bu törene, kulaktan dolma bilgi-

lerle hazırlanmış olarak, biz çocuklar da katılabildik. Ölünün oğlu olarak sessiz, ağırbaşlı bir tutumla amcamın yakınındaki bir onur mevkiinde oturdum. Günün anlamını, törenin bütün aşamalarını gönülden kavradım.

Birkaç hafta sonra evimize, tepeden tırnağa silahlı, genç bir nöker geldi. İki atıyla yaklaşışını balkondan gördüm. Benim için gelmişti. Kendisini Cafer Amca göndermişti. Beni Gazikumuk'a götürmek istiyordu. Çatımızın altında bir gece geçirdikten, amcama götüreceğim ceviz, bal, çörek gibi armağanları yükledikten sonra, aydınlık bir pazar günü, büyük bir sevinç içerisinde, atla yola çıktık. Önce, bu sevimli yoldaşımla anlaşmakta güçlük çektim; çünkü, aramızda dil birliği yoktu. Gazikumuk halkının konuştuğu, benim de küçük çocukluğumda bildiğim, dili çoktan unutmuştum; ancak, bu uzun atlı yolculuğumuz sırasında, o dili çabucak ansımaya başladım. Gideceğimiz yere ulaştığımızda artık şen şakrak söyleşiyorduk. Gazikumuk'ta kaldığımız süre boyunca aralıksız yağmur yağdı; ancak, Cafer Amca'm bana daha önce benzerlerini görmediğim, boya kalemleri armağan etti. Ben de hep onlarla uğraştım. Bunların uçları açılınca, ortalığa o güne dek bilmediğim, güzel bir odun, boya kokusu yayılıyordu. O kokuyu bugün de severim.

Daha sonra Ramazan geldi. Beni Gazikumuk'tan Çoh'a getirdi. Beni derelerden tepelerden, ıssız ormanlardan, sarp bir uçurumun yamacına kurulu Uboh avulundan, çıplak, boz, yalçın kayaların dibindeki Moho' dan geçirdi. Belli belirsiz dar keçi yolları boyunca aşağısı gözükmeyen uçurumlardan geçtik.

Uzun süre, yolun elverdiği yerlerde yan yana, el-

vermediği yerlerde biribirimizi izleyerek, konuşmadan at sürdük. Bu sırada demir kır sakallı, uzun burunlu, geniş omuzlu Ramazan'ın keskin çizgili ince yüzünü, yanından ayırmadığı çubuğunu, kambur sırtını inceledim. Aygırının üzerinde eğri duruyordu. Sağ elinin küçük parmağına kamçısı takılıydı. Tepeden tırnağa silahlıydı. Belinde hıncalıyla tabancası vardı. Önünde, eyerin üzerinde, enine duran tüfek, güvenilir bir koruyucu, iyi bir kılavuzdu. Keskin, güvensiz bakışları, önündeki keçi yolunu gözlüyordu. Eğri kalpağı neredeyse sol gözünü örtecekti. Gözünden bir nesnenin kaçması olanaksızdı. Kimseleri beğenmeyen Kahir bile onun bu özelliğini öğrenmişti.

Kahir, bir süre önce, Şetkale'deki okulla ilişkisini keserek eve dönmüştü. Evde kalıyordu. «Beylerin Sınıfı» denen dördüncü sınıfa dek gelmişti. O sınıf, dağların bahadır çocuklarının alışılagelen son erekleriydi. O aşamaya gelene dek neredeyse erişkin erkek olur, Rusların okullarına gitmeye gönülleri kalmazdı. Ondan sonra onların yeri yurtlarıydı. Gerçek bir özden[1] olan Kahir de böyle düşünmüştü. On dokuz yaşındaydı. Gösterişli, güzel bir bıyığı vardı. Gözü yükseklerdeydi. Kızların arkasından koşan atılgan bir delikanlıydı. O dönemde Kahir ile aşık atmak iyi bir iş değildi. Atıcılık, binicilik, oyunda onunla kimse boy ölçüşemezdi. Düğünlerde, derneklerde önemli bir yeri vardı. «Guvay» denen imece akşamları avulun bütün gençleri toplanırlardı. Orada kızlar gözlerini kaldırıp kendisine bakmayı göze alamasalar dahi onun bir ağırlığı olurdu. Bununla birlikte uzun süre Ruslar'ın arasında kalmış olması ulusal töresine karşı duyduğu saygıyı azaltmıştı. Geleneklerimize göre büyüklere karşı saygı göstermesi beklenirken o, kendisini büyük bir bey gibi görüyordu.

Ramazan'ın onu yola getirmesi bizi çok etkiledi. Kahir, onu bir gün kunak odasına çağırmıştı. İnce, uzun boylu, beli biraz bükük Ramazan odaya girince o saygısızlık edip yerinden kalkmadı. Ağzında sigara, kamçısıyla çizmelerini okşuyordu. Dört dörtlük bir Rus barini[15] gibiydi.

Bu durumda, önünde duran kocaya birtakım buyruklar vermeye başladı. Babam ölmüş olduğundan, Mohama da evde olmadığından, ailenin en büyük erkeği olarak buyurma yetkisi vardı. Ramazan, kendisini bir süre sessizce dinledi. Sonra, çok dingin konuştu: «Ey Abdülkahir, sözlerin çok değerli, çok önemli olabilir; ancak, seni baban veya ağabeyin Mohama ile oranladığımda, onların bugüne dek, beni kendileriyle oturmaya çağırmadan benimle konuşmadıklarını söylemem gerekir. Evet, ben onların büyüğü olduğum için, ben yerimi almadan onlar oturmaz. Ben, senin dedene de hizmet ettim. Babanın tuz kardeşi, masa yoldaşıydım.» Kahir, kızarıp bozardı. Altındaki iskemle kendisini silkelemişçesine ayağa fırladı. Sigarasını ocağa attı. Ramazan'a bir koltuk sundu. O, saygıyla oturdu. Konuşmasını, arada birşey olmamış gibi, sürdürmeye başladı. Kahir, dersini almıştı. İp kopmuştu. Töremiz gereği durumu düzeltmek için ilk adım atılmıştı. Ramazan, kuşkusuz, hep olduğu gibi, küçük beyi yararına iyi bir iş yapmıştı!

Bu olayı, ağabeyimin zararına sevinerek anmama şaşılmamalıdır. Bu yüzden, sert yaradılışlı Ramazan'ın yanında at sürerken bir açık vermemeye özen gösteriyordum. Kendisini, alışılmamış bir ürkeklikle izliyordum.

Biraz sonra keçi yolu genişledi. Yükselen güneşten ısınıp kızan yalçın kayaların arasında yan yana

at sürmeye başladık. O sırada Ramazan, sessizliği bozarak keyifli bir biçimde dedi ki: «Böyle ıssız bir yoldaydık. Böyle bir akşamdı. Bey deden, bütün erlerini altına, değerli nesnelere boğmuş olarak bir çapuldan dönüyordu. İlginç bir olayla karşılaştık. Biliyor musun ne oldu, Andal?»

«Biliyorum. Bir Nart[16] ile konuşmuş.» diye kıskançlıkla atıldım.

Ramazan «Evet» diye sürdürdü: «Öyle oldu. Çok eski çağlarda Güneş Tanrısı, Gök Tanrısı, Av Tanrısı gibi eski Tanrılar varmış. Dağlarda güçlü Nartlar barınırmış. O akşam, bey deden, eve dönerken, kayalardan gelen bir ses işitti. Bu güçlü sesin bir Nart'ın sesi olduğunu anladı. Ses şöyle diyordu: «Yiğit. Yürekliliğinden ötürü seni sevdim. Seni ödüllendirmek istiyorum. Benden üç istekte bulun. Onları yerine getireceğim!» Bey deden sevindi. Çok düşünmeden gönlünde yatan üç isteği yüksek sesle haykırdı. Sesi, kayalardan beş kez yankılandı. Şunları dilemişti: «Torunlarım, başlarını dağlar gibi dik tutsunlar! Kurt gibi keskin, avını gökte taşıyan kartal gibi tetik olsunlar! Kadınları da kuğular gibi ince olsunlar, ak olsunlar!» Dilekleri bunlardı. Nart, sözünde durdu. Bu dilekleri bugüne dek yerine getirdi. Ne var ki, bey deden kendisiyle kendinden olanlar için uzun yaşamla mal güvenliği istemeyi düşünmedi. Bu, usuna gelmedi. Bu yüzden dölü döşü yüksek bir yüreklilik, eğilmez bir onur taşımakla; kadını kızı alımlı, güzel olmakla birlikte kalıcı bir varlık edinemedi. Bunu başaramadı. Uzun yaşamlı da olamadı.»

«Gerçekten öyle, Ramazan. Söyle. Kamuya parmak ısırtan görkemli bir konak yaptıran yine o bey dedem miydi?»

«Oydu, Andal! Evi yapılırken, önünden geçen bir arkadaşı sordu: «Maniş, söyle. Niçin bugüne dek görülmemiş büyüklükte kapılar yaptırıyorsun?» Bey dede şöyle yanıtladı: «Bunları öyle büyük yaptırıyorum ki dölüm döşüm girip çıkarken başını eğmek durumunda kalmasın. Tanrılar bile onun kendi önlerinde eğildiğini sanmasın!» «Sözleri gerçekten yerine geldi. En küçük torununun dahi eğilip küçük düşmeyi sevdiği söylenemez.»

Ramazan, Maniş'in torunları için böyle düşündüğüne göre Kahir'i bağışlamıştı. Bu, çok iyiydi.

O arada gece bastırmıştı. Gök, kayalarla ağaç tepeleri arasında lacivert sırmalar gibi asılı duruyordu. Gizemli bir biçimde ışıldayan yıldızlarla bezeliydi. Kocanın ağzının açılmasından yararlanmak istiyordum. Tatlı dille sordum: «Eski Tanrılar için ne diyorsun? Sayıları çok muydu? Bugün de bir yerlerde yaşıyorlar mı? Yoksa öldüler mi?»

Ramazan düşünceli düşünceli «La ilahe illallah. Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Muhammed onun yalvacıdır! İnsanların ülkesinde bir tek O vardır. Onu, onun gönderdiklerini saygıyla, övgüyle an! Ötekilerin hepsinin ölüp ölmedikleri bilinemez. Orada, o dağların içinde, yolu izi olmayan ormanlarda, kayalarla buzulların arasında, inananlarla mollaların uzağında, bugüne dek müezzin sesi girmemiş o ıssız yerlerde, belki de yaşıyorlardır.»

Bunlar, gece için tehlikeli konuşmalardı; ancak, Ramazan'ın yakınında olmak en güvenilir korunaktı. Meraktan tutuşarak yalvardım: «Anlat Ramazan. Bana eski Tanrılar'ı anlat!»

Ramazan başladı: «Eskiden, tek Tanrı'ya inanç

daha yaygın değilken, dağlar ülkesinin kendi yerli Tanrılar'ı varmış. Ayrıca Nart denen dev yapılı yarı Tanrılar'ı da varmış. Bu Nartlar, dost veya düşman olarak insanların içine karışırlarmış. Anlatıldığına göre onlar, yenildikten sonra ıssız bucaklara, buzlu tepelere çekilmişler. Orada din adamından, günlük tütsüsünden yoksun olarak yaşarlarmış. Onların orada güçlü olduklarını, bölgelerine girince korkuttukları, çobanlar, avcılar, soyguncular dan öğreniyoruz. Bu yüzden, eskiden Tanrılar'ın kutsal varlıkları olan çok yaşlı meşe ağaçları, bugüne dek kutsal sayılmışlardır. Bunların üzerinde yetişen kobalaklar çok çetin, kırılmaz nesneler olarak değerlendirilir. Yine bu yüzden avcılar, Av Tanrısı Avsati için kuytu yerlerde geyik boynuzlarıyla hayvan kafataslarından sunaklar yaparlar. Söylendiğine göre o, avcının ayağına çelme takarmış. Bu durumda avcı, ya güçlükle bir kaya çıkıntısına tutunur ya da derin uçurumun dibini boylarmış. O, dilerse avı avcının ayağına getirir, dilerse onu avcının gözünden saklar. O, yukarılarda bir yerde oturur, hayvanların imparatorluğunu yapar. Çalıların, eğrelti otlarının, çürük kütüklerin senin yolunu tıkadığı; yolunu şaşıranın yılana benzer köklere ayağının takıldığı; ağaçların direklerden oluşan bir orduyu andırdıkları aşağı ormanların göz gözü görmeyen karanlığında eskiden, kızıl keçi sakallı cılız bir yaşlı görünümündeki azgın Avsaronav'ın yosun döşeli yatağı bulunurmuş. O, ot arayan kadınları korkuturmuş. Bunlar, çığlık çığlığa kaçışır, bir bölümü bir daha eve dönmezmiş. Erkekler, o kötü kişiyle savaştıklarında, ince bir dalla onlara vurur, onlar, güçlerini sonsuza dek yitirirlermiş. Çobanlar, bugün de, sürülerini kurtla ayıdan, hastalıkla kısırlıktan koruyanın Falvarilav olduğuna inanırlar. Yaylalarda geçirdikleri ıssız gecelerde onun yakınlarında olduğunu sezerler. Doğru

bir davranış olmamasına karşın ona koçlarını, oğlaklarını adarlar. Derelerin içinde su eceleri bulunurmuş. Bunlar, gezginlerin yolu boyunca güle oynaya şarkılarını söylerlermiş; ancak, ilkyaz gelince, uzun bir bekleyişten sonra, süt gibi ak, buz gibi soğuk, dinç bir görünümde, buzullardan dışarıya fırlayıp dirençli, ıslak kollarıyla senin gibi güzel oğlanları kaparlarmış. Şalogon, bütün kardeşleriyle birlikte Safa, bir dönemler yellerin egemeniymişler. Bunlar da kişileri diledikleri gibi gönendirir veya yerin dibine batırırlarmış. Bunları alt eden Ulu Tanrı'mız, onları ıssız yerlere sürmüş. Bugün, etkilerini yalnızca oralarda gösterebiliyorlar. Bize yaklaşımları genellikle düşmanca olur. Bu, onların öç almaya düşkün, karanlık varlıklar olmalarından ileri gelir. Eski Tanrılar'ın en iyi düşüncelisi, en güveniliri, yiğitlerin dostu Gurdalagav'mış. Onlara kırılmaz güzel silahlar, çeliğe karşı dayanıklı pusatlar, tolgalar, askı kayışları, en güzel kuyumlar gibi parlayan koşum takımları yapmayı öğretirmiş. Sanatını, Kızlar Kalesi[17] dolayında oturup, erkeklerle savaşan, Amazon olarak adlandırılan, yiğit kızlara da öğretmiş.»

«Bir de ejder öldüren korkusuz Vastarca'dan söz etsene!»

«Işıklı, korkusuz Vastarca'nın büyülü bir kılıcı varmış. Bunu ona, kunağı olan Tanrı Gurdalagav, bir gün onun konuğuyken, birlikte bol boza[10] içtikleri bir sırada armağan etmişmiş. O çağda bir kaya ininde barınan bir ejderha varmış. Bu, çok başlı, koca kanatlı, kötü bir ejdermiş. Bütün ülkeye korku, yılgınlık salmışmış. Ortaya çıkınca gökyüzü kararır, gözleriyle burun deliklerinden alevler fışkırırmış. Ağzından fışkıran kaynar sular derelerle gölleri ağılarmış. Bu yüzden uzakta yakında su kalmamış. Ülkeyi bu canavardan kur-

tarmak isteyen çok kişi çıkmış; ancak, içlerinden geri dönen olmamış.

En sonunda ortaya aydan doğma Nart yiğidi Vastarca çıkmış. Kır aygırının üzerinde, Gart adlı kötü dev anasının oturduğu, karanlık Büyülü Orman'a girmiş. Evine gelince, kapısını çalmadan atıyla birlikte salona atlamış. Onu saçlarından tutup yere yıkmış. Kılıcını göğsüne dayamış. Bunun üzerine o, bağışlanması için kendisine yardım edip yol göstermeye söz vermiş. Bunun üzerine kurtulunca «Demek ki sen, ejderhayı öldürmek istiyorsun?» deyip, büyük bir odanın kapısını açmış. İçeride binlerce baş, binlerce kılıçla hıncal[13] üst üste yığılıymış. Keskin bir gülüşle «Bu gördüklerin, daha önce bu işe yeltenenlerden arta kalanlardır.» demiş. «Bununla birlikte, sözümde durup sana yol göstereceğim. Atını dosdoğru sür. Büyük bir meşe ağacına geleceksin. Gövdesinde bir kovuk, kovuğun içinde bir kartal yuvası vardır. Kartalı öldürüp yüreğini ye. Bu, sana işitilmemiş bir güç verip hayvanların dilini anlamanı sağlayacaktır. Ondan sonra yolculuğunu sürdür. Deli bir ırmağı aşan dar bir köprüye geleceksin. Atın üç kez ürkecektir. Buna karşın köprüyü geç. Köprüden sonra yol iki keçi yoluna ayrılacaktır. Gideceğin yolu kendin seçeceksin. Benim gücümle bilgim daha ötesine yetmez.»

Vastarca kalkmış. Uyarılara kulak asmaksızın ananın sözlerine uymuş. Yolun iki keçi yoluna ayrıldığı yere gelince iki yanında da yol gösterici birer levha görmüş. Soldakinde «Ben sevinçle üzüntüden geçerim. Sonunda ölüme çıkarım.», sağdakinde «Ben doğruca ölüme götürürüm.» yazılıymış.

Yiğit duraksamış. Bunun üzerine kır aygır başını çevirip demiş ki: «Ey cigit[18], buraya dek geldikten

sonra sağdaki yolu seç; çünkü o, yiğitlerin yoludur. Soldaki yolsa sıradan kişilerin yoludur. Uzun, tekdüze bir yoldur.» Vastarca da bu görüşe katılmış. Sağa doğru atını sürmüş. Kayaların ortasına gelmişler. Dolayları boz taşlarla çevriliymiş. Aygır demiş ki: «Ereğimize ulaştık. Sana yardım edeceğim.»

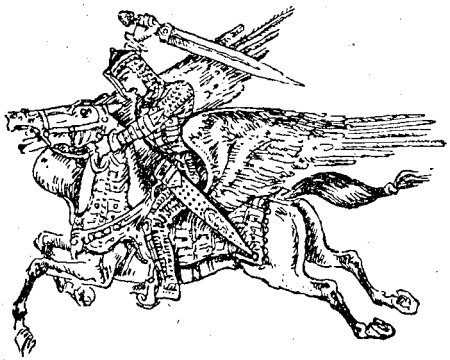
O sırada ortalık kararmış. Ejder, bir inden dışarıya atılmış. Görünüşü korkunçmuş. Koç başı görünümünde çok sayıda başından alevler saçılıyormuş. Sert, kıvrık bir kuyruğu varmış. Suyu ağılamak üzere, dağdan kaynayan pınarın üzerine yatmış. Yiğit, onunla boğuşmaya başlamış. Ejder, birdenbire, yerden kalkmış. Başları, fırtına bulutu görünümünü almış. Şimdi iyi dinle: Aygır da ileri atılıp akça kanatlar takınmış. Havada büyük bir çatışma olmuş. Gökyüzü kararıp kızarmış. Bir gümbürtü kopmuş. Bin gök gürültüsüne eşit bir gürültü işitilmiş. Ne var ki, Vastarca, aleve, dumana bakmadan Tanrı armağanı keskin kılıcını kaldırıp saplamış. Ejderhanın uğursuz başlarını, kükreyip alev saçmasına bakmadan, bir bir koparmış. Yere oluk oluk kan akmış. Koysu, karların eridiği ilkyaz aylarındaki gibi, kabarmış. Koyaklarda yaşayanlar ölüm korkusuyla tir tir titremişler. Sonunda ejder, gümbürtülü bir sesle, ölü olarak yere yığılmış. Vastarca, kır atının üzerinde, öldürülen canavarın yanı başında, bitkin bir durumda, alnının terini silmiş. O sırada, fırtınaların kırbaçladığı kıvrık dalları üzerinde birkaç sarı yaprak kalmış bir ağacın üzerinde kuşların öttüğünü görmüş. Dillerini, gerçekten, anlamış. Diyorlarmış ki: «Bu yiğit, ejderin kanında yıkanırsa onu bundan böyle kimse yaralayamaz.» Vastarca, bir çırpıda aygırdan inip, buğusu tüten güvez kanın içine dalmış. Taşkın bir ırmağı andıran bu kanın içinde az kalsın koyağa dek sürük-

leniyormuş. Derisi çelik gibi pekişmiş. Yalnızca, üzerine, orada bulunan o bir tek ağacın bir yaprağı düşen bir yeri kuru kalmış. Sırtındaki o küçük yer yüzünden daha sonra başına birçok yürekler acısı, uğursuz işler açılmış.»

«Ha. Biliyorum. Biliyorum!» diye yırtınırcasına bağırdım. «Bir gün Ejder Öldüren, gizini bir bayana anlatmış. O da onu ele vermiş. Sonunda, yaralanabileceği yerine bir ok saplanınca, düşüp ölmüş. Kadınların giz saklayamamaları yüzünden ölmüş.»

Ramazan güldü. «Bunu iyi belle yavrucuğum. Bunu ileride de unutmamaya bak!» dedi. Haykırdım: «Evet. Ayrıntısını unuttum. Daha iyi usumda tutabilmem için bir daha anlat!» Ramazan dedi ki: «Sen bunu biliyorsun. Bu da sana yeter! Bu, uzun bir öyküdür. Oysa biz, birazdan evde olacağız.»

Gerçekten, Çoh'un ışıkları, önümüzde, çok başlı ejderhanın gözleri gibi, karanlıkta ışıldıyordu. Ah, gerçeklere güçlükle dönebildim; çünkü, gerek yelin uğultusu, gerek Ramazan'ın, kulağımdaki, öyküleriyle ken-

dimden geçerek düşlere dalmıştım. Gece boyunca daha saatlerce böyle gidebilirdim. Ancak, evim şuracıktaydı. Yarı yarıya geçmişin görüntüleriyle dolu olarak, yarı yarıya da biraz aç, üzgün olarak — çünkü, Ramazan'ın böyle tatlı tatlı öykü anlatması için uzun bir sürenin geçmesi gerekecekti — atımdan indim.

İKİNCİ KİTAP

DAĞLARIN DÜNYASI

Güz sonuna doğru, tarla işleri bitip toprak sözünü tutup ürün ambarlara konup daha önemsiz işlerle oyalanmanın çağı gelince, sıra, avulun imecesi olan guvaya gelirdi. Bunlar, yünün arıtılıp atılması, mısır tanelerinin koçanlarından toplanması gibi, ivediliği olmayan, dinlendirici işlerdi. Zenginiyle yoksuluyla, yanaşmasıyla beslemesiyle, gençler, büyük sekide veya samanlıkta toplanarak şarkılar söyleyip oynarlardı. Yemişlerle tatlılar dolaştırılırdı. Şarkıcılar, eski ünlü şarkıların dizelerini söylerlerdi. Bunların nakaratları delikanlılarla kızlarca topluca yinelenirdi. Bu, gece yarılarına dek böylece sürer giderdi.

Kış gelince, guvayın daha eğlenceli, daha değişik bir çeşidi yapılırdı. Bu, büyük bir salonda olurdu. Dolayısıyla daha dar bir çevre içerisinde olurdu. Bu, özellikle, bir ağabey veya güvey için bayramlık kürk dikilmesi dolayısıyla yapılırdı. İşlemeli gelinlikler de dikilirdi. Bunların üzerine taşlarla altın pulcuklar da dikilirdi. Böyle işleri terzi Sadu yönetirdi. Çevrede dört bir yanı gezer, bütün kişileri tanırdı. Görüp geçirmiş, çok akıllı bir kimse olmasından dolayı el üstünde tutulurdu.

Bu iş şöyle bir sıra izlerdi: Ocakta odunların yandığı büyük salonda, halıların üzerine yastıklarla minderler serilirdi. Oraya kızlar oturup uz parmaklarıyla,

durup dinlenmeden, konuşa söyleşe çalışırlardı. Sadu gezinirdi. Özellikle biçki işine göz kulak olurdu. Bu, onun anladığı tek işti. Çalışanların oluşturdukları halkanın dışında, delikanlılar, onları, ayakta veya otura-rak, izlerlerdi. Bir yandan bu artistik işin yapılışını izler, bir yandan da gümüş kakmalı çubuklarını tüttürürlerdi. Ocağın yakınındaki alçak bir masanın üzerinde boza, ceviz, çörek bulunurdu. Herkes bunları, dilediğince yerdi. Ortam güvençliydi, içtendi; çünkü, buradaki bütün nesneler bizlerin elinden çıkmaydı. Tunçtan veya balçıktan gaz lambalarının hepsi bir örnekti. Yunan-Roma mezarlarında bulunanlara benzerlerdi. Toprak testiler, erkeklerin kamaları, kızların süs takıları, yapağıyla doldurulmuş yastıklar, halılar, yaygılar, asılı duran dipçiği kakmalı tüfekler, değerli konukların yataklarına serilmek üzere dürülüp bir yana konmuş işlemeli örtüler hep yakınlarımızın eliyle yapılmıştı.

Burada yalnızca iş olsun diye toplanılmazdı. Guvayın daha özel bir amacı vardı. Bu, özene bezene süslenip püslenmiş kızların giyim kuşamından da anlaşılırdı. Bu akşamların, toplum yaşamında önemli sonuçları olurdu; çünkü bunlar, genç kızlarla delikanlıların biribirilerini doya doya görebilecekleri sayılı günlerdi. Burası gerçek seçim yeriydi. Hepsi, bunun bilincindeydi. Odada içten içe bir kıpırtı, bir esinti olurdu. Bu, belirgin, geleceğe dönük, sorumluluklardan daha yaptırımlıydı. Bu, tanıma-tanıtma biçiminde olurdu.

İşin başka bir yönü de şuydu: Burası, kadınların etki alanının sergilendiği tek yerdi. Erkeğin buyruğunda görevini yaparken silik bir biçimde kendisini gösteren kadın, burada kendi çevresince el üstünde tutulurdu. Burada da aylak değildi. Ellerinin gizemli, be-

cerili emeği aracılığıyla öz benliğini sergilerdi. Delikanlılarsa konuktu. Böyle akşamlarda ortalık kararınca hepsi bir ayak önce, içinden çalgı, gülüşme sesleri gelen, ışıklandırılmış bir eve gitmeye çalışırlardı. «Gözlerim gül bahçesinde açılacak, arılar gibi çiçekten çiçeğe uçacak» diye düşünürdü biri. Bir başkasıysa «Onu göreceğim (ona elimi sürmesem de), belki de onunla konuşacağım; oynarken, onun giysisinin, dalgalanan, altın işlemesi yine dizlerime değecek» diye düşünürdü.

Çalgı çok önemliydi. Çöğürlerin[19] eşliğinde ünlü dörtlükler söylenirdi. Bunlar, kızlarca yanıtlanırdı. Kimi kez biri, o güne dek işitilmemiş, yeni bir şarkı söyler ya da oracıkta dudaklarından dökülüverirdi. Bu, ereğini bulan bir ok gibiydi. Hiçbir şey yitirilmez, her şey korunurdu. Bunun üzerine, bir o denli de oynandıktan sonra yorulununca, adı, «kıvırcık tüylü kurt» ya da «aslan» anlamlarına gelen şarkıcı Halbaz ortaya sürülürdü. «Aslan nerede? Ağzını açıp, dağlar yanıtlayıncaya dek, şarkı söylesin.» derlerdi. Halbaz'ın gerçekten, yorulmak nedir bilmeyen, güçlü bir sesi vardı. Sesi kalındı. Ölçülü, güçlü davranışlarla arkalanan görkemli bir seslenme gücü vardı. Elinde sürekli olarak bir pullu tef bulundurur, şarkısının belirli yerlerinde onu ileri geri oynatır veya var gücüyle çalar, bu da anlatılması olanaksız bir etki yapardı. Bir başkası da, tekdüze bir düzende, ona çöğürüyle eşlik ederdi. Dokunaklı şarkılarını hepimiz beğenirdik; çünkü, en utangaç kızların bile yüreklerini daha hızlı attırır, yanaklarını kızartıp kanlandırırdı. Bu arada bakışmalar yoğunlaşır, kapalı kapılar aralanırdı.

Ortaya çağrıldığı sırada oluşan kargaşa durulunca, Halbaz yerine oturur, önce tefini hızlı hızlı oynatmaya başlardı:

«Beni dinleyin, baylar, bayanlar. Kulağınızı bana verin, konuşkan genç kızlar, sabırsız delikanlılar; çünkü, bugün size, ünlü Hacı Murat'ın[20] şarkısını söyleyeceğim. Dağlarımızın kıvanç kaynağı olan onu kim tanımaz ki? Yaşarken de ölürken de görkemli olan, bu şarkı aracılığıyla ünü en uzak koyaklara dek yayılan, onu kim tanımaz ki?

Düşmanlarının elinden kaçıp, güçlerini aşağıladığını biliyor muydunuz? Bu serüven, o yiğidin, Rus halkıyla barış içinde yaşanabileceğine inandığı bir sırada yaşanmıştı. O sırada Avar naibiydi. Ne var ki, Timur Han Şura'da Ahmet Han, Rus komutanı olarak bulunuyordu. Naipliğinin bütün evleriyle çiftliklerinden, tepeleme odun yüklü birer katır gönderilmesini buyurdu. O yiğit «Avarlar, bu buyruğu yerine getirebilirler mi?» diye düşündü. «Bölgemizde yalnızca çıplak kayalar, onların arasında yer alan az sayıda tarla, otu bodur yaylalar var. Aşağıdaki ormanlık yamaçlardan ancak kendimize yetecek denli odun elde ediyoruz.» bunun üzerine bir yanıt mektubu gönderdi. Buyruğun, bütün iyi düşüncelerine karşın yerine getirilemeyeceğini, ülkenin verimsiz doğasının buna elvermediğini yazdı.

Ahmet Han bu yazıyı, öteden beri Hacı Murat'ın düşmanı olup, onun açığını arayan, Naip Gimbatu'ya gösterdi. O, iki yüzlü bir davranışla, dedi ki: «Bunu bana buyurmuş olsaydın, halkım bunu yerine getirirdi. Hacı Murat'ın Rus Çarı'na içtenlikle bağlı olduğu kuşku götürür. Dargo'da bulunup bütün Avarlar'ı kendi yanına çeken İmam Şamil[3] ile ilişkisi olduğunu sanıyorum.» Gimbatu, böylelikle, düşmanı konusunda kuşku uyandırdı. Ahmet Han'ın yüreğine kuşku düşürdü. Bunun üzerine Ahmet Han, Hacı Murat'ın, kendisiyle görüşmek üzere, Hunzah'a gelmesini buyurdu. Ci-

git[18]; korkusuzca geldi; ancak, Ahmet Han kendisini tutuklatıp kaleye kapattı. Dağların Kartalı için, dar kafese girmek acıydı! Ahmet Han, daha da kötüsünü tasarlıyordu. Onu, sıkı gözetim altında Timur Han Şura'ya, oradan da, uzak ülke, Sibirya'ya gönderecekti. Böylelikle, üzerine bir daha dağların güneşi doğmayacak, ayaklarının altında yurt toprağı bulunmayacaktı.

Yedi gün sonra tutsağı, gece yarısı, uykusundan uyandırdılar. Gözlerini bağladılar. Ağzına tıkaç koydular. Ellerini iple sırtına bağladılar. İpin uçlarını iki er sıkıca tutuyordu. Çok sayıda er de gözetim amacıyla eşlik ediyordu. İşte onu, karanlığın içerisine, böylesine alçakça sürdüler. İyi biliyorlardı ki, gündüz gözüyle götürselerdi, halk, sevgili yiğidini kurtarırdı. Bir süre, Hacı Murat'ı kesimlik hayvan gibi aralarına alıp gittikten sonra, Ruslar, yanlış yolda olduklarını anladılar. Dağlarımızın yabancısı olduklarından, yollarını şaşırmışlardı. Bir süre, hangi yönün doğru olduğu konusunu tartıştılar. Sonunda, çevredeki bütün keçi yollarını bilen tutsağı kılavuz seçtiler. O, ağzındaki tıkacı çıkarmalarını istedi. Bunu yaptılar; ancak, yine de elleri bağlı kaldı. Erler, iplerini bırakmadılar. Ötekiler de sağdan soldan omuzlarını tuttular. Böylece süngüleri tüfeklerinin ucunda, elleri tetikte, arkasından gittiler. Bununla birlikte, yiğit, kendisini koyuvermedi; çünkü, ayaklarının altında daha yurt toprağı vardı. Orada olduğu sürece yıldızı açık olacaktı. Karanlıkta dahi yolları avucunun içi gibi biliyordu. Bununla birlikte, yabancıları, bile bile, yanlış yola yöneltti. Bitkin bir durumda tökezlemeye başlayıncaya dek onları dere tepe dolaştırdı. Dağların Oğlu ise bir ceylan çevikliğiyle önlerinde seğirtti. Sivri demir çivili dağ ayakkabıları vardı. Bunlar, kayalara çakılıyordu. Keçi yo-

lu daraldıkça daraldı, dikleştikçe dikleşti. Taşı kırık bir bölgeye girdiler. Doğuda kızıl bir çizgi gözüktü. Tan yeri ağarmak üzereydi. Dik bir uçurumun kenarındaydılar. Erler, korku bürüyen gözlerini, o güvenilmez ayaklardan ayırmayı göze alamıyorlardı. Yiğit, alaca karanlıkta, uçurumun derinliğini, gözleriyle, ölçtü. Çelik gibi ince eklemlerinin yardımıyla avcının yakınından, gergin bir kirişten atılan bir ok gibi, uçarak kaçan turu[21] düşündü. Bunun üzerine, yüksek sesle «Eşsiz Tanrı adına!» diye bağırıp kendisini uçuruma attı. Yabancı yanaşmaları da kendisiyle birlikte uçuruma çekti. Onların kafaları, kemikleri kırıldı. Kendisiyse atlayıp kayarak yere kondu. Sevgili toprağı, onu canından etmedi. Elleri daha bağlı olmasına karşın kayalara tutunmayı başardı. Bunda, dağ ayakkabılarının yararını gördü. Üzerinde, çevresinde ölüm sessizliği vardı. Düşmanlar ölmüştü.

Gizli keçi yollarından Budsra yönüne doğru ilerleyerek, kendisine bağlı izdeşlerinden, Arzuma'nın evine geldi. O, önce sırtına bağlı ellerini çözdü. Yaralarını sardı. Onu güçlendirdi. Yiğit, daha çok oyalanmak istemedi. Arzuma, ona ayrıca silahlarla at verdi. Yola çıkarken kendisine bağlı o kişiye, hısımlarına, Hacı Murat'ın artık Ruslar'ın elinde olmadığını, artık yaş zindanlarda olmadığını, tersine çok değer verdiği özgürlüğüne kavuşmuş olduğunu duyurmasını söyledi. Kendisiyse Dargo'ya, Şamil'in yanına gitti.

Orada, Büyük İmam'ın kutsal bayrağının altında savaşarak ölümsüz bir ün saldı. O kaçış gününden sonra biraz aksamaya başladı. Bu, onun yürüyüşüne yeni bir soyluluk kattı. Nereye gittiyse halk, onun olağanüstü kurtuluşundan söz etti. Ondan sonra da birçok işitilmemiş işler yaptı. Bunu, yıldızı elverdiği sürece

yaptı; ancak, yıldızı sönünce, yolundan döndürülemeyen bir yiğit olarak öldü.»

Şarkı bitmişti. Şarkıcı, büyük bir alkışla ödüllendirildi. Bunun üzerine tefi yeniden eline aldı. Kendisine çöğürle eşlik eden arkadaşına kaş göz yaptı. Yeniden başladı:

«Sözlerime yeniden kulak verin, dinleyiciler; çünkü, şimdi, ünü bütün ülkelerde büyük olan, Çoh Kalesi'nin şarkısını söylemek istiyorum.

Günlerden bir gün, büyük bir Rus komutanı serdara[22] gidip çarın, bir ordu toplaması yolundaki buyruğunu iletmiş. Bunun üzerine bütün Rusya ile Gürcistan'da orduya çağrılmadık kimse kalmamış.

Şuşa ile Şamahı, inançsızlarla savaşa tutuşmuş. Onlara, Bakü'nün erleri de katılmış. Ne var ki Ruslar, Revan'ın alınmasını sağlayan, kalın, yuvarlak gülleli toplar getirmişler. Bu hazırlıklar sırasında Durci Dağı'na ağustos gelmiş. Dağın doruklarının yakınındaki güneş onu güçlü bir biçimde yakmış. Açık bir gecede gökyüzünün yıldızlarla bezeli olması gibi dağlar da komutanların görkemli otaklarıyla bezenmiş. Kayaların üzerindeki topların sayısı Çeçen Ormanı'ndaki ağaçların sayısına eşitmiş. Akuşlar ile Sedahlar savaş kurulu toplamışlar. Darguvalar ile koyaklılar da Ruslar ile anlaşmışlar. Elleri kılıçlarının kabzasında, büyük sözler söylemişler: «Bu kez, ey Dağıstan, seni bırakmayacağız! Çoh Kalesi, alev alev yanacaktır. Andallar'ı kendimize asker edeceğiz.» Ne var ki, bu sözler büyük imam, Şamil'in kulağına gelmiş. Durci Dağı'nda yabancı askerlerin bulunduğunu işitmiş. «Çoh Kalesi yakılacakmış. Andallar'ı kendilerine asker edeceklermiş!» Ancak, Magallı erler, kalenin önünde alevden direkler gibi di-

kilirken, kale hangi yöntemle düşürülecekti? Tırmanıcı Rugeşler onların yanındayken, Andallar'ı hangi yöntemle yanaşma edeceklerdi? Büyük İmam, naiplerine sayısız mektuplar yazmış; çünkü, yardım istemenin sırası gelmişmiş. Gece gündüz ulaklar göndermiş. «Yiğitlerim! Soylu Çoh Kalesi için savaşa hazırlanın!» demiş. Büyük İmam'ın kendisi de aygırına binmiş. Müritlerine[23], kendisinin arkasından gelmelerini buyurmuş. Bütün savaşçılarını adlarıyla anmış. Turnayı gözünden kutsal yol olsun!» Geceleyin uyumayıp istihkâmdallar ile öbür dağlı boylar da katılmış. Atları, kılıçları, kamalarıyla seğirtip bir çağlayanın başında bir düzen içerisinde toplanmışlar. Naipler, kurul toplayıp aralarında sözleşmişler. Kur'an'a el basmışlar. Kamalarını çekip ant içmişler: «Bu yol, bizim için ölüme giden kutsal yol olsun!» Geceleyin uyumayıp istihkâmlar kazıp onları, bayraklarla donatmışlar. Öbür yakada, kendilerini, Ermeni Argut gözlüyormuş. Yüreğine tedirginlik düşmüş. Paşalar, dalgalanan bu denli çok sayıda bayrağa şaşmışlar. Onları dürbünlerle incelemişler. İki yan arasında derin bir boğaz varmış. Yeşil sarıklılar aşağıda, ırmağın kıyısındaymış. Dağ suyu içtikleri için karınları tok, sırtları pekmiş. Ak sarıklılar, kayanın ardındaymış. «İsterlerse kurşun sıksınlar. Bizi vuramazlar!» diyorlarmış. Yiğit Hacı Murat ise dağın tepesinde, kartal gözünü andıran gözüne, alnına dayadığı eliyle, gölge veriyormuş. «— Ey Argut, yüksekteki yerinden inmekte ağırdan al. Kötü bir yolun yolcususun. Kaleyi bir sürü aslan bekliyor. Onlar, gece bastırsa da, gözlerini yummazlar. Onların gündüzleri de güçleri eksilmez. Evet, geceleri, gündüzleri yoktur. Bu, onları ilgilendirmez. Yürekleri yufkalaşmaz; çünkü, göğüslerinde yürek yerine soğuk bir çelik taşırlar. Çelik kılıçları kana susamıştır. Bedeniyle ruhu güçlülükten

ışıldayan savunucu Naip Musayasul'u görüyor musunuz? Ölüm getiren yalın kılıcını şimdiden avucunda sallıyor! Biraz sonra işler ciddileşecek. Mancınıkları dağlara yerleştirmeye başladılar bile! İnançsızlar, yıldırım, gök gürültüsü, duman saçmaya başladılar bile! İskender'in[24] kendi binmek isteyeceği güzel atlar, kanlar içerisinde yuvarlanıyor. Surlardaki silahların içindeki koca taşlar düşmeye başladı. Varsın gelsinler. Varsın kaleye saldırsınlar. Erler, ayakta kalacaklardır! Uzun tüfekler, çok kullanılmaktan dolayı ısınıp çatladılar. İsterse bütün nesneler tuzla buz olsun, biz bu işin arkasını bırakmayacağız! Gelin, gelin, elde kılıç bekliyoruz. Kılıçlarımız bin vuruştan sonra dahi keskinliğini yitirmez! Sizin yıktığınızı, biz, sonra, yeniden yaparız. Şuraya bakın: Kaleye demir yağıyor. Tanrı'm, kalemize eritilmiş tunçla kurşun sıkıyorlar! Kalkın. Büyük İmam'a ulak gönderelim! İmam ne diyor? Diyor ki: «Naip bir çıkış yapsın. Ölüme gidecek müritleri seçip ileri atılsın!» Naip, bunu yapıyor. En iyi, en yakışıklı, en soylularını seçip, onları kurşun yağmurunun üzerine sürüyor. Bakın, oraya atılıp «Allah, Allah!» diye bağırıyorlar. Ölüm gelince, bütün işler kolaylaşacak. Surgatlı bağlaşıklar, şaşkın şaşkın, bakınıyorlar. Yiğit Çohlular'ın korkusuzca öldürüp öldürülmelerini izliyorlar. Orada, surun üzerinde, Saltalı Ömer ile erleri duruyor. Orada surlar taştan değil, tunçtan. Yanında duranlar Andallar ile Bakulallar. Göze göz, dişe diş, düşmanla çarpışıyorlar. Ha, vurmak, saplamak. Bu, bizim savaşımız. Uzaktan büyük gözükebilirsiniz; ancak, yakın dövüşte biz daha iyiyiz. Argut, bu oyunu, uzaktan, ikircimli, umutsuz izliyor. Savaş kurulu topluyor. Başını yere eğiyor. — Üzerimize daha çok asker yolla. Hepsini yolla, Argut! Ne çekiniyorsun? Ni-

ye kaçıyorsun? Bir daha denemek istemiyor musun, prens?

Bakın: Prens Argutinski onuruyla yürekliliğini yitirerek, kalanlarıyla birlikte geri çekilmiş. Çoh, İmam'a kalmış.»

Özgürlük savaşlarına ilişkin böyle şarkılar özellikle, o yiğitlik dönemleriyle ister istemez ilgisi olan, yaşlıların yüreklerine su serperdi. Bu yüzden yiğit Ramazan da duygulanırdı; çünkü o, özgürlük umudunu yitirmemişti. Özgürlük alevinin, gençliğin yüreğinde sönmemesini isterdi. «Atalarımızın yazgısı, gelecek kuşakların kulağına küpe olmalıdır. Geçmişe bakıp şimdiyi değerlendirsinler. Geçmişte, gelecekte olacak kimi işler saklıdır.» derdi. Sözleri ilgiyle dinlenirdi. Uzun uzadıya anlatmaya başlardı:

«Kökümüz Kula'dadır. Ben de, eşim Hadi de, hepinizin bildiği gibi, Kulalı'yız. Siz, Kula'yı da iyi bilirsiniz.

Çoh ile Kula arasında yalnızca üç tepeyle üç dere vardır. Yolu bilen bir kişi, iyi bir atı da varsa, buradan gündoğusu yönünde iki saatlik yol alırsa, Kula köpeklerinin havlamalarıyla horozlarının ötüşünü işitebilir. Binici, ormandan, çok sayıda yabanî yemiş ağacı bulunan alana çıkınca, önce damlardan yükselen dumanı görür. O duman, tezek kokar. Ondan sonra avulu görür. Avul, yarı koyaktadır, yarı dağa yaslanmıştır. Atalarımın köyüdür. Ne var ki, burnu büyük Çohlular, orayı yoksul, yetersiz bulurlar. Bunu iyi biliyorum. Gerçekten de orada, kişilerimizin giyimi karadır, süssüzdür. Bu, Çohlular'ın parlak, alacalı giysilerinden daha gösterişsizdir. Kula'nın bezgin, suskun erkekleri ormanlarda kömür yakarlar. Kadınları da yağla peynir yaparlar. Biz Kulalılar, yoksul olmakla birlikte çalımlı, onurlu kişileriz. Bu, dört bir yanda bilinir.

Sizin, belki, bilmediğiniz şudur: Kula da bir sıralar Çoh denli varlıklıymış, mutluymuş. Şimdi bundan söz edeceğim. Kula'nın ak kartalının öyküsünü iyi dinleyin. Bunu, bana dedem anlatmıştı.

Yılların bilgeleştirdiği yaşlılar, laçini[25] iyi bilirler. Siz gençler de onu öğrenin. Laçin, olağanüstü görkemli bir hayvandır. Dağları sever. Ovalardan kaçar. O, aşağılarda bulunmaz. Bunu naiple veya oğullarıyla oralara indiğimde, kendim de gözledim. Laçin, yalnız yükseklerde yaşar. Gerçekten bizim buraları onun yurdudur. Buralarda ormanların, kayaların, avulların üzerinde görkemli bir biçimde yüksekten uçar ya da vurdumduymaz bir tutumla oynaya oynaya süzülerek başlarımızın üzerinden keskin uçuşlar yapar. Gerçek bir dağlı onu kendi onur kaynağı olarak görüp gerekmedikçe öldürmez; çünkü, yukarılar kartalın, aşağılar insanındır. Ayrıca, çevremizdeki dağlar laçini de, insanı da besleyecek, bitmez tükenmez kaynaklarla doludur.

Daha önceleri, yabancıların istilasından önce demek istiyorum, dağlarımızda genelde, şimdiye oranla, daha çok sayıda ak kartal vardı. Bir dönemler, dedemin çocukluğunda, Kula'da da ünlü bir laçin yuvası varmış. Yukarıda, doruğun yakınında, dağların egemeni, eskiden beri, erişilmez yuvasında barınırmış. Aşağıdaysa Kulalılar, barış içinde yaşarlarmış. Biribirlerinin günlük işlerine karışmazlarmış. Dediğim gibi, o çağlarda Kula varlıklı, gönençli bir yermiş. Yerliler, bu mutlu günlerinin sona ermeyeceğini sanırlarmış.

Bir gün, dedemin dediğine göre, Kulalılar büyük bir düğün yapmışlar. Bütün avul katılmış. Yaşlı-genç, hepsi oynamış, şarkı söylemiş, gönlünce eğlenmiş. Gelinle güveyin hısımlarının toplandığı yerde birdenbire laçin belirmiş. Başka günlerdeki gibi, yüksekte görkem-

li görkemli süzülmemiş. Tersine, baş döndürücü kanat vuruşlarla yırtıcı sesler çıkararak dönüp durmuş. Kendisini ilgiyle izleyen kişilerin yüzlerine çok yaklaşmış. Sanki aralarında birini arıyormuş ya da onlardan yardım istiyormuş. Çalgıcılar, kıvrak çalışlarına ara vermişler. Hepsi şaşkına dönmüş. Sevincin yerini korku almış; çünkü, kartalın görülmemiş cıyaklaması düğünün uğursuz, kötü sonunun göstergesiymiş.

Ne olduğunu iyi dinleyin: Geleneklere, göreneklere uymayan, yoldan çıkmış üç delikanlı, toplumun eğlendiği bir sırada, çok önceden tasarladıkları kötü bir işi gerçekleştirmiş. Gizli bir çabuklukla dağın doruğuna tırmanmışlar. Bir ip aracılığıyla, o güne dek ayak değmemiş, kaya denizine ulaşmışlar. Yazıklar olsun onlara! İçinde, laçinin, yumurtadan yeni çıkmış, yavrularının bulunduğu yuvasını bozmuşlar. Suçlular, taşkınlıktan sapıtmışlar. Yumurtadan yeni çıkmış, tüysüz yavruları, atılganlıklarının kanıtı olarak, laçinin acı acı bağırarak üzerinde dönüp dolaştığı, avula getirmişler. Yavruları laçine geri vermek için artık geç kalınmışmış; çünkü, ölmüşlermiş. Bu, delikanlılar, dağarlarını açınca anlaşılmış. Ayrıca, insan eli değen yavrusunu geri alan yırtıcı hayvan yoktur.

Gün batımına dek havadaki acı çığlıklarla kanat çırpmalar sürmüş durmuş. Ondan sonra, alaca karanlıkta, ak karaltı, çok sayıda korku dolu bakış altında, ağır ağır dağlara doğru uçmuş. Laçin, Kula'dan ayrılmış. Bir daha da dönmemiş. Onunla birlikte atalarımız uğurlarını da yitirmişler. O günden sonra bütün işleri bozulmaya başlamış. Kula'da bütün işler ters gider olmuş. Eski iyi günler geride kalmış. Bugüne dek kimse bu uğursuzluğu gidermeyi başaramamış. O günden beri Kulalılar, hepinizin bildiği gibi, karamsar, içe

kapanıktırlar. Yurt toprağı pek azını doyurabilmektedir. Ötekiler yad ellerde çalışırlar. Hepsi iyi bir beye kapılanamaz. Sözlerinden kimsenin kuşkulanmadığı saygıdeğer dedem, gerçeklere uygun olarak, bana bunları anlatmıştı.

Buna benim de eklemek istediklerim var: Çağımız daha da yozlaşır, gençlik eski töreyi unutup yenisine sarılırsa, laçinler bütün avullarımızdan uzaklaşacak, eski geleneklerimizin, göreneklerimizin artıklarını da yabancılar kemireceklerdir. Yine de sabır! Bu da sonsuza dek böyle sürmeyecektir; çünkü, dağların ruhu yalnızca uykudadır. Oğullarında uyanacaktır. Ak kartallar ölmemiştir. Yabancı ayağı değmeyen, yüksekteki buzulların yakınında beklemektedirler. Sırası gelince, hep birlikte, sürü sürü, geri döneceklerdir. Aralarında Kula'nın yaşlı laçini de bulunacaktır. Kocaman kanatların uğultusu havayı çınlatacaktır. Hepimiz silahlarımıza sarılacağız. Büyük bir sevinç yaşanacaktır. Erkeklerle kadınlar sevinç çığlıkları atacak, buna mezarlardaki ölüler de katılacaklardır. Doğmamış çocuklar, annelerinin karnında tepineceklerdir. Kısa bir savaştan sonra yabancılar kovulacak, yurdumuz daha önce olduğu gibi dağlı çocuklarla ak kartalların olacaktır.»

Bundan sonra ortaya yine şarkıcı çıktı. Onun amacı, dinleyicilerini aydınlatmaktan çok, onları eğlendirip büyülemekti. Etkileyici olduğuna inandığı eski, ünlü bir Avar öykücüğünü anlatmaya başladı. Bu öykücüğün içinde geçen en önemli kişi Ulu Timur Han idi. Bu, onun en değerli gereçlerindendi. Tekdüze olmakla birlikte coşturucu bir ezgisi vardı. Buna tef çıngırtısı da eşlik ediyordu. Öykücük şöyleydi:

«Güçlü egemen Timur Han/yıldırım gibi öfkeliydi./Güneş gibi uğur getirir/çevresindeki budunlara iyi-

lik ederdi./Görkemle oturur sarayında/denizlerle karaları gözlerdi./Onlar, savaşçılarınca gözetilerek/ayaklarının önünde uzanırdı./Yoksul giysileri içerisinde/geceleri avulları gezer/kendisinden gizli olmasın ister,/kişilerin gönlünde yatanı bilmek isterdi./Yoksul bir derviş gibi/bir kapıyı çalardı./Bir gün ortalık iyice kararıp/dere tepeye karanlık çöktüğünde/kapıyı bir kadın açtı./Ondan, bir yatak istedi./Yalnızca güneş/dorukların üzerinden doğuncaya dek yatacaktı./Eskiden beri görenek olduğu üzere/kadın onu içeri aldı./Ona bir köşe sundu./Orada uykuya daldı./Ancak, kısa bir süre sonra/kapıdan bir delikanlı girdi./Sessizce kadına yanaştı./Bir koca gibi değil, bir uğru gibi./Çabucak kendisini ona verdi./Bir sevgili gibi davrandı./Konuğunu düşünmedi./Konuğuysa öfkelenip kızdı./Bir süre sonra/kocası kulübeye girdi./Kendisini yatağına attı./Günlük işten yorulmuştu./Kısa sürede horlamaya başladı./Uykuya daldı./Kadın, bilinen işini/sevgilisiyle sürdürdü./Sevgilisi, eğri kılıcını yokladı./Başparmağıyla keskinliğine baktı./Kadın, sakına sakına ışığı yakınca/güçlü bir vuruş indirdi./Başını gövdesinden ayırdı./Son hırıltısını kadın kesti./Konuğunu düşünmedi./Konuksa öfkelenip kızdı./Utanmaz kanlı kaçtı./Kadın, bağırmaya başladı./Kocasının ölümüne yandı./Onu, yabancı bir uğru öldürmüştü./Saçlarını yoldu./Göğüslerini dövdü./Gözlerinde düzme yaşlar belirdi./Kadınlarda kolay döküldüğü için./Komşuları üşüştü./Gece, meşalelerle aydınlandı./Derviş, sessizce sıvıştı./Kimse görmedi nereye gittiğini./Ancak sabahleyin/kanlı kızıl güneş doğunca/Timur karamsarlık içinde/savaşçıların başıyla konuştu:/«Korkunç bir olay gördüm./Bu, gözlerimi açtı./Bundan böyle kadın soyunu/böcek gibi ezeceğim./Yanıma yüz er al./Hızla avula çık./Bütün kadınları öldür./Biri dahi kalmasın!»/«Bey, sözün buy-

ruktur.»/dedi savaşçıların başı./Yanaşmalarıyla yola çıktı./Kanlı dükkâna geldi./Öldürmeye başladılar./Bu bir savaş değil, bir oyundu./Başak gibi düştü kadınlar/bağırtıyla, çağırtıyla./Çok öldürmüşlerdi,/kandan yorulmuşlardı,/büyük evine/geldiklerinde Reşbettin Koca'nın./Ak soylu duruyordu/görkemli uzun sakalıyla./Onları kapının önünde bekliyordu./Yüzbaşıya seslendi./«Savaşçılar, çok kişiye kıydınız./Kandan yoruldunuz./Bir süre dinlenin,/ben hanla konuşuncaya dek.»/Yüzbaşı, saygılı konuştu:/«Bunu göze alabileceğini sanıyor musun?/ Öyleyse, çabuk hana git./Seni bekleriz./Korkunç bir olay görmüş./Gözleri açılmış./Bundan böyle kadın soyunu/böcekler gibi ezecekmiş.»/Akça koca davrandı,/karılarının karşı çıkmasına karşın/yola koyuldu./Yiğitçe hana gitti./O, görkemle oturuyordu sarayında./Denizlerle karaları gözlüyordu./Onlar, savaşçılarının gözetiminde/ayaklarının önünde uzanıyordu./Koca ona dedi ki:/«Uzun yaşam, yüce egemen/diliyor sana kulun kölen./Hep bilge kalasın!/Bugün yanında kalayım./Yol ver anlatayım sana/yaşamım boyunca/kadınlardan gördüklerimi.»/Olumlu olumlu baş salladı Timur./Öyküleri severdi./Bütün savaşçılar bekleştiler/balkonda./Yukarıda yalnız ikisi kaldı./Koca, konuşmaya başladı:/«Bey, elli yılı aşkın önce/ben de dinç bir delikanlıydım./Bir akşam tarladan eve/işten, yorgun dönmüştüm./Karımın yanına uzanmıştım./Kollarında uyuya kalmıştım./Birden dışarıda bağrışmalar çıktı./Bir ses yardım istedi./Uykulu uykulu kalkıp/hızla kapının önüne çıkmak istedim./Karım kolumdan tuttu:/«Sevgilim, sakıntılı olmaya çalış.»/dedi. «Seni yürekli görmekten mutluyum;/ancak, önce silahlarını al;/çünkü, dışarıda soyguncular var./Öldürürler seni, çıkarsan savunmasız./Seni çağıran dostsa/senin yardımına gerek duyuyordur.»/Vefalı kadının sözünü din-

ledim./Akıllılık ettim. Bana yardım etti./Kapıdan çıktım/silahlı donanımlı./Dışarıda yabancı bir delikanlı vardı./Atının üzerinde dikiliyordu./Kendisini izlememi istedi./İyi bir iş yapmış olmak için/sormadan sessizce atımı sürdüm./Uzun süre izinden gittim./Issız bir yere geldik./Orada yıkık bir ev vardı./Yabancı, atından indi./Dizginleri bana verdi./Sessizce/dedi ki: «Bekle, seni çağırıncaya dek!»/Böylece bir süre bekledim/karanlık gecenin içinde./Merakla kaygıya kapıldım/delikanlı gecikince./Bir duvar deliğinden/baktım bir salona./Gördüm orada yedi azılı soyguncu/halka olmuş yatıp uyuyor./Arkadaşım, kılıcını çekti./Şaşmaz vuruşlar indirdi./Soyguncubaşıların yedisi de/düştü gürültüsüz yuvarlanarak./Bunun üzerine evden çıktı./Kendisini yine izlememi istedi./Sormadan sessizce atımı sürdüm./Uzun süre izinden gittim./Sonunda geldik bir başka/eve biz. O, atından indi:/«Sağ ol! Evine dönebilirsin!» deyip elini uzattı./Böyle yitti kapıdan./Ortalık sessiz, karanlık kaldı./Böylece bir süre bekledim/karanlık gecenin içinde./Merakla kaygıya kapıldım/delikanlı gecikince./Bir pencereden baktım/Ay ışığının aydınlığında, /ay bulutları yararken/dinle, neler gördüm!/Salın üzerinde yatıyordu ölüsü/bir erkeğin salonda./İnleyerek duruyordu önünde bir kız,/genç kızların en güzeli olan./İnce kollarıyla sarıldı ona./Gümüş gibi soluk ay ışığında/gör, yaşlı gözleri,/gör, kıvırcık saçların kara görkemini!/Yanında silahlar duruyordu./Büyük bir yamçı duruyordu./O sırada tanıdım o genç kızı./Oydu, yedi soyguncuya kıyan./Şimdi çekti dalgalarının arasından /saçlarının, bir toka./Sivri, uzun silahı/doğrulttu kendi yüreğine./Bir atılım yaptım/ağaç çerçeveli pencereden./Bir ayakta yanındaydım./Kavradım ellerini./Bağırdım: Ne yapıyorsun?/Güzel yaratık, düşünme/böyle karanlık bir yola girmeyi;/çünkü, beni yardıma çağır-

mıştın./Suskunluk bağını çöz./Anlat bana, ne oldu sana./İnsanlık gereğidir duygularına ortak olmak,/üzüntünü azaltmak./Dedi ki: «Değersin,/gerçekten anlatmaya;/çünkü, beni izledin vefalı, sessiz,/gereğince silahlı./Yardım çağrım üzerine/senden önce üç erkek daha gelmişti./Silahsız, boşboğaz olduklarından/onları geri çevirdim./Öyleyse öğren: «O soylu,/soğumuş olarak evde yatan/benim yavuklumdu. Soyguncular/onu öldürdüler./Soyunun/son tomurcuğu olduğundan/öcünü almayı ben üstlendim./Bugün bunu gerçekleştirdim./Gönül esenliği içinde bıraksaydın beni/ölmeye, bu benim sonum olacaktı!»/Ah Han, genç kızın/bu anlattıklarını işitince/açıkça gördüm, ne denli vefalı, yiğit/alımlı, güzel olduğunu./Kendisine evlenme önerdim saygıyla./Karım olarak eve aldım./Ondan sonra iki iyi kadın/beni soylu bir barışıklık içerisinde sevdiler./Uzun yılların akışı içinde/bana on iki yiğit oğul/ile çok sayıda kız doğurdular./Onlar da kendileri gibi çalımlı, onurluydu./Onların da çocukları var/dizlerimin çevresinde oynayan./Ev, sürüler, altın, hazineler/hepsi onların olsun./İster misin bir yosma yüzünden/bütün bu soylu kadınlar da/yok olsunlar?/Konuş. Senin sözün buyruktur!/Bunun üzerine han konuşmaya başladı:/Reşbettin, bütün erkeklerin içerisinde/ülkenin dört bir yanında, benim için çalışan,/gerçekten, sen en iyisisin!/Gönlün dinç evine dön, yiğit!/Eşlerin sürdürsünler/ak korunağın altında/mutlu yaşayışlarını!/Ötekiler de yaşayabilirler./Kan yeterince aktı./Bu, savaşçılara bildirilsin./Günün sonu barış olsun!/Bütün kötülerin yanında soylular da/yeterince yetişiyor bu yeryüzünde./Gözlerim yalnızca/iyileri görsün./Kötüleri görmesin!/Yüceliğine yakışır biçimde konuştu/güçlü egemen Timur Han./Güneş gibi uğur getirir,/çevresindeki budunlara iyilik ederdi./Görkemle oturur sarayında/de-

nizlerle karaları gözlerdi./Onlar, savaşçılarınca gözetilerek/ayaklarının önünde uzanırdı.»

Sevinç çığlıkları arasında çöğürle tef çıngırdıyordu. İster istemez bakışmalar oluyordu; çünkü, bu şarkı çok işitilmiş olmasına, dile getirdiği olaylar artık ne konuşma ne de düşünme konusu olmamasına karşın dinleyenleri içten içe duygulandırmıştı. Ezgisi, büngüldeyen bir pınar gibi, bir süre daha, delikanlılarla kızların kanında kaynayıp aktı. Bunu bir başkasının izlemesini kaçınılmaz kıldı. Hep bir ağızdan «Şimdi Hoçbar'ın şarkısını söyle» dendi. Şarkıcı, bu öneriye seve seve uydu. Halkın gönlünde unutulmaz bir biçimde yaşayan yiğit soyguncunun ölümünü anlatan bu en akıcı dokunaklı şarkıyı söylemeye başladı.

«Bir gün soyguncu Hidatlı Hoçbar'a Hunzah Nuzalı'nın[26] elçisi gelip onu konukluğa çağırdı. Gelmeye söz verdi.

Birlikte yaşadığı annesi dedi ki: «Pusuya düşme, ey oğul! Han, düşmanındır. Seni koyun gibi boğazlayacaktır. Ona çok çektirdin. Bu işte bir uğursuzluk görüyorum!»

Hoçbar dedi ki: «Bunlar, kadın sözü! Han, bir erkektir. Vücudumu ortadan kaldırıp yaşamıma son vermeyi çok ister. Yine de onun konuğuyken yapmaz. Sözlerin doğru olsa da oraya gitmem gerekir. Yoksa «Hoçbar korkuyor!» diye düşünürler. Bu, benim için gerçekten yüz kızartıcı olur. Haydi kalk. Çalıntıların içinden, hanın eşi için bir yüzük, kunağım[27] olan han için bir aygır seç!»

Yaşlı kadın, sözünü dinledi. Hoçbar, tek başına, alımlı çalımlı, sevgili kır atına atlayıp Hunzah'a doğru seğirtti. Oraya vardığında, erkek-kadın, yaşlı-çocuk birçok kişinin odunla çalı çırpı toplayıp dizdiğini gör-

dü. Hanın sarayına girince, yanaşmalar, üzerine atıldılar. Onu, atından indirip bağladılar. Han gelip konuştu: «Sonunda, seni yakaladım mı, abrek[28]? Pusuya mı düştün? Seni diri diri yakacağım!» Hoçbar konuşmadı.

Onu, apar topar alana getirdiler. Gece olmuştu. Odun yığını hazırdı. Yanar meşalelerle geldiler. Alevler göğe yükseldi. Hoçbar, yukarıya baktı. Silahlarıyla kalkanı kırılmıştı. Sevgili kır atı kesilmişti. Yanaşmalar, onu korun içine itmek istediler. O sırada han bağırdı: «Durun! Bir söz daha! Senin şarkı söyleme yeteneğini işittim, abrek. Bu konuda, uzakta yakında, kimse seninle boy ölçüşemezmiş. Öyleyse, konuğum, bayram şarkısı söyle. Son şarkını söyle, Hoçbar!»

Topluluğun tüyleri ürperdi. Hoçbar ise konuşmadı. Han güldü: «Niçin başlamıyorsun, abrek? Korkudan dilin mi tutuldu?»

Hoçbar, soğukkanlı konuştu: «Ellerim bağlıyken şarkı söyleyebilir miyim? Beni çözüp bana bir çöğür verin. Size gerçekten şarkı söyleyeyim!»

Öyle yapıldı. Hoçbar, alev duvarının önünde durdu. Tellere dokundu. İnce bir sesle söylemeye başladı: «Ölümümü görmek için gelen sizler, beni dinleyin! Biliyor musunuz, ben kimim? Size bunu öğreteceğim! Çobanların gözü önünde sürü çalanım ben. Gelinlerinizi düğünden bir gün önce kaçıranım ben. En gözde atlarınızı sürenim ben. Karılarınızı dul, çocuklarınızı babasız bırakanım ben! Han, senin sevgili atının kirişini çayırda kim kesti? Karının al ipek çakşırını, odadan, kim çaldı? Seni böylesine kim aşağıladı? Bendim o, kunak, ben, Hidatlı Hoçbar!»

Bu sözleri söyledikten sonra çöğürü fırlattı. Yıldırım hızıyla sağa sola koşup topluluğun içine daldı.

Hanın, önde duran, iki oğlunu kaptığı gibi alevlerin içine atıldı.

Kızıl göğe tek bir çığlık yükseldi. Ondan sonra topluluk dağıldı. Han, tek başına kaldı. Hoçbar, alev ışığının üstünde gözüktü. Ağlaşan çocukları güçlü kollarıyla tutuyordu. «Ağlayın!» diye şarkısını sürdürdü. «Ağlayıp sızlayın, konukluk töresini bozan korkak babanın korkak dölleri! Size yazık olmaz yılan soyları! Bir tek kır aygırıma yanıyorum. Onun kanı soyluydu.»

Hoçbar, sesi çıktığınca söyledi. Şarkı söyleyerek alevlerin içine gömüldü.»

Halbaz, böyle şarkılardan övgü bekler, bu yolla tanınmak isterdi. Ondan sonra anlattığı öykü değişik bir türdendi. Bunun, dinleyenler üzerinde korkunç bir etki uyandıracağını kendisi de biliyordu. Bir el komutuyla çalgıyı kesti. Tefini ağır ağır oynattı. Gizemli bir sesle aşağıdaki öyküye başladı:

«Eski çağlardan karanlık bir bilgi gelmektedir. Ateş başındaki çobanlar, bunu kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Olay, koyağın Dargo'ya açıldığı yerdeki Koysu Boğazı'nda geçmiştir. Olay, yıllarca önce, başka bir yerde başlamışsa da gümüş aylı bir gecede, orada bitmiştir. Çevrede çiçekli otlaklar varmış. Dağ suları gürültüyle koyağa dökülmekteymiş. Eteklerde koyunlar melermiş. Dere kıyısında bir delikanlı atını suvarıyormuş. Yamçısına sıkıca sarınmışmış. Başı, başlığıyla örtülüymüş; çünkü, gece ayazmış. Ay ışığının altında, gençlikte, görülen düşler genellikle güzeldir. Bununla birlikte bu oğlanın düşleri ağır, sıkıcıymış. Bakışları kararsızmış; çünkü, geçmişte yapılan bir haksızlığı düşünüyormuş. O haksızlığın yükü, çocukluğundan beri onun sırtındaymış. Kulağını yere dayamış: Kayalık keçi yolundan sanki «trap, trap, trap» diye bir ses geli-

yormuş. Gerçekten, bir süre sonra ormandan bir atlı çıkmış, suya yaklaşmış. Ötekini görünce olağan esenlemesini yapmış: «Selam-ün aleyküm, arkadaş!» Delikanlı «Aleyküm selam, ey Niki Bulat!» diye karşılık vermiş. Yabancı şaşırarak «Beni tanıyor musun?» demiş. «Sen, benim düşmanımsın. On yıl önce bugün, sen benim babama kıydın! Erkek olduğumdan beri seninle yerinde, sırasında karşılaşmak istedim. Bunun sırası geldi! Atından in ki, göğün adaletine sığınalım!» Niki Bulat attan inip öneriyi, güçlük çıkarmadan, kabul etmiş; çünkü, bütün yaşamı boyunca böyle yapmışmış. Karşı karşıya kalmışlar. Tek tanıkları Tanrı'ymış. Hıncalla dövüşmüşler. Büyüğü, daha güçlü, daha tecrübeliymiş. Genci, daha çabuk, daha çevikmiş. Yazgı tartısının göstergesi bir o yana, bir bu yana salındıktan sonra yeri belli olmuş: Dövüşe dövüşe kıyıya dek gerileyen Niki Bulat, aşağıya düşüp ölmüş; çünkü, kimsenin aşamadığı, günü dolmuşmuş.

Delikanlı, dövüşü kazanmış. Ay, sırça gibi parlıyormuş. Bütün keçi yolları aka çalıyorlarmış. Dağların girintileri, çıkıntıları elle dokunulacak denli yakınmış. Ormanda bir çakal uluyormuş. Atlar, korkuyla kişniyorlarmış. Delikanlı, öcünü aldığını kanıtlamak için, ölünün sağ elini kesmiş. Bunu, bir çapuda sarıp kurşinine[29] sokmuş.

Yine «trap, trap, trap» diye sesler çıkmış. Delikanlı, ata ocağına, hızla, at koşturmuş. Ölenin atını yedeğine almış. Yüreğindeki yük kalkmış. Geniş bir soluk almış. Yüreği, görülmemiş bir sevinçle çarpmış.

Avlunun aka çalan çitinin önünde aygırdan inmiş. Uykulu uykulu, kendisini karşılayan annesi, sessizce kurşininin çözmesine yardım etmiş. Ona, «Aç, bak, sa-

na ne gibi bir savaş kazancı getirdim!» demiş. Görevini yaptığının kanıtını kapının üzerindeki enine kalasa asmak düşüncesiyle o yana bakmış. Ancak, önce atları götürüp gereksemelerini karşılamayı daha uygun bulmuş.

Annesi, kurşini alıp oğlunun dediğini yapmış. Kanlı çapudu açıp, karşısına çıkan eli görmüş. Onu, başparmağındaki demir damgalı yüzükten tanımış. «Ah, Niki Bulat'ın eli!» demiş, cılız bir sesle. «Seni bir daha tutabilecek miydim? Bugün ne denli soğuksun, ne denli donuksun! Eskiden ne denli sıcak, güçlü, yumuşak, atılgandın! Sana dokunmak, gerçekten, başka bütün nesnelere dokunmaktan daha tatlı. Ah, beni bıraktığından beri bana bütün nesneler çirkin, değersiz gözüktü!» demiş. Yaşamının yirmi yıllık bir bölümünü bir düş gibi yeniden yaşamış. Eli, dudaklarına götürmüş. Ağlayaraktan öpmüş. Ahırdan dönen oğlu sessizce arkasında belirmiş. Gözlerini açıp onu dinlemiş. «Baba» diye bağırmış. «Bu işi bitirip, düşmanlarının hepsini öldüreceğim!» demiş. Kaması, ay ışığında parlamış. Annesinin üzerine inmiş. Annesi, gençlikteki sevgilisinin elini tutaraktan karanlığa göçmüş.

Soğuk ay ışığının önünde ateşin yetersiz kaldığı ak gecelerde çobanlar işte bunu anlatırlar. İşin öncesini bilmedikleri gibi, katı yürekli delikanlıya sonradan ne olduğunu da bilmezler. Öykünün o bölümleri unutulmuştur.»

Halbaz, acıklı söylencesini bitirir bitirmez, ağzını açar açmaz, toplumun ilgisini çekeceğine inanan, akıllı Sadu söz aldı. «Eski öyküleri dinlemek, yıldızıkara, yoldan çıkmış ölümlüleri uzaktan izlemek, gerçekten, değişik, ilginç oluyor. İnsan yüreğinin gücüyle göksel aydınlığın yine de çevrilen dolaplardan güçlü olduğu an-

laşılıyor. Böyle birtakım olağanüstü olayların öyküsü günümüze dek geliyor. Kulağınıza küpe olması için size bunlardan birini anlatmak istiyorum. Tanrı ile peygamberinin dostu, Hamzat'ın ilginç öyküsüne kulak verin:

Çok eski olmayan bir dönemde Salti'de yaşlı Hamzat yaşarmış. Bütün varlığı, biricik oğlu Atilav'mış. O, yalnızca onun değil, bütün avulun kıvanç kaynağıymış; çünkü o, bir bahadırmış. Onu, başka türlü nitelendirmek olanaksızmış. Düğünlerde sevilir, pazarlarda iyi karşılanırmış. Keger'den Zudahar ile Hodoci'ye dek onu tanımayan yokmuş. Sağ elinde şahini, kır atının üzerinde ava giderken dört bir yanda, içtenlikle esenlenirmiş. Açığı gediği olmayan, kanı bozuk olmayan, onurlu bir delikanlıymış. Bu yüzden onu gören, kendisini severmiş.

Balkonlardan, perde arkalarından güzel gözler onu gözlermiş; ancak Atilav, seçimini yapmışmış. Seçtiği kişi, genç kız Margal'mış. Varlıklı bir kimsenin kızıymış. Babasının çok sayıda sürüsüyle tarlası varmış. Yüreği yalnızca Atilav için çarparmış. Atilav da onu büyük bir bağlılıkla severmiş. Onun için şarkılar düzer, çöğürü yalnızca onun için çalarmış. Şarkılarında, sonsuza dek Margal'ı seveceğini dile getirirmiş. Öteki kızlar bu dar kalçalı, geniş omuzlu, yuvarlak, ala, düz başlı, körpe yanaklı, kara bıyıklı, alnını örten eğri kalpaklı delikanlıyı görünce iç çekerlermiş. Gülüşü parlakmış. Gözleri, açık yürekli, gözü pek kişiliğini yansıtırmış.

Ne var ki, Salti güzeli Margal'a varlıklı bir tacir göz koymuş. Babasına armağanlar göndermiş. Babası, kızının kendi seçimini kendisinin yapacağını söyleyerek armağanları geri çevirmiş.

Bunun üzerine tacirin yüreğine öfke düşmüş. Kızın daha çok üzerine düşmeye başlamış. Onu elde etmek için, başvurmadık yol bırakmamaya ant içmiş. Komşuların sözlerinden, yolunun üzerine çıkanın, Atilav olduğunu anlamış.

Atilav'ın, kendisinden yaşça küçük, Şasun adlı bir arkadaşı varmış. Atilav'ın bütün niteliklerine özenir, onu beğenirmiş. Tacir ona yanaşmış. Onu, kunak[27] edinmiş. Onu, sık sık ava çağırmış. Böylelikle, ava düşkün, Atilav'ın çevresine sokulmayı başarmış. Birkaç kez, üçü, şahinleriyle birlikte keklik avına çıkmışlar. Bir gün, tacir onlara, kendisiyle birlikte tur — dağ keçisi — avına çıkmalarını önermiş.

Yıldızlar daha gökteyken yola çıkmışlar. Atilav şarkı söylemiş:

«Ey kurşun, kızgın kurşun, bana soğuk ölümü
getiriyorsun
Bir sıralar senin beyindim. Beni güç
durumlardan kurtarırdın.
Ey toprak, kara toprak, göğsüme ağır basıyorsun
Ayaklarıma yeşili serip kendini seve seve
çiğnetiyorsun
Ey yeni doğan kardeş, onurlu bir yiğitliğin var
Kanımı ödetmeden beni unutmazsın
Sen de en genç kardeşim, yanıma sokuluyorsun
Beni unutmadan önce, yanımda mezarda
yatıyorsun.»

Yüksek dağlara çıkıp, erkenden o ürkek avı aramaya başlamışlar. Şasun, bu amaçla arkadaşlarından ayrılmış.

Ne var ki, gün batımında, yitik koyunlarını arayan çobanlar, kayaların üzerinde, Atilav'ın ölüsünü bulmuşlar. Orada ölü yatıyormuş. Sağlam başı, vurulmuş bir dağ keçisinin vücudu üzerinde yatıyormuş.

Bu uğursuz bilgi, bir ulak aracılığıyla, Hamzat'a iletilmiş. Ulak, o kocayı, seccadesinin üzerinde namaz kılarken bulmuş. Namaz kılanı tedirgin etmek doğru olmayacağından, beklemiş. Hamzat, namazını kıldıktan sonra, ulağa, ne olduğunu sormuş. O demiş ki: «Selam-ün aleyküm, ey Hamzat! Gücünü topla; çünkü, uğursuzluk senin başında. Oğlunu kayaların üzerinde ölü bulduk. Öldürülmüş olsa gerek; çünkü, o kayalara kimsenin ayağı onunki denli alışık olamaz!» Babanın benzi atmış. Sarsılmış, ancak yıkılmamış. Ağır ağır kendisini toparlayıp demiş ki: «Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Muhammed onun yalvacıdır! Onun buyruğu yerine gelmiştir. Biliniz ki oğlumu, insan eli değil, yazgı almıştır.» «Ondan sonra dönüp, akşam namazından eksik kalan iki yakarıyı okumuş.

Ölü getirildiğinde gece olmuş. Erkeklerin yüreğini acı, öfke bürümüş. Kadınlar, güzel Atil için ağıtlar yakıp ağlaşmışlar. O, insan soyunun kıvanç kaynağı, gençliğinin görkeminde, evine döneceğine, orada kanlar içerisinde, bütün örgenleri paramparça, ölü yatıyormuş. Değerli başında o sevgi dolu bakışlar seçilebiliyormuş. Uğursuz ava katılan öteki kişiler donuk, tutuk duruyor, kimsenin gözlerine bakamıyorlarmış.

Kısa sürede karanlık söylentiler yayılmış. Kötü ruhlar gibi yayılan bu sözler Hamzat'ın da kulağına gelmiş. Soyu tükenen Hamzat, oğlunu toprağa verdikten sonra, tek başına, evine dönmüş. Kan gütmeyi üstlenecek kimse yokmuş. Yaşlı koca da suçlu aramak

düşüncesinde değilmiş. Tacir, şehre dönmüş. Şasun birdenbire ortalıktan yitmiş. Genç kız Margal, bu acımasız yaşam yüzünden sevgilisinden ayrılmamak için, kendisini bir kayadan aşağıya atmış. Bunun üzerine avulun en iyi genç erkekleri acınası yaşlı kocaya yardım ellerini uzatmışlar. Oğlunun niçin öldürülmüş olabileceğini — el gün o kanıdaymış — ona bildirmişler: «İstersen, ikisini de öldürürüz. Sana yardım ederiz, baba. Son sözünü söyle!» demişler. Hamzat, onlara sağ ol, demiş. Onların yardımseverliklerine sevinmekle birlikte yardım almaya yanaşmamış. Bunu Gunip komutanı işitmiş. Subaylarından birini yollamış. Birinden kuşkusu varsa, adaletin yerine getirileceğini bildirmiş. Koca, kimseden kuşkulanmadığını, kötü düşüncelerin kendisinden uzak olmasını istediğini söylemiş.

Hamzat'ın uzun yılları yalnızlık içinde geçmiş. Kişiler, sarsılmaz bir çalımla başını dik tutan, Hamzat'ı anlayamamışlar. Yalnızca, tarım araçlarıyla donanmış olarak küçük tarlasına gidip geldiğini görüyorlarmış. Kesintisiz adımlarla yürür, acısını saklarmış.

Soğuk, sisli bir ilkyaz sabahı yine çalışmaya gitmiş. Dinlenmek üzere bir taşın üzerine oturmuş. Yararsız, yeni bir günün başında, o ıssız yerde içini acı kemirmiş. Uzunca bir süre oğlunu düşünmüş. Yaş ala toprağın üzerinde, kapalı bulutlu göğün altında, dört bir yanda Atilav'ın gözlerini görmüş. Böyle düşler gördüğü için utanıp ayağa kalkmaya yeltenmiş. O sırada ufukta bir karaltı görmüş. Karaltı, yaklaştıkça büyümüş. «Bu, Atil'dir» diye düşünmüş. Onun, kendisini almaya gelmesini ummuş. Ne var ki gelen, önünde durunca, onun Atilav olmadığını görmüş. Gelen, insan sesiyle konuşmuş: «Seni esenlerim, saygıdeğer kişi. Benim!» Koca, bu kişinin, oğlunun eski yoldaşı, Şasun

olduğunu anlamış. Şasun, kesik kesik, soluk almadan, durmadan konuşmaya başlamış. Sesi, dağ suyu gibi akıyormuş. O kötü günden beri suçluluk duygusu içerisinde, tedirgin, amaçsız, mutsuzluk içinde geziniyormuş. Öç ruhları tabanlarına yapışmışmış. Çocukça bir sakıntısızlık yüzünden arkadaşının yaşamını yitirmesine yol açmışmış. Ölünün öcünü almaya kendinde güç bulamamışmış. Oysa, onu kimin öldürdüğünü biliyormuş. Bu yüzden kendisini bir kanlı gibi görüyormuş. Yaşamak onun için bir yük olmuşmuş. Kendine kıymak istemiş; ancak, bunun çıkar yol olmadığı kanısına varmışmış. Bu işi, arkadaşının babasından bekliyormuş. Böylelikle o da esenliğe kavuşurmuş. «Dolayısıyla, öldür beni, saygıdeğer koca. Beni öldür ki, sevinesin!» demiş. Koca, uzun bir süre konuşmamış. Önüne bakmış. Ondan sonra başını sallayıp eliyle uzun, ak sakalını sıvazlamış. «İyi öyleyse. Koy başını bu taşın üzerine ki adalet yerini bulsun!» demiş. Şasun, kendi isteğiyle diz çökmüş. Boynunu açmış. Boynunu büküp beklemiş. Hamzat, büyük, enli, parlak hıncalını kınından çekmiş. Vurmak üzere tutmuş; ancak, ondan sonra kolu düşmüş. «Olmaz» demiş. «Daha sırası değil. Dön, ölümün gözlerinin içine bak. Bu, beni daha çok sevindirecektir!» demiş. Şasun, bu sözlere uyarak dönmüş. Boğazını kayaya uzatmış. Bıçak, üzerinden geçerken belermiş gözlerle onu izlemiş. Bunun üzerine Hamzat, çeliği fırlatmış. Delikanlıyı alnından öpmüş. «Ayağa kalk, oğlum!» demiş. «Tanrı seni bana Atilav'ın yerine gönderdi. Biraz soluklandıktan sonra sabanın başına geç çocuğum. Elimizi çabuk tutalım ki, tarla, beklenen sürede ürün versin; çünkü, yaşamamız için bu gerekli!» demiş.

Güneş yükselince avula dönmüşler. Önden, yaşı gereği, baba yürüyormuş. Onu, geri dönen, Şasun izli-

yormuş. Sabanı omzunda taşıyormuş. Onları görenler çok şaşırmışlar.

Ne var ki, birkaç gün sonra, Hamzat, camide erkeklerle konuşmuş. Onlara demiş ki: «Davranışımın gerekçesi konusunda sizi aydınlatmak istiyorum, arkadaşlar. Davranışımın güçsüzlükten ileri gelmiş gözükmesini istemiyorum. Bugünden beri, oğlum olan Şasun için de kötü düşünceler beslemenizi istemiyorum. Soyumu o sürdürecektir. Ölmeye hazır bir durumda bana geldiğinde, üzerindeki suçun, yılan derisi gibi, üzerinden kalktığını gördüm. Bugüne dek çekmiş oldukları ona yeter. Kuyumcuların altını aleve tuttukları gibi boynunu bana uzattı. Benim karşımda, benden daha aktı. Ak olanı öldürmekse yazıktır. Bana sabahleyin tarlada gözüküp, soyumu körpe gençlerle süsleyen Ogan Tanrı'nın adını saygıyla, övgüyle anarım!»

Gerek dünya, gerek din işlerini iyi bilen Sadu, bu öyküyü mutlu, dinî bir sona getirir getirmez konuşmasını sürdürdü: «Gençler, şimdi size, yerinde olarak, şakayı, eğlenceyi seven, sizlere, iki ilginç öykücük daha anlatmak istiyorum. Bunlardan da kulağımıza küpe olacak sonuçlar çıkarılabilir. Yalnızca gülmek bönlüktür. Gülen ağızdan gerçekleri dinlemekse güzeldir.» Güzel bir sesle anlatmaya başlamış:

«Mollanın biri bahçesinde çalışırken yerde, içi altın dolu bir çömlek bulmuş. «Bu altını elimde tutabilmek için ne yapabilirim?» diye kendi kendine konuşmuş. «Buna doğrudan doğruya el koyarsam, karım bundan ele güne söz eder. Naip de, bunu, elimden alır; çünkü onun, bütün gömüler üzerinde hakkı var.» demiş. Ne yapmış beğenirsiniz? Şöyle yapmış: Usulca, eşinin yatıp uyuduğu, odasına dönmüş. Öğle vaktiy-

miş. Hava çok sıcakmış. Eşinin öteden beri kuşağında sakladığı paralardan birkaçını usulcacık almış. O, bunu anlamamış. Yalnızca, horlamasını biraz azaltmış. Çabucak çarşıya çıkmış. Yarım kilo helvayla[30] çok sayıda küçük balık almış. Eve döndüğünde — eşi yine daha sesli horluyormuş — pencerenin önündeki ağacın üzerine çıkıp balıkları, sırayla, dallara asmış. Balıklar, dolu tanelerine benzemiş. Ondan sonra tüfeğini alıp, odasının penceresinden — sana, bana değil — bahçeye kurşun sıkmaya başlamış. «Peng, peng, peng...» Eşi, çığlık çığlığa uykusundan uyanmış. Onu çağırmış. Korku içerisinde, soyguncuların baskınına uğrayıp uğramadıklarını sormuş. Molla, soğukkanlılıkla «Yok, yok!» Yalnızca ağaçtaki balıkları vuruyorum!» demiş. Kadın, «Ogan Tanrı!» diye bağırıp başını ellerinin arasına almış. «Şimdi bir de çıldırdı! Koca, koca, seni kötü bir cin tutmuş! Ağaçlarda balık bulunduğunu kim işitmiş?» demiş. Molla: «Serinkanlı ol! Ağaçlarda niçin balık yetişmesin? Bu, biraz önce gökten helva yağmasının yanında, önemsiz kalır. Gel de gör!» deyip kadını bahçeye çıkarmış. O, daha gözlerine inanamazken, ona çömleği getirip demiş ki: «Bak! Mucize üzerine mucize oluyor! Burada da içi altınla dolu bir çömlek var!» Arkasından, gördüklerini kimseye söylememesini öğütlemiş. Kendilerini böylesine ödüllendirdiği için Allah'ın adını durmadan övgüyle anan kadıncağız, gördüklerini kimseye söylemeyeceğine söz vermiş. Helvayı özenle toplamış. Göksel balıkları kızartmış. O güne dek, daha iyi bir yiyecek kızartmadığını belirtmiş. Bir süre, umulmadık altını gizli gizli kullanmışlar. Ondan sonraysa başlarına iş açılmış. Sabredin! Ne olup bittiğini öğreneceksiniz!

Akıllı molla, eşini iyi tanıyormuş. İstekleri gittikçe artıyor, gün geçtikçe daha çok altın istiyormuş.

Çarşıya çıkıp ipek giysiler, altın sırmalar alarak yeni düzeylerine uygun bir duruma gelmek istiyormuş. Molla, «Olmaz!» diyerek küpün ağzını eliyle kapatıyormuş. Bunun üzerine çılgın kadın ne yapsa beğenirsiniz? Adamın, ondan beklediğini yapmış. Komşuya gidip kocasını çekiştirmiş. Gizli hazinelerinden, en gerekli işlerde bile, kendisini yararlandırmadığını söylemiş. Onu çekemeyen komşu kadın, başını örttüğü gibi kadıya gitmiş. Ona, mollanın anlaşılmaz bir biçimde, birdenbire gönendiğini söylemiş. Kadı, mollayı çağırmış. Karısını da karşısına oturtmuş. Ona ayrıntılı sorular yöneltmeye başlamış. Sağda soldaki bütün komşular da oradaymış. İşitilmemiş açıklamalar bekliyorlarmış. Kadın, kocasının, bahçede içi altın dolu bir çömlek bulduğunu, kezlerce yineleyince, bunu başını sallayarak yalanlayan akıllı molla, kızmadan, eşine dönüp, dingin bir sesle demiş ki: «Sayın bayan, söylediklerinle ne demek istediğini anlayamıyorum. Bununla birlikte ben, yoksul, onurlu bir kişiyim. Gizlim saklım yoktur. Dolayısıyla, bilge kadıya, bu konuda ne biliyorsan anlat. Bu olağanüstü olay ne günü oldu?» Bunun üzerine kadın patlarcasına atılmış: «Ancak, kocacığım, sen de iyi biliyorsun ki bu iş, ağaçtaki balıkları vurduğun gün olmuştu!» Kocası omuz silkince konuşmasını sürdürmüş: «Öyle. O gün gökten helva da yağmıştı. Biz bu helvayı toplayıp yedikten sonra ağaçtaki balıkları da kızartıp yemiştik! Yaşamım boyunca öyle güzel balık yememiştim! «Dinleyenler şaşkınlık içinde kalıp gülmeye başlamışlar. Bir tek akıllı molla ciddî, ağırbaşlı tutumunu sürdürmüş. Kadı, üzgün, acıyan bakışlarla kendisini yanına çağırıp usulca demiş ki: «İyi kişi! Şimdi, ne olduğunu iyi görüyorum. Tanrı, karının usunu başından almayı uygun görmüş. Bu yüzden saçmalıyor. Acınasıyı, usulca eve

götür. Ona iyi bak, özen göster; çünkü, gerçekte, uslu bir kadına benziyor. İşittiğime göre gençlik yıllarında sana çok sayıda oğul doğurmuş. Becerini göster. Onunla iyi geçinmeye çalış!» İşte kadı böyle demiş. Molla «Sen de sağlıcakla kal!» demiş. Karısını koluna takmış. Direnmesine karşın çekip götürmüş.

Şimdi söyleyin! Bu davranışı güzel, bilgece değil mi? Akıllıların kendilerini elin günün çılgınlıklarından korumaları gerekir. Bunun yanında ölçülü, açık yürekli olmalıdırlar. Yoksa zararlı çıkarlar. Sonları acı olur. Gülüyor, bir öykü daha anlatmamı istiyorsunuz, öyle mi? Öyleyse son olarak şunu da dinleyin:

Konuk, kutsaldır. İçinde konuk ağırlanan ev uğurludur. Ne var ki, iyi olan, güzel olan bir nesneden de usanılabilir. En azından, gerçekte varlıklı olmamasına karşın, evinin kapısını, dostluğuna sığınanların hepsine, konuksever bir yaklaşımla, açık tutan bir cigit, sonunda böyle düşünmeye başlamış. Uzun süredir, yüreğinin bir türlü ısınamadığı, bir kunağı[27] varmış. Bu, üstüne başına bakmayan dağınık bir kişiymiş. İkide bir çıkar gelir, üzgün, bakımsız aygırcağızını, güzel ahırda, ağzına dek dolu yemliğin önüne koyar, ölçüsüzce uzun bir süre onun evinde kalırmış. Çalışkan, uslu bir kişi olan konakçı, sonunda kendisinden yaka silkermiş. İlginç, yeni olaylar anlatmasını bilmez, ülkede ne olup bittiğiyle ilgilenmez, şakadan anlamaz, yiyip içmesine karşın somurturmuş. Onu sevindirmek olanaksızmış. Bahadırımızın, ondan yaka silkmesine, bu yüzden, şaşmamak gerekir.

Bir gün, yine, o, çekilmesi güç konuğun, alışılagеldiği üzere evine doğru geldiğini görmüş. Komşusu olan bir arkadaşına kaşla göz arasında birtakım sözler

söylemiş. Tasarladığı işe yardım etmesini istemiş. Arkadaşı, içtenlikle söz vermiş; çünkü, gönlüne bir eğlence arıyormuş.

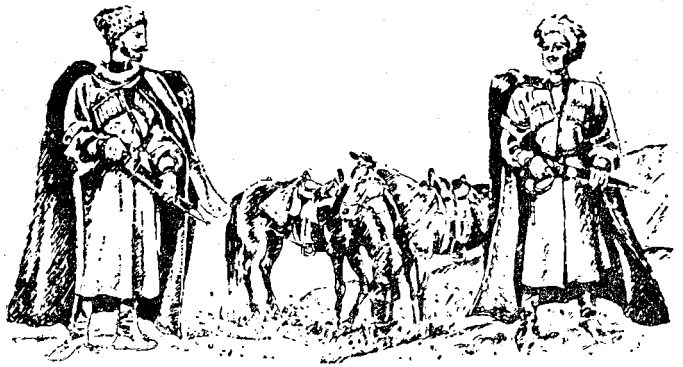
Bahadır, geleni, töre gereği, saygıyla, içtenlikle karşılamış. Kısa süre sonra avluda gönençli bir sofra düzülmüş. İkisi de büyük bir istekle atıştırmaya başlamışlar. Birdenbire başlarının üzerinden, vızıldayarak, bir kurşun geçmiş. Konakçı, bu olaydan pek etkilenmişe benzemiyormuş. Öbürü, oturduğu yerde kıpırdanmaya başlamışsa da ağzını açmayı onuruna yedirememiş. Bunu bir ikincisi, bir üçüncüsü izlemiş. Konuk, artık dayanamamış. O sırada elinde tuttuğu tavuk budunu önüne koymuş. Kaygılı bir sesle demiş ki: «Umarım, bir kan gütme olayıyla ilgin yoktur!» Bahadır, yanıtlamış: «Ah, birkaç el kurşun sıkıldığı için mi böyle konuşuyorsun? Bu, beni pek tedirgin etmiyor; çünkü, bu, bana yönelik değil. Bir süre önce, istemeyerek, komşumun bir konuğunu vurmuştum. O da, şimdi, benim bir konuğumu vurmayı, usuna koymuş. Dolayısıyla, gönlün dinç, oturabilirsin. Şimdiye dek tutturamadı.»

Bunları, gönül esenliği içerisinde söylerken yemek yemesini sürdürmüş. Bir yandan da güzel bir av köpeğine kemikleri atmış. Ne var ki, konuk, sakına sakına kalkıp gitmeye davranmış. Bahadır, «Nereye, nereye, kunak?» diye bağırmış. «Daha eğlenmeye yeni başlamıştık. Önümüzde yenecek çok sayıda kap var.» demiş. Konuk, titreye titreye «Yalnızca bir aygırıma bakacağım.» demiş. Yoldayken avlunun üzerinden bir kurşun daha geçmiş. Bahadır, arkasından seslenmiş: «Elini çabuk tut. Çabuk dön.» Ne var ki, çekilmez konuk, bu sözlere aldırmamış. Tersine, yemlikteki aygırcağızına atlayıp bir daha gözükmez olmuş.

Değerli cigidimiz, sıkıcı konuğundan işte böyle kurtulmuş. Sizin de işittiğiniz gibi tek bir kötü, tatsız söz etmemiş!»

Sadu, sözünü burada kesti. Çevredeki gülüşmeler, açıkgöz yaşlının dinç yüzüne mutluluk verdi. Onun, el komutuyla sağda solda konuşup eğlenenler sustular. Gece ilerlemişti. Meşaleler, ışıklar yakılıp evlere doğru yola çıkıldı. Yollarda son gülüşmeler, son çöğür sesleri işitiliyordu.

Guvaylarda anlatılan öykülere bakılıp böyle olayların ancak çok uzak bir geçmişte yaşanmış olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, benzeri olaylar, pek değişiklik göstermeden, sürekli olarak yaşanıyordu. Başkaları gibi, ben de, bunlarla, ister istemez karşılaştım.

Bir gün, tek başıma, Çoh'tan Gunip Kalesi'ne gidiyordum. Yol, pek uzun değildi. İyi bir atla aşağı yukarı iki saatte alınabilirdi. Güneşli, açık bir günde bu yolu almak, büyük bir erkek çocuğu için, olağanüstü bir iş değildi. Güzel, bulutsuz bir gündü. Ben, sağ sağlam oraya doğru yola koyuldum. Yolun dörtte üçünü aldığımda, keçi yolunun kenarında, kaya yığınlarının arasında, iki karaltının yattığını gördüm. Dinlenmek

üzere uzanmış olmalıydılar; ancak, yatışları pek uyuduklarını düşündürmüyordu. Atımı, elimde olmayarak, üzerlerine sürdüm; ancak, atım ürktü. Şaha kalkıp yüksek sesle kişnedi. Sesi, dağlarda yankılandıysa da uykucular kıpırdamadılar. Aygırdan inip yanlarına vardım. Kımıldamadan yüzükoyun yatan kişiler ölüydü. Aralarında koyu bir birikinti vardı. Orada, biribirine düşman olan kanları, barış içerisinde, biribirine karışıyordu; çünkü, bu, kuşkusuz, iki kişi arasında geçen bir dövüştü. Bu, bir kaza değildi. Bunu, ilk bakışta, anlamıştım. Büyük hıncallarını daha ellerinden bırakmamışlardı. Öndekini yokladım. Katılaşmıştı. Tan yeri ağarırken karşılaşmış olmalıydılar. O sırada, birdenbire, ötekinden bir inilti çıktı. Yok, buradaki daha soğumamıştı. Şimdi de, kendisine dokunduğumda, gerçekten inlemişti. Kendisini, özenle çevirdim. Kanayan çok sayıda yarası vardı. Alnının ortasında başı, bir kama vuruşuyla yarılmıştı. Öylesine derin yarılmıştı ki, beyin dokusu gözüküyordu. Cebimden bir çaput çıkarıp başını sıkıca bağladım. Bunu, yalnızca yardım niteliğinde bir iş yapmış olmak için yaptım. Ondan sonra atıma atladım. Dörtnala Gunip'e gittim. Aşağıda, köprünün başında, duran birkaç kişiyi ayağa kaldırdım. Bir saat geçmeden yeniden geri dönmüştük. Ölüyle, belki de ölmekte olan, öbürünü iki sedyenin üzerine yatırdık.

Onları, en yakın eve getirdik. Çok geçmeden iki Rus askerî tabibi geldi. Başı yarılanın babası da getirildi. Ölü, uzak bir avuldandı. Kocanın deyişine göre dövüş, iki aile arasında yıllardan beri süregelen bir kan gütmeye bağlıydı.

İki doktor, aralarında Latince konuştuktan sonra, «Burada yapılacak bir iş yok. Oğlunuz, bugün ölecek-

tir.» dediler. Çok yaşlı baba yavaşça «İlk oğlum olan bu Ömer, öteden beri oğullarımın en güçlüsüydü. Hiçbir zaman hastalanmadı. Tanrı'nın yardımıyla tatlı canı kurtarılamaz mı? Bizim doktorlardan birini getirdim. Kendisi bilgili, bilge bir kişidir. Belki de o, becerisini gösterebilir.» dedi. Arkasından, orta yaşlı, bilgili bir kişi olan hekimi ileri sürdü. Hekim, «Bir deneyeceğiz, baba.» dedi. Rus doktorları, baş başa verip dediler ki: «Bu halk, ne denli bilgisiz! Boş inançtan başka bir iş değil! Bir kara horozun kanı, hep olduğu üzere, burada da en önemli nesne olsa gerek.» Ondan sonra hekime dönüp dediler ki: «Siz, pek iyi biliyorsunuz ki o, her an ölebilir!» Hekim, gülümseyerek, onları şöyle yanıtladı: «Kara horozun kanının bu olguda yeri yoktur. Biz onu, eskiden beri, kadınların, önü alınamayan, kusmalarında kullanırız. Onlara dokunduğu da görülmemiştir. Tanrı'nın buyruğunu bilmeden, bu Ömer'in öleceğini nereden bileyim?» Bunun üzerine Rus askerî tabipleri başlarını sallayarak gittiler. Hekim, deri çantasından, araçlarını çıkardı. Ardından, gerçekten, bir çift lastik eldiven giydi; çünkü, işinin eriydi. «İnşallah» dedikten sonra yardımcılarıyla baba dışında hepimizi evden çıkarttırdı.

Tanrı buyruğu, gerçekten de, uzun süre gizli kalmadı. Kısa süre sonra, bizim ev de içinde olmak üzere, dört bir yanda, güçlü Ömer'in kurtulduğu öğrenildi. İlkyaz geldiğinde, hepimiz onu, avlusunda dolaşırken görebiliyorduk. Dövüşten önceki bütün olaylarla ilgili anılarını bütünüyle yitirdiği söyleniyordu. Bununla birlikte, yaşayışı pek yalın olduğundan, ortama kısa sürede uyum sağladı.

Yine o sırada bizim avulda da bir kan gütme olayı patlak verdi. Hasan adında bir kadı veya bizim ora-

da anıldığı üzere bir dibir vardı. Dindar, bilgili bir kişi olmasının yanı sıra güvenilir, onurlu bir kişiydi. Dünya işleri konusunda da gün görmüş bir kişiydi. Yaşamın zevklerini bir yana itmezdi. Törenin elverdiği ölçüde, İman Musa'nın güzel, çekici kızı Zümrüt'e, çapkın çapkın, bakardı. İman Musa, avulun en onurlu, en seçkin ailelerinden birinin büyüğüydü. Hasan, kendisi için evlenmeyi düşünmenin çağı gelince gönlünün sevgilisini istedi. Soylu bir ocaktan geldiği, çok sayıda sürüsünün yanı sıra geniş toprakları olduğu için, İman Musa ile oğulları bu ilişkiye pek karşı çıkamadılar. Böylelikle törelere uygun olarak söz kesildi.

Ne var ki, ondan sonra işler beklenmedik bir gelişme gösterdi. İnce, güzel, yağız, parlak Zümrüt, ailenin gözdesiydi. Çok sayıda oğlun arasında tek kızdı. Annesinin genç yaşta ölmesinden sonra iki kat şımartılıp kollanmıştı. Babasıyla ağabeylerinin göz bebeğiydi. Bu yüzden onlar, ondan ayrılmak istemiyorlardı. Kızın daha, çok genç olması gibi iyi düşünce ürünü bir gerekçenin arkasına sığınarak düğünü erteliyorlardı. Böylelikle kuzularının elden çıkarılması aydan aya ileri atılıyordu. Dibir, birkaç kez, tohumunun erkekleri arasında, bu kurnazca geciktirmeden yakınmıştı; ancak, bunlar kuru sözden ileri gitmemişti. Genç kız, yakınlarınca bırakılmamıştı. Hasan'ın, kendisine tören yapılarak söz verilmesine karşın, gelini evine getiremeyeceği anlaşılıyordu.

Aylar gelip geçince, Hasan, belirsiz durumunu sıkıcı, onur kırıcı bulmaya başladı. O arada ilkyaz olmuş, Zümrüt'ün babası, oğullarıyla birlikte, koyaktaki kışlaklarından dönüp Çoh'un birkaç gün uzağındaki dağlarda konaklayan, çobanların yanına çıkmıştı. Bunaltıcı, sıcak bir mayıs gecesi kadı, kitaplarının

başında uzun bir süre oturduktan sonra, birdenbire, Zümrüt'e karşı önüne geçilmez bir özlem duydu. Onu, yasal eşi olarak görüyordu. Avul, hep olduğu gibi, karanlık, ıssızdı. Bununla birlikte gönlü sevinçliydi. Gizli keçi yollarından, sessiz adımlarla, Zümrüt'ün evine gitti. Zümrüt, sıcak,kadife karanlığın içerisinde, düşlere dalmış bir durumda, balkonda oturuyordu. Çöğür çalıp alçak sesle şarkı söylüyordu. Hasan, gürültüsüzce duvardan atlayıp adını fısıldayınca, binlerce kez yapmış olduğu gibi, sessizce odasına çekildi. Hasan, uzun süre orada kaldı.

Sonunda, dışarıda tan yeri ağardı. Uyanan kuşlar cıvıldayarak şarkılarını söylemeye başladılar. Hasan, evden, yanaşmalarla beslemelere gözükmeden, geldiği gibi, ayrılmasının doğru olacağını düşündü. Ne var ki, avluya yeni inmişken, dışarıda bir atlının gelmekte olduğunu gördü. Köpekler havlıyor, silahlar şakırdıyor, bir erkek sesi yankılanıyordu. Bu, kuşkusuz, dağlardan umulmadık bir sırada evine dönen, Zümrüt'ün en büyük ağabeyi, Kibet idi. Yırtıcılığı, acımasızlığıyla ünlüydü. Kapıdan girer girmez, boş yere bir direğin arkasına saklanmaya çalışan, ak karaltıyı gördü. Yüksek sesle «Kim var orada? Dost mu düşman mı?» dedi. Hasan, kımıldamadan, yanıtlamadan duruyordu. Bununla birlikte ak çuhası, alaca karanlıkta, kendisini ele verecek biçimde, parlıyordu. Kibet, sorusunu, göz dağı veren bir sesle, yineledi. Hasan'dan yine ses çıkmadı. Kibet bağırdı: «Yanıtla, yoksa vururum! Kim var orada?» Bunun üzerine Hasan çalımlı bir sesle «Kız kardeşinin kocası» deyip ortaya çıktı. Kibet «Yalan söylüyorsun. Kız kardeşimin kocası yoktur. Babasının evinde yaşamaktadır.» dedi. Bu sözleri söyler söylemez dört el kurşun sıktı. Hasan, ölü olarak yere yığıldı.

Bunun üzerine dört bir yandan silahlı kişiler geldi. İşin gizlisi saklısı kalmadı. Çabuk elden aldığı öçle yetinmeyerek öfkeden gözü dönmüş bir durumda Hasan'ın ölüsünü aşağılayan Kibet'in elinden ölüyü alıp yakınlarına vermeye çalıştılar. Sabah karanlığı, silah sesleri işitildi. Kadının ailesi, İman Musa'nın evini dört bir yanından tutuşturmak üzere, gaz yağı taşımaya başladı. Dağ gibi Kibet, sürgülü kapının üzerinde, kurşun yağmurunun içinde, tek başına duruyordu. Bu olaya yan olmayan soyların erkekleri, görenek gereği, toplandılar. Kuşatılan evi yıkılmaktan kurtardılar. Saldırganlar, püskürtüldükten sonra kapı, az sayıda yansız elçiye açıldı. Bunlar, Hasan'ın ölüsünü evine götürdüler. Biraz durulan Kibet'i, ayağa kalkan toplumu yatıştırmak üzere, tutukladılar. Ondan sonra Rus askeri geldi. Onu, Gunip Kalesi'ne götürdü. Kısa süre sonra oradan dağlara kaçtı.

Yaşlı İman Musa'nın çok sayıda gösterişli, onurlu oğlu vardı. Bunların en küçüğü Necmettin'di. O sıralarda daha ergenleşmemiş, ince, sevimli bir oğlandı. Zümrüt'e çok benzerdi. Kadının gözde öğrencisiydi. Kadı onu, gerek erkeklik, gerek din erdemleri bakımından, örnek gösterirdi. Necmettin, bu olaylar yüzünden, kendinden geçmişti. Kendisini avutmak üzere yanına gittiğimde, odasında, ağlaya sızlaya, yatıyordu. Ağabeyinin ölçüsüz çalımına ilenip soylu Hasan'ın yerine onu, soğuk, katı bir durumda yatar görmeyi çok istediğini belirtiyordu. Bu, kan bağını koparacağı anlaşılan, uğursuz, kötü bir sözdü. Oysa kan bağı bütün başka bağlardan daha kutsal, daha sağlamdır! İrkildim. Kendisini, yazık işlememesi için, uyardım. Ancak, o, sanki geleneği, göreneği unutmuş gibi, Hasan'ın toprağa verilişinde bulunmak istediğini bildirdi; ancak bu, ne yazık ki, olanaksızdı.

Öldürülenin toprağa verilmesinden sonra, töre gereği, düşman soyların erkekleri kırk gün süreyle sakal bırakıp biribirileriyle karşılaşmaktan kaçındılar. Avulun üzerine uğursuzluk çöktü. Dört bir yanda korku, tehlike kol gezdi. Hepimiz tetikteydik. Bol, kara yamçıların altında silahlar saklıydı. Ortalık karardıktan sonra kimse dışarı çıkmaz oldu. Işık görülmüyordu. Çalgılar, gülüşmeler kesildi. Buna karşılık çevre boğazlardan gelen kurtlarla çakalların uluması işitilir oldu. Ormanlardan ölüm kuşunun sesi gelir oldu.

Kırk günün sonunda, görenek gereği, barış girişiminde bulunuldu. Düşman soyların erkekleri bir araya geldiler. Bir soyunkiler evlerinin damının üzerine çıktılar. Ötekiler, onun karşısındaki bir kayanın üzerine çıktılar. Araya kan girmesinden sonra, biribirilerinin yüzlerini ilk kez gördüler. Önce, sessizce, Tanrı' larına yakardılar. Ardından, önde gelen, birkaç din adamı ortaya çıktı. Bunların arasında, daha sonra ünlü bir kişi olacak olan Şeyh Uzun Hacı da vardı. Bunlar, iki yan arasında gidip gelerek onları barıştırmaya çalıştılar. Bunu, toprağa verme gününden beri sağlamaya çalışıyorlardı. Onlar, bahadırlık hukuku olup dinsizlik dönemlerinden gelen, en önemli ilkesi onurla atalardan kalma törenin korunması olan, âdetin tersine, bağışlamayı, esirgemeyi ilke edinen, din hukuku olan, şeriatı temsil ediyorlardı. Avarlar'da âdet şeriata ağır basıyordu. Şeyhler, dinî çalışmalarından bir sonuç alınacağına, kendileri de, inanmıyorlardı. İki soy da barışmaya yanaşmadı. Din adamları görevlerini yapmışlardı. Bahadırlarsa atadan kalma yasayı uygulamaya başladılar. Böylece, kan güdülmeye başlanmış oldu.

Kan vereceklisi, çok sayıda dere tepe aracılığıyla olay yerinden ayrılan bir yöreye sürüldü. Birkaç yıla

kalmadan, için için yanan ateş parladı. Yeni, barışçı dönem, acımasız eski göreneği, büsbütün kaldırmasa da, yumuşatmıştı. Ayrıca Rus yönetimi de kan gütmenin önüne geçmek için çaba gösteriyordu. Olaya yol açan Zümrüt, bu arada evinden çıkmıyordu. Toplumun gözünden, sönen bir yıldız gibi, silinmişti. Bununla birlikte öç alma duygusu küllenmiş, ancak soğumamıştı.

Bir kez daha mayıs oldu. İman Musa'nın en küçüğü, Necmettin, artık, yerinde duramayan, sırım gibi ince, uçarı bir delikanlı olmuştu. Eski acısı çoktan küllenmişti. Güzel, sıcak bir günün akşamı, kıvanç kaynağı olan genç, odlu, daha üzerine binilmemiş atını suvarmaya götürdü. Bakınız ne oldu: Suyun başındaki dar keçi yolunda kendisini bir atlı karşıladı. Bu, geçen süre içerisinde dört dörtlük bir erkek olan, öldürülen kadının küçük kardeşi, Mahaç'tan başkası değildi.

Mahaç, karanlık bakışlarla, küçüğü olan Necmettin'in, geleneklere uygun olarak, kendisine yol vermesini bekledi. Gerçekte Necmettin de, yumuşak başlı, saygılı yaradılışı gereği, başka türlü davranmayı düşünmüyordu. Aygırını dizginledi. Amacı, yolun kenarına çekilmekti. Ne var ki, daha önce hızlı sürdüğü, ürkek atı ileriye fırladı. Sert, kötü bakışlarla kendilerini izleyen Mahaç'ın önünde anca durdu.

Necmettin, çalımından dolayı değil de, yerinde duramayan, odlu atından dolayı kaygısızca gülerek «Bağışla. Yalnız, bu aygır ele avuca sığacak gibi değil!» dedi. Bu sözler, Mahaç'ın kulaklarında saygısızca bir aşağılama gibi çınladı. Gözlerinin önü kızardı. Soylu Hasan'ın haksız yere akan kanı sanki topraktan üze-

rine doğru fışkırıyordu. İçin için kaynayan, kendi kanı buna karşılık veriyordu. Eli, yıldırım hızıyla, hıncalına gitti. Bir vuruşta, oğlanın başını uçurdu.

Necmettin de, Hasan gibi, gürültüsüzce yere yığıldı. Kanı, kardeşinden çok sevdiği bir kişinin kanının karşılığı olarak akıtılmıştı.

Gözlerimin önünde, taşkın bir dağ deresi gibi, bu kişilerin yaşamlarını uçuruma yuvarlayan kan gütmenin yanı sıra çok eski bir yasa da kan kardeşliğiydi. Bunun öyküsünün ana çizgilerini bana bir arkadaşım anlatmıştı. Bu öykünün anlamını, bana anlatıldığı günden bu yana geçen yıllar içerisinde, gittikçe daha iyi kavradım.

Bir savaş olmuş bitmişti. Üzerine, dağlara gece çökmüştü. Orman kenarındaki yüksek deve dikenlerinin altında yaralı bir delikanlı yatıyordu. Kendine gelince, üzerinde, ay ışığının altında, deve dikenlerinin tepelerini gördü. Onların da üzerinde dağların dorukları vardı. Göğsünün üzerinde sanki ağır bir taş vardı. Altında da taşlar vardı. Tan yeri ağarırken ormandan gelen bir inilti işitti. Güçlükle yerinden doğruldu. Sese doğru yöneldi. Ölü bir atın yanında, ormanın yosunlarının üzerine, boylu boyunca serili genç bir erkek gördü. Çok sayıda kanayan yarası vardı. Kendinde değildi. Ölmekte olduğu anlaşılıyordu. Delikanlı, gücünü topladı. Yakındaki bir pınardan su getirip ötekinin alnına serpti. Bunun üzerine o, ayıldı. Gözlerini açtı. Cennetin kapılarını görmüş gözlerinin bir bakışıyla yardımsever arkadaşının soylu davranışını kavradı. Alınlarının yazısı onları biribirine bağlamıştı. Gülümseyerek dedi ki:

«Bu son yardımın için sağ ol! Ben, Han Mohama'nın biricik oğlu, Hunzahlı İskender'im. Babamla iyi

yürekli anneme, onlara oğulluk edip yaşlılıklarında onları arkalayacak bir kardeş bırakmak isterim. Bunun için, hepsi akmadan önce, kanımı iç. Büyüklerime, benim yerime, git. Seni, yaslı bağırlarına bastıklarını göreceksin.

Ölümün eşiğinde sevgiyle dostluk daha çabuk yeşerir. Delikanlı da bu öneriyi seve seve olumlu karşıladı. Bu, onun için bir onurdu. O da, kendi adıyla soyadını söyledikten sonra — o, çoktan ataların yanına göçmüş olan Bitulav'ın oğlu İnguş Aslan idi — kanını içip kutsal kan kardeşliği bağını kurmak için eğildi. İskender'in gönlüne su serpildi. Kanıt olarak kanlı, küçük Kur'an'ını verdi. Bir daha konuşmadan sonunu bekledi. Aslan, yine de, kendinde güç buluyor, ölümü düşünmüyordu. Ötekini de kendisiyle birlikte sürükledi. Güneş ışığıyla dağların havasının yardımıyla İskender ölmedi. Aslan, ona özveriyle baktı. Yakındaki bir avuldan at bulup yavaş yavaş Hunzah'a geldiler. Yanlarında savaşçılarının olmamasına karşın, dönüşleri onlar gelmeden duyuldu. Hunzah'a geldiklerinde komşularıyla arkadaşları, onları karşıladı. Babayla en yaşlılarsa, kısa bir süre öncesine dek öldüğünü sandıkları, oğullarını evde bekliyorlardı.

Aslan, İskender'i attan indirdi; çünkü o, uzun süren atlı yolculuktan bitkin düşmüştü. Bununla birlikte, yakınlarına, Aslan'ın kendisini kurtarışını, kan kardeşi oluşlarını anlatacak gücü kendisinde buldu. Öleceğini düşünerek eve bir oğul kazandırdığını söyledi. Yaşlı Han Mohama, bu konuşmayı mutluluk içerisinde dinledi. Çevresindekiler de öyle yaptılar. Üst kattaki odalara çıkan basamakların başında saygıdeğer anne, Rugiyat duruyordu. Aslan'ın, dudaklarını, göğsüne değdirmesini istedi. Böylelikle onu oğul edinmiş

oldu. Böylece, ikisi arasındaki bağa en kutsal damga basılmış oldu.

Böylesine bilinçle, sorumluluk yüklenilerek kurulan kan kardeşliği, doğal kardeşlikten de derin bir bağdır; çünkü o, üstü asta, kumralı yağıza, güzeli çirkine bağlar. Bu kişiler, sonsuza dek, biribirilerini «kardeş» sayarlar.

Bu törene yalnızca tohumun[31] erkekleriyle anne tanık olmuşken kunak odasının kapısı birdenbire açılarak içeriye, sevinçten, utançtan kızarmış yanaklarıyla bir kız, Marsika Bacı girdi. Dönenleri, töreye uygun olarak, esenledi. Bunu yaparken sol elini ağabeyinin omzuna koydu. Bu işlemi yeni edindiği ağabeyi Aslan'a da uyguladı.

O ise, onun güzelliği karşısında büyülendi. Onun sesini, yıllar önce unuttuğu, annesininki gibi sıcak buldu. Böylece bu olağanüstü, eşsiz varlığın ağabeyi olmuştu. O da onun kız kardeşiydi.

Ertesi gün, Han Mohama, Rugiyat'ın doğurduğu oğlunun kurtuluşu, öbür oğlunu yırtıcı hayvanların elinden kurtaran yiğit Aslan'ı oğul edinişinin onuruna bir eğlenti düzenledi.

Komşu avullardan kunaklar geldi. Değerli, güzel atlar getirdiler. Çuhaları pek eski püsküydü; ancak, silahları pırıl pırıldı; değerliydi. Ayakkabıları ince, bakımlıydı. Han Mohama'nın mutluluğuna bütün köy katıldı. Gücü yetenler, süs olarak, pencerelerine alacalı halılar astılar. Kırda cigitler[18], dinç atlarının üzerinde gösteriler yaptılar. Delikanlılarla erkekler atıcılıkla taş atmadaki becerilerini gösterdiler.

Han Mohama, konuklarını ağırladı. Soyların yaşlıca üyelerine çevresinde güzel dokuma minderlerin üzerinde yer verdi. Özdenlerden biri masa kralı seçildi. O,

sofraya oturacakların yerlerini belirledi. Bir delikanlıyı, bardak doldurmakla görevlendirdi. Çağrılılara, en varlıklısından en yoksuluna dek, eşit davranılmasını buyurdu; ancak, yaşlılarla usta savaşçılara ayrıcalık tanınacaktı. Ondan sonra, içleri şarap, bozayla[10] dolu içki boynuzlarıyla gümüş çanaklar dolaştırıldı. İyi bir eğlence başladı. Erkekler, söyleşmeye başladılar. Ortalığa eğlenceyle şaka egemendi. Aslan'ın yanındaki yaralı İskender de sevinçli gözlerle çevresine bakınıyor, çökük avurduna renk gelmeye başlıyordu.

Yemekten sonra delikanlılarla kızlar, kıvrak oyunlarını sergilediler. Çalgıcılar, yorulmak nedir bilmeden çalarken, konuklar da elleriyle alkış tuttular. Çayırdaysa binicilik, atıcılık gösterileri sürüyordu. İçeride dışarıda, yukarıda aşağıda, dört bir yanda bayram vardı. Ev, arı kovanı gibi, dolup taşıyordu. Han Mohama'nın, görkemli avlusunun kapısı üzerine, bir taş levha üzerine, kazıttığı dostça söz gerçekleşmişti. Eski dönemlerde, öldürülen kan düşmanlarının başlarıyla ellerinin asıldığı o yere, süslü harflerle, şu sözler yazılmıştı: «Bu ev, konuklarımla beni dostça görmeye gelenlerin evidir. Bunu, onlar için yaptırıp sağlam duvarlarla çevirttim. Kendime bir güvercin yuvası da yeterdi; çünkü, yuva kuran kuşa çok yer gerekmez.»

Eğlentiyi, dingin olmakla birlikte dolu, tekdüze aylar kovaladı. Bengi dağlar, yerlerinde durdular. Kapalı, itici bir görünümleri vardı. Güneş, bulutlar, ay, yıldızlar sırayla önlerinden geçiyordu. Kişiler de, gerek geçmişte, gerek gelecekte, atadan gelme bir kapalılık, çalım içerisindeydiler. Yeniye özlem duymuyorlardı. Kartallar gibi, kendi dışlarındaki olaylarla ilgilenmeden, alışageldikleri gibi yaşıyorlardı. Atla silah kendileri için gerekli olanın hepsiydi. Evlerinden, bey olarak, at sırtında çıkar, evlerine, bey olarak, at sırtında dönerlerdi.

Aslan, kısa sürede iyileşen, İskender'in bütün yaşamına ortak oldu. Kardeşler, ava birlikte çıkar, tehlikeleri birlikte göğüsler, avla yüklü olarak eve dönerlerdi. Gün olur, savaşlara uzunca bir süre için ara verilir, silahlar — en yeni tabancalarla tüfeklerin yanı sıra atalardan kalma çok eskileri — kunak odasına asılır, bunlara ilişilmezdi. Akşamları evlerden şarkı, çöğür sesleri gelirdi.

Hunzah yakınlarında, kale yavrusu bir konakta, eski Avar nuzallarının[26] soyundan, varlıklı, çelebi bir özden otururdu. O, bir gün, oğluna görkemli bir düğün yaptı. Düğüne, uzaklardan akın akın çağrılılar geldi.

Bunların arasında İskender ile Aslan da vardı. Neşeleri doruğuna ulaşmak üzereyken Aslan, kan kardeşine dedi ki: «Niçin kardeşim, kız kardeşin Marsika'yı burada görmüyorum? Bütün güzel kızların halkasında o niye eksik olsun?» İskender, gülerek yanıtladı: «Doğru, Aslan! O, senin de kız kardeşindir! Sana doğru gözüktüyse, onu, sen niye getirmedin? Şimdi, eğlencemi kesintiye uğratmak istemiyorum; ancak, sen istiyorsan geri dönüp onu al.»

Aslan, o ayak, yola koyuldu. Marsika, balkonda oturmuş, yapılacak daha önemli bir iş yokmuş gibi, alacalı bir ipek çapudu örüp duruyordu. Gözlerini işinden kaldırmaksızın ayağa kalkıp içtenlikle, neden böyle erken döndüğünü sordu. Onun yanıtı üzerine, kendisi için döndüğünü öğrenince, şaşırarak sordu: «Orada yeterince güzel kız varken kız kardeşini ne yapacaksın?» Yiğitçe karşılık verdi: «En güzeli evde mi kalsın?» Kız, ürkekçe ona baktı. Sessizce içine kapanır gibi oldu. Ne var ki o, içten baskılarını sürdürdü. Çabucak giyinip süslenmesini istedi. Bunun üzerine kız, çekingenliğini atıp onun sözlerine uydu. Birlikte yola

koyuldular. Yol, batmakta olan güneşin kızıllığıyla aydınlanmıştı.

Düğünün beklentisiyle keyiflenen Marsika, İskender'in kurtarılışının ayrıntılarını bir kez daha dinlemek istedi. Ayrıntılar konusunda doyurucu bilgisi yoktu; çünkü, bu konuyu, o güne dek, yalnızca kadınlarla konuşmuştu. Aslan, olayı yalın bir dille anlattı; çünkü, övünmeyi sevmezdi. Marsika, birdenbire durup onu ilk kez baştan aşağı süzdü. Gülümseyerek dedi ki: «Böyle güzel, tatlı, yeni bir ağabeyimin olmasından kıvanç duyuyorum!» Aslan'ın mutluluktan dili tutuldu.

Konuşmadan ilerlediler. Bir ara, daha güneşin batmamasına karşın, ortalık karardı. Dağların doruklarını sanki kopacakmış gibi kapkara kesildiler. Kurşunî fırtına bulutlarından ilk yıldırım düştü. Arkasından güçlü bir gök gürültüsü işitildi. Marsika, düşlerinden uyanıp bütün bedeni titreyecek denli korktu. Yaklaşmakta olan sağanaktan korunmak üzere, Aslan, onu yol üzerindeki bir ine götürdü. Orası, çok sayıda başka kaya mezarla birlikte çok eski bir mezarlık oluşturuyordu. Küflü türbeyi soğuk, karanlık buldular. Burada, eski bir şeyh gömülü olmalıydı. Karanlık, yıldırım düştükçe çakan şimşeklerle, ara sıra, yerini aydınlığa bıraktıkça, o şeyhin anısına asılmış, eski püskü, soluk bayraklar dalgalanıyordu. Marsika, çok korkmuştu. Korku onu, yolunu şaşırmış bir güvercin gibi, uysallaştırmıştı. Aslan ise güçlüydü. Kendine güveniyordu. Güldü. Onu avutmaya çalıştı. «Ne korkuyorsun, kuzum? Görüyorsun ki ağabeyin yanında. Hepsi geçer. Önemli değil.» dedi.

Marsika, mezar taşının üzerine büzülmüştü. Aslan, onun yanına oturup soğuk elini tuttu. Marsika, başını Aslan'ın omzuna yasladı. Korkusu geçti. Aslan'ın

kolu onu sıkıca kavradı. Marsika'nın ince ipek giysisi sırılsıklam olmuş, ince vücuduna yapışmıştı. Aslan, konuşmasını soğukkanlılıkla sürdürmek istediyse de, sesi gırtlağından, birdenbire, boğuk, kısık çıktı. Kendine olan güvenini yitirdi. O güçlü Aslan'ın benliğini büyük bir korku sardı. Bu, Marsika'nın benliğini saran korkudan daha büyüktü. Altındaki yer sarsılmaya başladı. Duvarlar sanki biribirinin içine geçiyordu. Tüyleri ürpererek kendi içinin derinlerine doğru bir kez daha seslenerek, kendisine güç vermesi için, Tanrı'ya yalvardı. Bundan da bir sonuç alamayınca kendisini salıverdi. Gerçekte kız kardeşi olmayan genç kızı kendisine doğru çekti. Onun, karşı koymadan açılan soğuk, ıslak dudaklarını öptü. İstekli dudakları büyük bir çabuklukla karşısındakinin dudaklarını bulmuştu. Dışarıda, fırtınanın sesi, cehennemin utkun sesi gibi uğulduyordu.

Ne var ki, Marsika'nın yumuşak vücudu, kendisini demir gibi saran kolların arasında, birdenbire, kaskatı kesildi. Aslan'ı, uykudan uyanırcasına itti. O, kendisini bırakmayınca korkusundan bütünüyle sıyrılarak umulmadık bir güçle, sessizce, boğuşmaya başladı.

Kendisini savunmaya çalışan elleri bir ara Aslan'ın, sol kalçasında bulunan, hıncalının kabzasını buldu. Kamayı kınından çekip büyük bir güçle, körlemesine, Aslan'ın sol böğrüne sapladı. Kamanın, bir engelle karşılaşmaksızın, derinlere girdiğini sezince sonsuz bir korkuya kapıldı. Bayılarak yere düştü.

Varlıklı özdenin çiftliğindeki düğün o arada neşeli bir biçimde sürmüştü. Bütün pencerelerden ışıklar parlıyordu. Çalgı sesleriyle gülüşmeler gök gürültüsünü bastırıyordu. Sağanak, kısa sürmüştü. Bardaktan

boşanırcasına yağmur yağdıktan sonra ortalık durulmuştu. Kapalı salonlarda çelebiler oynuyordu. Yemeğin, kendilerini doyurmaya yeterli, artıklarını bekleyen yoksullarsa avluda eğleniyorlardı. Aralarında çok sayıda meraklı çocuk da vardı. Onlar da gönüllerinin dilediğince oynayıp şarkı söylüyorlardı.

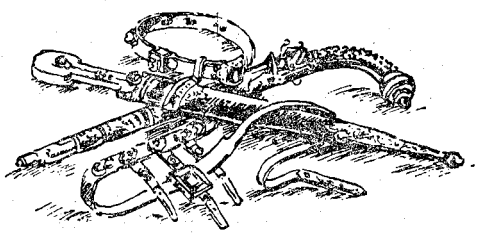
Oğlanlardan biri bir avuç dolusu tatlı ele geçirmişti. Ötekilerse ona yalvararak, kendilerine de vermesini istiyorlardı. Çocuk, seve seve benimsenen bir öneride bulundu. «İçimizde kim en yürekliyse şekerler onun olsun! Gece karanlığında mezarlara gidip yiğitliğinin kanıtı olarak ışık yaksın ki, hepimiz görelim.» dedi. Söylenen yapıldı! Kendisini şimdiden büyük bir yiğit olarak gören biri, bir meşale alıp yalın ayak karanlığa daldı. Karşı dağın eteklerine yöneldi. Kısa bir süre sonra orada bir ışığın çaktığı görüldüyse de gözü pek meşaleli, cin çarpmışçasına kendinden geçmiş bir durumda, kısa sürede döndü. Çocuklar ilgiyle «Sana bir hortlak mı göründü?» diye sordular. Acınası çocuk, soluk soluğaydı. «İçeride iki ölü yatıyor!» dedikten sonra yere yıkıldı. Bunun üzerine ötekiler, onun, elinde kanlı bir hıncal tuttuğunu gördüler. Büyük bir üşüşme oldu. Karışıklık, evin içine de sıçradı. Çalgı kesildi. Konuklar, avluya doluştular.

İskender, oğlanın elinden alınan, kanlı silahı tanıdı. «Ogan Tanrı'm! Bu, kardeşimin kaması! Tanrı tanığım olsun ki, bunu onun kanlısına yüz katıyla ödeteceğim!» dedi. Atlar, apar topar, eyerlendi. Oğlan, katara yol gösterdi. Dağların etekleri boyunca meşalelerin ışıkları titreşti.

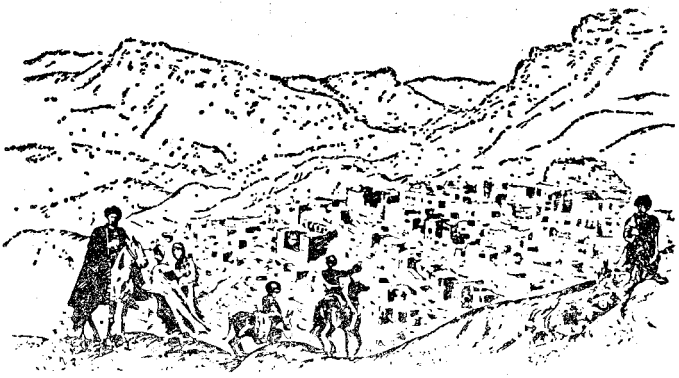
Aslan'ı, inin girişinde, kanlar içerisinde, ölmek üzereyken, buldular. İskender, baş ucuna çömelip ses-

lendi: «Bir kez daha uyan, kardeş. Sana bunu kimin yaptığını bana söyle ki, kanının kutsal öcünün alınmasını üstleneyim!» Acı çektiği, yüzünden anlaşılan Aslan, yanına dönüp sustu. O sırada inin içinden Marsika çıktı. Soluk, dimdik, başka günlerde olduğundan daha büyük, daha alımlıydı. Yavan bir sesle kesik kesik konuşarak dedi ki: «Kardeşini öldüren benim. Dolayısıyla, onun ruhunu kurtarmak için öcünü çabuk al. Soru sorma. Bu görevi yerine getirip onurunu kurtar!» Çevredekiler suskun, üzgün kalakaldılar. İskender, kıza, donuk bakışlarla bakıp soğuk bir öfkeyle dedi ki: «Bacım, sana sataştıysa alçaklık etmiş demektir. Aramızdaki bağ kopmuş olur. Öcünü almak bana düşmez.» Bunun üzerine Aslan, dirseklerinin üzerinde doğrulmaya çalıştı. Kendisine kimse yardım etmedi. Hırıltılı bir sesle güçlükle konuştu. «Beni dinleyin; çünkü, ben ölüyorum! İskender, kız kardeşin benim bugüne dek el sürdüğüm tek dişiydi. O, imgesini gönlünde taşıdığım ilk dişi varlıktı. Ben, senin vefalı bir kardeşindim; ancak, yalnızca yüreğimin kanı bana Marsika'yı kız kardeş edebilirdi. O, bunu, yazgı gereği, gerçekleştirdi. Böylesi iyi oldu. Kendisine sağ ol diyen bana ilenmesin!» dedi.

Bu sözlerin söylenmesi sırasında Marsika, üzerindeki donukluğu atmıştı. Aslan'ın yanı başına çökmüş,

başını kucağına almıştı. Ağlayarak üzerine eğiliyor, «Kardeşim!» diyor da başka bir söz etmiyordu. İskender de «Kardeşim!» diyordu. Ölmekte olan Aslan'ın baş ucuna çömelmiş, soğuk ellerini tutmuştu. Aslan, daha onların sesini işitebiliyordu. Gülümsemeye çalıştı. Boylu boyunca uzanıp aralarından ayrıldı.

Ey arkadaş, ey okuyucu, konuğum olup Çoh'taki evimizin balkonundan çevrene bir göz atsaydın, ayaklarının altında deli ırmak Koysu ile onun iki yakasında saçak saçak, kıvrım kıvrım uzanan sayısız dereyle tepeyi görürdün. Sol yakadaki dağlar sık ormanla örtülüdür. O ormanların içinde çok sayıda kuşburnunun yanı sıra zerdali, orman elması, ahlat ağaçları da çiçek açar. O ağaçların kurumaya bırakılan yemişleri, güzün, evlerimizin alçak damlarını kaplar. Solda, daha ileride, horoz ibiğini andıran, çıplak, sivri bir kayanın üzerinde Gamsutl avulu bulunur. O yalçın yükseltinin üzerinde barınan kimselerin bulunabileceğini düşünemezsin. Bu, sana inanılmaz bir iş olarak

gözükür; ancak, köpeklerin havlaması, tavukların gıdaklaması, kimi kez sana dek ulaşır. Sen de şaşırırsın.

Bir de sağa dön. Oradaki büyücek tepenin üzerinde Badsada avulunu göreceksin. Oradaki kızılca kaya eteğinin üzerinde, çevresindeki kaya yığınlarını derinlere itmek üzere eğilmiş bir erkeği andıran az görülür bir taş yığını yükselir. Söylenceye göre o, bir sıralar, gerçekten, senin benim gibi bir kişiymiş. Yalnızlıktan bunalıp kendisini Tanrı gibi gören iri yapılı bir bilginmiş. Çevredeki ağır kaya yığınlarıyla oynayıp onları koyağın kucağına yuvarlamaya yeten bir gücü varmış. Günlerden bir gün, dindar bir derviş, devin yoluna çıkıp demiş ki: «Sen de kardeş, Tanrı adını anınca, seni neyin beklediğini anlayacaksın.» Güçlü bilgin, yalnızca kendi gücüne güvenirmiş. Ne var ki, görkemli bir biçimde, yere eğilirken, gördüğün gibi, taşların arasında taş kesilmiş. Gezginler için kalıcı bir uyarı olmuş. Dervişse ürküp, kendisini alay konusu ettirmeyen, Ogan Tanrı'nın adını övgüyle anmış.

Taş kesilen bilginin yakınında, çocukluğumda özel bir ilgi duyduğum, kaya bulunur. Bu kaya, ay ışığının kara-ak boyayan aydınlığında, güçlü elleriyle bir aslanın ağzını açan yiğit Herkül'ü andırır. Bir kez, düşümde, büyüyünce, üzerine çıkıp büyük bir çekiçle, belirlediğim görünümleri, başkalarının da görebileceği biçimde, belirginleştirdiğimi görmüştüm. Bu, Tanrı'nın adının saygıyla anılması koşuluyla olabilirdi.

Çoh'taki evin balkonunun çevresindeki derelerle tepeler, kayalarla uçurumlar, işte böyle olağanüstü Nart öyküleriyle doludur. Yıpranmış, kırçıl yuvaların çevresindeki yel, söylencelerle yüklü eser. Geceleyin bütün çevre, cinlerle perilerin büyük bir imparatorluğuna dönüşür. Çekine çekine bu karanlığa giren kişi

— bir de kasırga çıkar, fırtına kopar, kurtlar ulursa — bütün düşünme yetilerini yitirerek cinlerin tutsağı olur.

Bir gün benim başıma da böyle bir iş geldi: On üç yaşındaydım. Annemiz, ağır bir hastalıktan yatıyordu. Ağabeylerim, Mohama ile Kahir, doktor bulmak üzere, Gunip Kalesi'ne gönderilmişlerdi. Saatler saatleri kovalayıp annemin durumu gözle görülür ölçüde kötüleşince, benliğimi bir kaygıyla tedirginlik sardı. Sonunda, dayanamayıp yerimde duramaz oldum. Ağabeylerime doğru at sürüp onların gelişini hızlandırmayı düşündüm. Atıma atlayıp, bir nökerin eşliğinde, Gunip'e doğru yola çıktım. Akşama doğru, koyaktaki köprüye ulaştık. Karanlık bastığında kaleye çıkmıştık. Ağabeylerimle konuştum. Doktor bulur bulmaz, hızla, Çoh'a geleceklerine söz verdiler. Bu kısa görüşmeden sonra, nökerle birlikte, süre yitirmeden, evin yoluna koyulduk. Oysa atlar terli, biz de bitkinlik ölçüsünde yorgunduk. Korkunç bir iç sıkıntısıyla özlem, beni annemin yatağına çekiyordu.

Aşağıdaki köprüye varınca, kalenin kapısının sürgülü olduğunu gördük. Soyguncuların baskınlarıyla önü alınamayan aileler arası kan gütme olaylarına karşı korunmak üzere geceleri kapatılıyordu. Nöbetçi, özel buyruk almadan, kapıyı açamayacağını söyledi. Nökeri geri gönderip, komutandan, kaleden çıkış izni aldırmaktan başka yapılacak bir iş yoktu. Bir saati aşkın bir süre beklemeyi göze almam gerekiyordu. O arada gece olmuştu.

Sabırsızlığımı dizginleyemeyeceğimi anlamaya başladığım kısa bir süre sonra, tutulmuş köprüyle sürgülü kapılara karşın, Koysu'yu yüzerek geçmeye karar verdim. Nöbetçi bulunmayan bir yeri arayıp buldum. Us-

lu aygırım, beni güvenlik içerisinde karşıya geçirdi. Karşı kıyıya ulaştım. İlkyaz gecelerinin en karasında yapayalnızdım. Gökyüzü açıktı. Yıldızlarla bezeliydi; ancak, çevremde öylesine aşılmaz bir karanlık vardı ki. Kendimizi, uzayda yol alan bir aygırla binicisine benzetiyordum. Yücelerde, doğal olarak, Büyük Ayı ile birtakım başka yıldızları görüyordum. Neye yarardı ki! Usu karışan çocuk, yönünü doğrultamıyordu! Sonunda, kendimi, körü körüne, atın yönetimine bırakmayı tek çıkar yol olarak gördüm. O, kimi bakımlardan, benden daha akıllı, daha becerikliydi. Atım, bir süre duraksadıktan sonra, Urulodse yönüne doğru gittiğini sandığım, belli belirsiz, dar bir keçi yoluna girdi. Sahibinin kaygısından etkilendiği için güvensiz adımlarla yürüyordu. Çevremizde sık bir orman, görkemli tepeler, az işitilir sesler, derin uçurumlar vardı. Cinlerle perilere ilişkin bütün düşünceleri yiğitçe baskılamaya çalışıyordum. Gerçekte, usumda bunların yüzlercesi vardı. Düşüncelerimi, var gücümle, başka konulara yöneltmeye çalışıyor idiysem de, usum hep o yana kayıyordu; çünkü, korku ecesi, gerek benim, gerek burnundan soluyup tir tir titreyen aygırımın, benliğini sarmıştı.

Tökezleye takıla yol aldım. Güçsüz ellerime dallar değdi. Görmeyen yüzümü yapraklar sıyırdı. Birdenbire bir ışık göründü. Derin bir soluk alarak uzakta — Kula avulu yönünde olmalıydı — bir ateş gördüm. Hepsi buydu. Bu, uzaktan gördüğüm yerde, çobanlar geceliyor olmalıydı. İnsan gördüğüme sevindim. Açlık, susuzluk duydum. Oraya doğru hızla seğirttim. Alevler yaklaştı. Çalgı, davul, yaygara sesleri işittim. Onları lezginka[312] oynarken gördüm. Gerçekten, orada bir gece eğlentisi yapıyorlardı! Çok geçmeden çok sayıda ses beni çağırdı: «Konuk, aygırdan insin. İçip oynasın!»

Beni atımdan alaşağı ettiler. Bana, ateş gibi yanan, boza sundular. Beni, alanın ortasına itip kakaladılar; ancak, ben direndim. Oynamak istemiyordum; çünkü, evde annem belki de ölüyordu. Ayrıca yorgundum. Buna karşın yakamı bırakmadılar. Durumumu anlayamıyorlardı. Topluca tekdüze bir sesle «Oyna, oyna, oyna!» deyip el çırpıyorlardı. Bunun üzerine oynamaya başladım. Son gücümü kullanarak alanın çevresinde dönmeye başladım. Ondan sonra dizlerimin üzerine çöktüm. Artık gücüm kalmamıştı. Ne var ki, beni güçlü bir biçimde çektiler. Hepsi beni kırbaçlamaya başladı. Bağırdım. Çevreme bakındım. İlk bakışta durumu kavradım. Üzerimdeki soluk, çukur gözlü, sırıtık, asık yüzler insan yüzü değil, cinlerin cehennem zebanîlerinin yüzleriydi. Ölüp yere yıkılıncaya dek oynayayım. Demek bunu istiyorsunuz, adı batasıcalar. Bununla birlikte bir çıkış yolu biliyordum. Eski öyküleri boşuna dinlememiştim. Yıldırım hızıyla hıncalımı çektim. Gözlerimi yumup sağa sola saplamaya başladım. Bir yandan da sesimin olanca gücüyle «La ilahe illallah» diyordum. Bunun üzerine — esirgeyen Tanrı eksik olmasın — bütün o görüntüler bir çırpıda ortadan siliniverdi. Yerde yatıyordum. Güçlükle gözlerimi açmaya çalıştım. Atımın soluğunu işitiyordum. Yukarıya baktım. Gökyüzü bozarmıştı. Tan yeri ağarmak üzereydi. Yuları sarkan aygırım, dinginlik içerisinde otlanıyordu; ancak, başından kan akıyordu. Hıncalım, kırılmış olarak, yerde duruyordu. Yoksa, o gürültü patırtı arasında, iyi yürekli atımın kulağını mı koparmıştım?

Sonunda, utançtan, şaşkınlıktan yarı hasta bir durumda eve geldim. Heyecanlı komşular, beni daha kapının önünde karşıladılar. Durumu anlattım. Aralarındaki düş yorucular, daha oracıkta, uzun süre yabancıların arasında kalan, özellikle Ruslar'ın arasında ka-

lan, inançsızların okuluna giden oğlanların üzerinde cinlerin kolaylıkla egemenlik kurabileceklerini söylediler.

Evin içindeyse çıt çıkmıyordu; çünkü, annem ölüm döşeğindeydi. Hısımlar, sessizce yer değişiyorlardı. Mollalar, Kur'an okuyor, uçup gitmekte olan yaşamın uzaması için yakarıyorlardı. Ne var ki annem, elimi büyük bir istekle tuttu. «Sonunda burada olman ne iyi, çocuğum.» dedi. «Ağlama. Gözyaşların, beni eve götürmeye gelen, Cebrail'in işini güçleştirir.» diye sürdürdü. Elimi büyük bir güçle sıktı. Ortalık daha da sessizleşti. Annemin yüzü soldu. Bunun üzerine kadı öne çıktı. Parmaklarımı, annemin kenedinden kurtardı. Öne eğilip kulağına üç kez adıyla seslendi. Bu, yeni doğanlara da uygulanan bir işlemdi. Ondan sonra, ölümün gerçekleşmiş olduğunu bildirdi. Ağabeylerim, iki Rus doktoruyla birlikte döndüklerinde geç kalmışlardı.

Komşular gelip beni, olup biteni kavrayamayıp annesini isteyen küçük kardeşim Abdülbari'yi yanlarına aldılar. Annemin, bir süre, yalnız başına, boş evde yatması gerekiyordu. Daha sonra bizi yeniden oraya getirdiler. Babama giden gelini göstermeye götürdüklerini söylediler. Annem, kunak odasında, bir kadife yatağın üzerinde, en görkemli gelinliğiyle, güzelce süslenmiş püslenmiş, altınla gümüş takılar takınmış, güzel bir baş örtüsü örtünmüş yatıyordu. O baş örtüsünü daha önce görmemiştik. Kolları, yüzüklü elleriyle birlikte ince vücudunun yanına uzatılmıştı. Başında, Kur'an okuyan kadınlar duruyordu. Ayaklarının dibinde on kadın ağıtlar okuyordu. Bana yapmam söylendiği üzere, soğukluğu yüreğime dek işleyen, ağzını öptüm. Bari, acı acı ağlamaya başladı.

Annemin ölümünü kuru, kızgın bir yaz izledi. Haf-

talarca yere bir damla su düşmedi. Ne yağmur yağdı, ne de çiy. Toprak inledi. İçinde acı veren yarıklar oluştu. Susuzluktan kavruldu. Kayısılarla öteki yemişler küçük, büzüşük bir durumda yere düşmeye başladılar. Tarlalar, ince, seyrek saplı ekinleriyle üzgün duruyorlardı. Çayırlar çıplaktı. Güzün iyi bir ürün elde edebilmek için yardım istemenin sırası gelmişti. Yağmur yakarısına çıkıp Yüce Varlık'a başvurmanın sırasıydı.

Bu iş, karanlık camide yapıldı. Serin kalan son yer orasıydı. Önce, topluca namaz kılındı. Oradan yola çıkan alay, sabahın parlak, yakıcı aydınlığında ışık saçan göğün altına geldi. Güneş ışığı gözleri kamaştırıyor, gökte tek bir bulut olmamasına karşın kamaşan gözlere gök ağarmış gözüküyordu. Dindar alay, bütün avulun çevresini dolaştı. Tekdüze ilahiler söyleye söyleye mezarların, artık anlamları unutulmaya başlayan taş anıtların, söylencelerimizin konusu olan kutsal, perili şehirlerin önünden geçti. Bu dolaşma sırasında alaya genç bir oğlan veya küçük bir kız eşlik ediyordu. Bu çocuğun üzerinde yapraklarla otlardan oluşan bir giysi vardı. Bu, susamış bitki doğasını simgeliyordu. Köyün çevresi dolaşıldıktan sonra alay, münferit çiftliklere geldi. Oralarda yüksek sesle yakarıldı. Evin en yaşlısı, kumgan denen bakraçla, yeşillere bürünmüş çocuğun üzerine su serpti. Bununla göksel güçler, böyle davranmaları yolunda, uyarılmış oluyordu. Dinsizlik dönemlerinde de yaş bulutlar bu yolla toprağın üzerine çekilmeye çalışılmıştı. Şimdi de bu yönteme baş vuruluyordu. Buna eklenen tek işlem, mollalarla inananların ayrıca namaz da kılmalarıydı. Bu, eski göreneğin etkisini oldukça artırmıştı.

Alay, bizim eve gelince, yeşil giysili gizemli varlığın, iyi tanıdığım, küçük bir çoban kızı olan, Bilan'dan

başkası olmadığını gördüm. Ne var ki, o gün o, pek anlamlı bir törenin odağı olduğundan, ona, ilk kez alıcı gözüyle baktım. Yapraklar, sarmaşıklarla öylesine örtülüydü ki, neredeyse onların içinde yok olmuştu. Çıplak ayakları altta güçlükle seçilebiliyordu. Cılız kolları da yanlarda güçlükle seçilebiliyordu. Başında, yapraklardan oluşan bir iklil vardı. Bu, yüzüne dek sarkıyordu. Yaprakların arasından, iri iri açılmış gözleri görünüyordu. Gözleri, üzüm tanesi gibi, karaydı, iriydi. Bakışları ciddîydi. Sessiz, uysaldı. Yakarı sırasında yüz anlamını değiştirmedi. Sevinçli bir görünümü vardı. Bize geldiğinde sırılsıklamdı. Yapraklarının üzerindeki damlalar güneşte şimşekleniyordu. Çevredeki bütün nesneler boz, sarıydı. Tek yeşil nesne oydu. Yapraklar, ırmak kıyısından sağlanmış olmalıydı. Onu, Muri Hala'nın yönergesi üzerine, kumganla ıslattığımda, fare yavrusu gibi, sessizce durdu. Dalların üzerinde oluşan sayısız derecikten, üzerine suların akmasına karşın gülmedi. Yaprakların arasında beliren durağan bakışlarını yabancı, kaygısız buldum. Bunları, ağaçlarda yaşayan perilerin bakışlarına benzettim. Ondan sonra alay onu bir sonraki çiftliğe götürdü.

Öğleyin ortalık daha bunaltıcı, daha sıkıntılı oldu. Kuşların dili tutulmuştu. Hava, sırça gibi oldu. Cırcır böceklerinin sonu gelmeyen cırıltıları, ateşin şarkı söylemesi gibiydi. Kızgın bir esinti çıktı. Batıda şimşekli bir bulut kümesi belirdi. Şimşekli küme güneşle çatıştı. Bu çatışma sırasında yutuldu. Bunu, kulakları sağır eden, bir gümbürtü izledi. Bu gümbürtü, başı boş dağlarda yankılandı. Yıldırımlar düştü. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Bütün çırçırlar dolup taştı. Daha önce var olmayan yeni derelerle çağlayanlar oluştu. Halk, kabını kacağını, bu değerli suyu, olabildiğince çok toplayabilmek amacıyla, çıkardı.

Allah'ın eski Tanrı'larla birlikte yaptığı bu iyiliğe gönül vereceklisi olarak sevindi.

Yağmur damlalarının düşüş hızı yavaş yavaş azaldı. Evimin önüne çıktım. Ilık serinliğin derimle giysilerime işlemesini sağladım. Nereye gittiğimi bilmeden, adımlarımca marşi denen ağıllara sürüklendim. Koyunlar yine meliyorlardı. Çayırda köşeyi dönünce, sabahki yeşil varlığı, çoban kızı Bilan'ı gördüm. Yapraktan giysilerini daha çıkarmamıştı. Oynayan bir ağaççık gibi, yağmurda yapayalnız, sağa sola sıçrayıp şarkı söylüyordu. Sabahkinden çok daha ıslaktı. Saçının tellerinden sular damlıyordu. Şarkısının arasında açık dudaklarını uzatıp ağzına yağmur yağmasını sağlıyordu. Bir sürü keçi onu sıkıştırıyor, onunla oynaşarak üzerindeki yaprakları koparmaya çalışıyordu. Bu yüzden, yaprakların altındaki gök gömleği yer yer ortaya çıkmıştı. Yanına vardım. Benden ürkmedi. Tersine, kara gözleriyle bana bakıp güldü. Bunun üzerine elinden tuttum. Onunla yağmurda oynamaya başladık. Yeşil giysiyi çekiştiren oğlakları birlikte kovduk.

Yağmur, üç gün üç gece, çiseledi. Toprak, ıslak bir örtüye büründü. Susuzluğunu giderdi. Yemişlerine su verdi. Ortalığa genel bir gönül yatkınlığı egemen oldu.

Güneş, yeniden, gökte belirince, Bilan'ı görmek üzere, ağıllara gittim. Birlikte oynadık. Artık, üzerinde, yapraktan giysisi yoktu. Onu çoktan keçiler yemiş olmalıydılar. Bütün çoban kızları gibi alacalı bir gömlekceğizden başka bir giysisi yoktu. Bu, ince vücudunu örten, düz, bol bir gömlekti. Yalnız göğsünde, yürüdüğünde sallanan, iki tepecik seçiliyordu. Yalın ayak dolaşıyordu. Bir yerde uzun süre eğleşmeyecek denli ürkekti, çevikti. Yüzünden, yalnızca kara gözleriyle saçının ala yırtıcılığını ansıyorum. Kulaklarında büyük

altın küpeleri vardı. Boynunda çok boncuklu bir gerdanlığı vardı. Gerdanlığının boncukları çıngıldıyordu.

Yalnızca, avulun dışında, otlakta veya marşilerde bulunurdu. Marşilerde yatıp kalkardı. Orada yumuşak saman yığını vardı. Onun içine saklanılabilirdi. Güzel boz eşekler, sevimli kuzucuklar, güzel gözlü, kıvrık boynuzlu koçlarla, hepsinden önemlisi, alaca keçiler, onun bakmakla yükümlü olduğu yaratıklardı. Onları, sabahları dışarı çıkarır, akşamları yeniden ağıla geri getirirdi. O sırada çevresini, çok sayıda tüylü vücuttan çıkan, buğulu soluk sarardı. Onu, keçilerin südünü sağarken görürdüm. Oğlakları da analarının südünü emerken görürdüm. Bilan, hayvanlarla ilgili bütün işleri önemser, bu konuda usa sığar sözler söylerdi. Onlara adlar takmıştı. Onların alışkanlıklarını bilirdi.

Hep yalnızdı. Güzel oyunlar bilirdi. Biz, dere kıyısında otururken keçiler geniş bir alana yayılırlardı. Onlar için kaygılanmamız yersizdi. Bilan, suyun dibinden renkli bir iri çakıl çıkarır, onu avucunda tarttıktan sonra yere bırakırdı. Taşların hepsinin belli bir anlamı vardı. Biribirilerine karşı olan durumlarından, bizi nelerin beklediğini çıkarırdı. Özellikle, ben büyüyünce, benim nelerle karşılaşacağımı söylerdi. Ayrıca, tek bir borudan yapılmış bir kavalı da vardı. Ondan, düzensiz, ilginç sesler çıkardı. Sesler çıkıp iner, yükselip alçalırdı. Sırtüstü yatıp, süzüle süzüle gelip dağlara çarparak yavaşça dağılan, sonra yine derlenip toplanan ak bulutları izlerken bu sesleri dinlemek iyi olurdu. O sırada kişinin içinden, ipe sapa gelmez, dağınık düşünceler geçerdi.

Benim ortalıkta görünmediğim bir sabah, Bilan erkenden marşilerdeki yüksek bir taşın üzerine çıkmış, yanaklarını şişire şişire yüksek sesle kaval çalmıştı. Bunun arkasından keçiler sökün etmişlerdi. Açık alana

götürülmek istiyorlardı. O sesi işitince, ben de uzaktan oraya yönelmekten başka bir iş yapamamıştım. Bütün işimi, gücümü bir yana bırakmış, onunla oynamaya gitmiştim. Yanında çalıştığı kişiler biribirinden uzak tarlalarda çalıştıklarından, onlara yemek götürmesi gerekiyordu. Ben de onunla birlikte giderdim. Ona bağlılık gösteren, kavrayışlı, büyük, yaşlı köpeği de bize eşlik ederdi. Çalışanlar, daha, uzaktan el sallarlardı. Aç olurlardı. Bizi bekliyor olurlardı. Hazinelerimizi kurşinden çıkarırdık. Boza, ekmek, ayran, peynir olurdu. Bizim de katıldığımız güzel bir yemek olurdu.

Sıcak bir ikindi, bildiğimiz bütün oyunları biribirinin ardından oynamıştık. Artık böcekleri, kelebekleri, bulutları elde etmek de tat vermiyordu. Bu yüzden, yakıcı güneş ışığından kaçarak gölgelik bir samanlığa girmiştim. Orada çok yumuşak bir döşeğin üzerinde uyuyakalmıştım. Bilan, bu işi beğenmemiş, sıkılmıştı. Sonunda, bir saman çöpüyle burnumu gıdıklamaya başlamıştı. Ben uyanınca, beklenti içerisinde, sormuştu: «Şimdi ne oynayalım?» Ben, yerimden doğrulup uykulu uykulu «Evet, ne yapalım? Başka bir oyun bilmiyor musun?» demiştim. O, iri, parlak gözlerini bana dikip «Sevişelim!» demişti. Ben, istekle «Olur. İyi; ancak, bunu nasıl yapacağız?» demiştim. Çevredeki saman, kuru odun kokusu beni uyuşturmuştu. Bunun üzerine Bilan, ince, sert kollarını, birdenbire, beni boğacakmış gibi, sıkıca boynuma sarmıştı. Beni yıldırım hızıyla, güçlü bir biçimde öpmüştü. Gömleğinin altındaki iki tepeciğin, iki hayvan yavrusunun burnu gibi, göğsüme çarptığını seziyordum. Ben de onu öpmüştüm. Ondan sonra yanımdan ayrılıp, bir yere saklanmak üzere, uzaklaşmıştı. Arkasından koşmak, başka günlerde hep yaptığım gibi, onu aramak iste-

miştim. Ne var ki, dışarıda güneş ışığına çıkınca, bu oyunun ne denli güzel olduğunun, yasak işlerden olduğunun bilincine varmıştım. Gönlüm kırık, ağır ağır eve doğru yollanmıştım. Bütün odaları amaçsızca gezmiş, annemi düşünmüştüm. O, olmadığından beri işler ne denli güçleşip çatallaşmıştı. Bu, zamanın durmadan ilerlemesinden ileri geliyordu. Oysa eskiden, engin bir durgun su gibi, yavaş yavaş akardı. Bu düşünceler içerisinde akşamı etmiştim. Başka zamankinden daha büyük bir özenle namazımı kılmış, olup biteni unutmaya çalışmıştım.

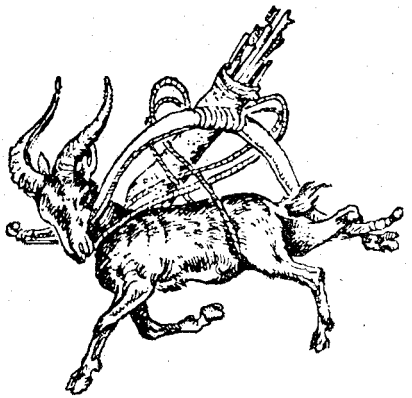
O günden sonra bir daha marşilere gitmedim. Bilan'ın kavalını da bir daha dinlemedim. Doğal olarak, onu sık sık görüyordum; çünkü suyunu, evimizin yakınındaki çeşmeden alması gerekiyordu. Testisiyle hızlı, çekingen adımlarla pınara gelirdi; ancak, dolu testiyi omzuna alınca, yavaşlardı. Ben de o sırada kapımızın önündeki taşın üzerine oturup onu izlerdim. Kara gözlerini, kirpiklerinden oluşan saçaklı bir örtü örterdi. Tanrı tanığımdır ki, sanki kendisi bir kadın, ben de bir erkekmişim gibi, yere bakar, yüzü kızarırdı.

Bu yaşantıdan sonra, yaşıtım olan oğlanlarla arkadaşlık etmeye başlamama şaşmamak gerekir. Ne var ki, ergenleşmemiş oğlanların oyunları çoğunlukla tatsız yaramazlıklardan oluşuyordu. Bu yüzden, erişkin erkekleri kendime daha yakın buluyordum. O günden sonra, olanakların elverdiği oranda, onların katlandığı ölçüde, Kahir ile arkadaşlarının yanında olmaya çalıştım. Susmam, ondan buyruk almam gerekmesine karşın onun yanında bulunmayı seviyordum.

Bu arada yeniden güz oldu. Bunu da dağların uzun kışı izledi. Aylarca süren bir ayaz oldu. Kayalarla koyakların sivrilikleri, sonu gelmeyen kar yüzünden, yu-

varlaklaştı. Ormanlar, karın yükü altında, eğildiler. Kırlarla tarlalarda sayısız yırtıcı hayvan izleri oluştu. Alçak damların üzerindeki kar yığınlarıysa büyük bir çabayla kürendi. Yoksa, evlerle kulübeler çökerdi. Bacalardan ince bir duman tüttü. Bu dumandan çıkan odun kokusuyla tezek kokusu, benim için, aradan geçen bunca yıldan sonra, bugün de, dile getirilmesi olanaksız, bir değer taşır. Özellikle tezek kokusu, yurdumun en köklü, en anlamlı anılarındandır.

Arı, durgun havada en uzaktaki sesler dahi işitilirdi. Silah sesleri, köpek havlamaları, bütün sesler, yazın çıktığından daha yüksek çıkardı. Dışarı çıkanların görüş uzaklığı üç kat artardı. Bunlar, altı veya sekiz koyun derisi kullanılarak yapılan kürklere bürünürlerdi. Kürk dönemi çok uzun sürer, bir türlü bitmek bilmezdi. Yaz, dönüşü inanılmaz, bir düş gibi olurdu. Gökte alçak, kurşunî bulutlar gezinirdi; ancak, kar yağışı kesilince, avcıların uzun süre bekledikleri günler gelirdi.

Erişkin erkeklerin hepsi az çok avcıydı. Bununla birlikte Çoh'ta birtakım ünü büyük avcılar vardı. Bun-

lardan biri bir kuyumcuydu. Bütün av çeşitleri konusunda çok olay görmüş geçirmiş, yıllanmış bir avcıydı. İkincisi, attığını vurmasıyla tanınmış, tek süsü olan güzel silahlarıyla ünlü, varlıklı bir çobandı. Üçüncüsü, kuzenim Abdülmecit'ti.Ayşat'ın kocası olduğundan ayrıca eniştemiz olurdu. Kahir'in avcılığı da beğenilirdi. Bu kişilerin arada sırada benim de gelmeme karşı çıkmamaları, benim için büyük bir onur olurdu. Onlarla gittiğimde, bana önemli görevler verilmezdi. Bununla birlikte avla ilgili işlerin hepsi güzeldi.

Yalnızca hazırlıklar bile güzeldi! Tüfekler gözden geçirilip silinirdi. Kurt, tilki, çakal ile benzeri yırtıcılar için, en usul dokunmayla kapanan kapanlar kurulurdu. Kahvaltılık sucuk, ekmek, hingal, boza, şarap sarmalanırdı. Alışılagelene aykırı olarak yola atla değil, sabah karanlığı, yayan çıkılırdı. Sopalar, buz kazmaları, tırmanma demirleri, kar çemberleri götürülürdü. Avcılara uzun yamçı gitmez. Bu yüzden biz kısa kürkler giyerdik. Ona uygun el kürklerimiz vardı. Eski atıcılar, alışkın oldukları tüfekleri kullanırlardı. Gençlerse en yeni, en son silahları kullanırlardı; çünkü Avar, ölçülü, değerli bir silah uğruna en çok gerek duyduğu nesnelerden yoksun kalmayı göze alırdı. Böylelikle yükseklere tırmanırdık. Düz tüylü, kocaman sarkık kulaklı bir sürü yırtıcı av köpeği, hoplaya zıplaya, bize eşlik ederdi. Yırtıcı hayvanlara karşı kapanlar kurardık. Eğlenceli aralar verirdik. Tavşanlar, tilkiler vururduk. Akşam olunca yorgun argın, üşümüş olarak eve dönünce erkeklerle birlikte ocağın başına geçip onların gümüş kakmalı çubuklarını doldurup yakardım. O sırada onlar, yeryüzünün dört bir yanındaki avcıların yaptığı gibi, olağanüstü öyküler anlatır dururlardı. Onların yanında bulunmaktan mutlu olur,

yanaklarım ocağın aleviyle ısınır, onlara kulak kabartırdım.

En soylu, doğal olarak da en tehlikeli avcılık, tur avıdır. Tur, yeryüzünün en ürkek yaratığı olarak bilinir. En yüksek kayalarda barınır. Onu, tehlikeli yerlerde kovalamak gerekir. Çoğunlukla tehlikeli tırmanışlardan sonra ele geçer. Gerçek kış avı, kurt avıdır. Özellikle ayı da kışın avlanır. Kurnaz, güçlü ayılarla yapılan boğuşmalar, ocak başı söyleşilerinin en önemli konusunu oluştururdu. Bu söyleşilerden, vurulmuş bir ayının önünden yokuş yukarı kaçılmaması gerektiğini öğrenmiştim. Yoksa, kısa sürede yetişip güçlü pençesiyle kişiyi yere sererdi. Tersine, yokuş aşağı kaçmak gerekirdi; çünkü ayı, bu konuda beceriksizdi. Tökezleyip yuvarlanırdı. Bu durumda da fare gibi vurulup öldürülebilirdi. Bunları dinlerken ayının kızgın, kötü kokulu soluğunu ensemde duyar gibi olurdum. Canım da tatlıydı. Sırtımdan aşağıya doğru bir ürperti inerdi.

Bu eğitici, öğretici konuşmaların içerisinde en çok ilgimi çeken bir konu — ah, ne yazık ki, yazgım gereği, yaşamımda, o sıralarda sandığım denli, yararını göremedim — o sıralarda bana sıradan bir iş gibi gelen bir görenekti. Ayıyla yaban domuzu avında kullanılan en önemli araçlardan biri, bir çeşit kalkandı. Bu kalkan, içine keten çapudu gerilmiş ağaç çerçeveden oluşurdu. Keten çapudunun üzerinde alacalı yamalar vardı. Avcılar, seyrek ormanın kenarında, özellikle seçtikleri yerlerde bu alacalı çapudun arkasına gizlenirlerdi. Ak kar örtüsünün içindeki bu alacalı çaput, hayvanların ilgisini çekerdi. Ağır ağır, büyülenmişçesine, yaklaşırlardı. Avcılar, keten çapudundaki küçük deliklerden onları gözlerlerdi. Ondan sonra kurşunlar sıkılırdı. O sıralarda bana sıradan bir nesne gibi gözüken

bu araçla sonradan yalnızca bir kez karşılaştım. Bu da, gerçekte değil, eski bir resmin üzerinde oldu. Sessiz bir uyku gibi, bir hakanın ava çıkışını gösteren resimli bir kitabın içinde yer alan bir İran minyatüründe, gençliğimden çok iyi tanıdığım o alacalı kalkanları buldum.

Avcıların tatlı anıları, öyküleriyle dolan o eski kışlarda başka bilgiler de edinirdim, çünkü, uzun süredir daha üst düzeyde bir din okuluna gidiyordum.

Evimizin üzerindeki dağın eteğinde, dedemin dedesinin yaptırıp yazılarla süslettiği, bir cami vardı. Komşu erkekler, cuma namazı için, orada toplanırlardı. Tapınak üst kattaydı. Alt katıysa medreseydi. Avulla çevresinin gençleri, din görevlisi veya kadı olmak için, orada okurlardı.

Ben de öğrenci, mutaallim, olarak oraya yazılmıştım. Her gün dağa tırmanıp dersime giderdim. Akşamları, Çoh'un varlıklı ailelerinin çocukları olan öteki öğrenciler gibi, eve, bizimkilerin yanına dönerdim. Yoksullarla okumak için oraya dışarıdan gelenlerse medresede kalırlardı. Onlara, avulun varlıklı sakinleri bakıp arka çıkarlardı. Onlar, o varlıklıların evleriyle çiftlikleri önünde ilahiler söylerler, bunun karşılığında odunla et alırlardı. Onlara biz de böyle yardım ederdik.

Medresedeki büyük dershane, sanki oradan daha bugün çıkmışım gibi gözümün önüne gelir. Halılar, minderlerle döşeliydi. Ortalıkta çok sayıda kitap dururdu. Arada, kalın kitapların konacağı raflar vardı. Büyük mutaallimler orada yorulmak nedir bilmeyen bir diyalektikle sonu gelmeyen öğretileriyle sivri görüşlerini tartışırlardı. Biz küçüklerse onları imrenerek dinler, bilgimizi artırmaya çalışırdık. Biz o salonda Arapça

eylemlerle Kur'an çevirisiyle uğraşırken, onlar, kutsal yazıların din adamı olmayanlarca yorumlanması yasak anlamlarını irdeler, hadisler konusunda saç saça baş başa biribirilerine girerlerdi.

Medresenin en önemli öğretmeni, olağanüstü bir koca olup konuların hepsini iyi bilen, Surgatlı Muhammed'di. İnce kırışıklıkları olan ince, saydam yüzü ışık saçardı. Sakalı kar gibi aktı. Genel görünüşüyle arı, duru bir kişi izlenimini verirdi. Çok varlıklı olmasının yanı sıra şaşılacak ölçüde bilgiliydi. Tanrıbilimin yanı sıra sevdiği konu matematikti. Ağabeylerimle kuzenlerim, Rus liselerinden eve dönünce onlarla matematik üzerinde uzun uzun konuşurdu. Bu bilim, onun billur gibi duru zihnine en uygun konuydu.

Surgatlı Muhammed, aşağı yukarı her cuma günü bizi, ölülerimizin ruhu için, Tanrı'mıza yakartırdı. O

sırada ben, bir onur armağanı veya cuma akşamı çağrısıyla, ona gönderilirdim. Böyle bir ulaklık göreviyle evine gittiğimde, beni çaya alıkoyardı. Alacalı, yumuşak halılarla döşeli odasında mutluluk, sevinç içerisinde onun yanına otururdum. Genç bir öğrenci, güzel işlemeli, ötücü semaveri getirirdi. Nargilesinin kangalları, çevremizde çöreklenirdi. Koca, çayı, kendi elleriyle küçük bardaklara doldururdu. O bardaklardan çay içmenin büyülü, gizemli bir etkisi vardı. Çay, onun kendi yöntemlerine göre, birtakım baharatlarla kokulandırılmış olurdu. Böyle bir çayı bugüne dek başka yerde içmedim. Kendimi peygambere konuk olmuş sanırdım! Bütün o süre boyunca, onun ince gözkapaklarının altındaki aydınlık gözlerinin bana bir çeşit soğuk sevgiyle baktığını, beni yüksekten titizlikle gözlediğini, beğenilmeyen yönlerimi için için kınadığını sezerdim.

Beni uğurladığında yüreğim yerinden oynamış olurdu. Böyle günlerden sonra, din okuluna gitmekten iki kat daha çok kıvanç duyardım; çünkü, Muhammed'in geldiği yer olan Surgatl'a gönderilme sözü almış olurdum. Surgatl'ın çok daha ince medresesinin gözümüzdeki değeri, Sorbon'un orta çağdaki değeri gibiydi. İlk amacım, halkın karşısına okumuş bir kişi olarak çıkmaktı. Bu yüzden, küçük Arapça dil bilgisi kitabımı kalın, eski, el yazması bir kitabın içine saklardım. Onu elimde taşımaktan kıvanç duyardım.

Eve gelince okul gereçlerimi, düşünmeden, bir köşeye koyar, eskisi gibi resim yapıp oyun oynardım. Bu yüzden, derslerimde büyük bir ilerleme gösteremezdim. Buna karşılık dindarlığıma diyecek yoktu. Beş vakit namazımı her gün camide kılardım. Orucumu titizlikle tutardım. Bilmeyerek yazık işlememek için büyük çaba gösterirdim. Hangi düşüncelerin yazık olduğu, ge-

rekçeleri gösterilmeden, öğretilmişti. Bilan ile oyunu kestikten sonra suç oluşturabilecek tek eylemim, yaşayan varlıkları kâğıt üzerine geçirme tutkumdu. Çevremin anlayışına göre bu, alışılmamış bir yazıktı.

O dönemde içimde özgürlük, inanç savaşlarının söylencel alplerinin, çevrede yaşayan anılarını, güzel renklerle resimleştirmek yolunda önüne geçilmez bir istek uyandı. Bu, Tanrı'sızlıkla suçlanmama, boya kalemlerimin alınıp atılmasına yol açtı. Öğretmen, soluk alıp veren, bir ruhu olan varlıkların resminin çizilmesinin, inananlara yasak olduğunu, yüz kez, söyledi. Yaşayan varlıkların biricik Yaradan'ı dışında kimse o varlıklara, kâğıt üzerinde de olsa, biçim veremezdi. Yalnızca bezeklerle çiçeklerin resimleri, yazık işlenmeden, çizilebilirdi. Ne var ki, ben de, özellikle, kişilerle hayvanların resimlerini çizmeyi seviyordum. Onlara karşı olan düşkünlüğüm, onların, kendilerine sevinçle acı, devinimle anlam veren, gönül güçlerinden ileri geliyordu.

Dindar olduğumdan, bu durum beni içten içe tedirgin ediyordu. Özellikle Muri Hala benim bu yazıklı durumumdan kaygı duyuyor, parmaklarıma dik dik bakıyordu. Evin kimi odalarının yeniden boyanmakta olduğu bir sırada durumum daha da güçleşti. Doğal olarak, odalar, Arapça dizeler, çiçek süslemeleriyle bezenecekti. Bu işi arı, titiz bir biçimde yapan sanatkâr ressamla kısa sürede arkadaş oldum. Üstelik bana boya da verdi. Kitaplarımla defterlerimin kaplarını onun örneklerine göre boyadım. Bununla birlikte, burada da, o arabesk bezeklerin arasına yine hayvan, kişi yüzleri sokuşturdum. Bunlar, süslerin arasında sırıtıyordu.

Sonunda, benim bu konuda yola gelmez bir yazıklı olduğum kanısına varıldı. Dahası, öğretmenlerimden bi-

ri, beni bu bataktan kurtarmak için, küçük bir çıkış yolu buldu. Dedi ki: «Oğlum, benim anlayamadığım bu kötü tutkudan sıyrılamıyorsan kâğıt üzerine çizdiğin resimlerin başını kes ki, yaşamla ilgileri kalmasın. Gençlikte kişiler uçarı olurlar. Belki zamanla işler iyiye gider, sen daha ağırbaşlı olursun.»

Bu, ne de olsa, bir çeşit çözümdü. Onun sözünü dinledim; çünkü, kimse yazık işlemekten mutlu olmaz. O günden uzun, uzun bir süre sonra dahi, eski alışkanlıkla, resimlerimdeki bütün kişilerle hayvanların boyunlarından silik bir çizgi geçirmeyi, böylelikle onların başlarını kesmeyi sürdürdüm. Böylece ölmüş oluyor, yaratıcıları olan benden bir ruh isteyerek, ikinci bir Promete olan beni, Tanrı'nın işine karışma sorumluluğundan kurtarmış oluyorlardı.

O sıkışık dönemde beni gerçekten anlayıp bütün kaygılardan arınmış bir durumda benim yardımıma koşan bir kişi oldu. O, iyi yürekli ağabeyim, Mohama idi. Bana boya kutuları, kurşun kalemler, üzerine güzel altın harflerle adım yazılmış güzel çizim kitapları getirerek beni yüreklendirmeye çalışırdı. Onun, esenlik verici gülüşü karşısında karanlık kaygılar dağılırdı. Kendisini bu yüzden ne denli severdim!

Derken, bir gün, yaşamımda büyük bir değişiklik oldu. Gunip'teki validen, önemli olduğu anlaşılan, damgalı bir mektup geldi. Bu mektubun benimle ilgili olduğu anlaşıldı. İçinde, bana Sunçkale Ortaokulu'nda bir yer ayırtıldığı, en kısa süre içerisinde orada öğrenime başlamam gerektiği yazılıydı. Bu konuda olumlu-olumsuz çok söz söylendi. Ben, bu işe, bütün benliğimle, karşıydım; çünkü, Ruslar ile ilişki kurmak istemiyordum. Yalnız o da değil, babamın sözünü bozup

yeni bir yazık işlemek istemiyordum. Ne var ki Mohama, benim de öteki kardeşlerim ölçüsünde eğitim görmemi istiyordu. Bu sağlandıktan sonra yaşamımla ilgili daha ileri kararları bağımsızca verebilirdim.

Bu karar, ailenin kadınlarının yanı sıra özellikle, benim o güne dek öğretmenim olan, Çohlu din adamları arasında derin bir küskünlük yarattı; çünkü beni, yazıksız olmamama karşın, dindarlığımdan ötürü severlerdi. Ayrıca, sürülerinden kuzucuk yitirmek istemiyorlardı. Ne var ki Mohama, ölmüş babamın yerine, buyruk vermek durumundaydı. O, bunu istiyordu. Dolayısıyla gitmem gerekiyordu.

Başlarını sallayan öğretmenlerimle arkadaşlarımın benim için yapabildikleri son, tek iş, yola çıkışımdan önceki günün akşamı medresede onuruma verdikleri uğurlama toyu oldu. Bu ayrılış yemeği, durumuna acıyıp üzüldükleri ben, sanki dosdoğru kaçınılmaz bir ölüme gidiyormuşum gibi bir ortam içerisinde verildi. Üzgün bir dille «Allah, Allah. Seni acınası seni! Bu iş sana uğur getirmeyecektir. Senin gibi iyi bir çocuk için ne yürekler acısı bir durum! En azından, yabancıların sözlerine kulaklarını tıka! O inançsızlara inanma!» dediler. Ne var ki, Surgatlı saygıdeğer Muhammed, onları geri çekip elini başımın üzerine koyarak şu yatıştırıcı sözleri söyledi: «Tanrı'ya inan. Yurduna inan. Eski arkadaşlarını yüreğinde yaşat. Bunları yaparsan sana uğursuzluk gelmeyecektir. Böylece güle güle git, çocuğum!» Hepsinden ağlayarak ayrıldım. Değerli mezarlara bir kez daha vardım. Kendilerinden ayrılmak üzere olduğum yaslı ulu dağlara dumanlı gözlerle baktım.

Tan yeri ağarırken yola çıktık. Avulun yarısı, yad ellere giden bu yolda, bize atlı, yaya, eşlik etti. Bir

süre sonra geri döndüler. Bana avutucu bir biçimde gülümseyen, benim kendi isteğimle kendimi ellerine bırakmış olduğum Mohama ile baş başa at sürmeye başladık.

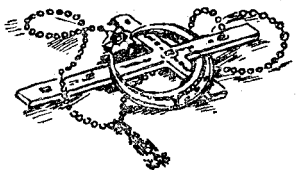
Sunçkale'de Mohama benim yabancıların yanında kalmamı istemedi. Beni kendi yanına aldı. Bana anne de oldu baba da oldu. Başlangıçta beni sıradan bir Kazak okuluna gönderdi. Orada ilk önce doğru düzgün Rusça öğrendim. Oradan, ortaokulun Çeçen bölümüne geçtim. Orada Rusça dersini, Mohama ile Kahir'e de öğretmenlik etmiş olan, açık yürekli, yaşlı bir Kazak veriyordu. Bana özel bir ilgi gösterdi. Daha önce Şetkale' de öğretmenlik yapmıştı. Orada dağlıların sevgisini kazanmıştı. İstediğim denli resim yapıp çizmeme olanak tanıdı. Din dersine, medrese görmüş bir kişi olarak, bana bir yararı dokunamayacak bir kadının gelmesi, işlerimi büyük ölçüde kolaylaştırdı. Bir gün namazda bir yanlışlık yaparak beni düş kırıklığına uğratıp gözümden düştü. Dinî işlerde yaşımı aşan bilgeliğimse onun gözüne girmemi sağladı. Sonunda, sabah namazlarını bana kıldırmaya başladı. Bunu, kendisini bağışlatmak için verilen bir ödün olarak değerlendirdim. Özetle, Rus okulu, evde söylendiği gibi korkunç, yazıklı çıkmadı. Tersine, çok daha sevimli, düzenli çıktı. Önceleri Ruslar'ın yakınındaki bütün nesneleri kuşkuyla karşıladım. Dahası, Mohama'nın, bir Kazan Tatarı olan yanaşmasını bile kuşkuyla karşıladım. Neyse ki o, uslu bir kişi, gerçek bir Müslüman çıktı. Bütün bu kuşkularıma karşın Mohama ile birlikte yaşamak güzeldi, eğlenceliydi.

Derken bir gün, yeni yaşamıma alışmamı geriletен önemsiz bir olay oldu. Bu, çevreme karşı güvenimi uzunca bir süre yitirerek eski sıkıntılı günlerime dön-

meme yol açtı. Bu olay, az kalsın, beni, iyi yürekli ağabeyime yabancılaştıracaktı. Bu, şöyle oldu: Bir akşam Mohama'nın kışlada toplantısı vardı. Evde yalnızdım. Birdenbire alnıma yazılı bir isteğe kapılarak onun nesnelerini karıştırmaya başladım; çünkü, çevremde bütün o yabancı nesneler, içimde önüne geçilmez bir ilgi uyandırıyordu. Bunun üzerine beklenmedik ilginç nesnelerle karşılaştım. Çok sayıda alacalı kartpostalın yanı sıra öykücüklere konu olacak denli güzel kadınların, anı niteliğinde ince yazılarla bezeli, resimlerini buldum. Bu kadınlar, artist olmalıydılar. Alacalı bir ipek çaputcağıza sarılı ince bir gümüş kutucuk özellikle ilgimi çekti. Açtım. İçinde çeşitli değerli nesnelerle takılar buldum. İçini karıştırmayı sürdürdüm. Birdenbire neredeyse yüreğimi durduracak denli irkilmeme yol açan bir nesne gördüm. Küçük kutunun al kadife dibinde bir haç, ortası renkli bir taşla bezeli, güzel bir altın haç vardı. Ey Tanrı'm! Bunun bir tek anlamı olabilirdi! Mohama, gizlice, Hristiyan olmuştu! Ona karşı duyduğum bütün güvenimle sevgimi yitirdim. Acınası, kötü, bununla birlikte o denli de saygıdeğer ağabeyimi Tanrı'nın doğru yola getirmesi için yakardım. Günlerce öyle üzgün göründüm ki, Mohama, kısa sürede, gizli üzüntümün izini buldu. Konuyu büyük bir gönül esenliği içerisinde bütünüyle zararsız, anlamsız bir iş olarak ortaya koydu. O haç, herhangi bir başkası gibi, bir altın nesneydi. O, ondan zarar görmeden saklanabilirdi. Yitirildiğini sandığım varlık, gözümde yine kendini bilen, ataç bir varlık olarak kaldı. Bu açıklama, irkilen yüreğimde utançla pişmanlık duyguları uyandırdı.

Bana, içimde, yabancı bir dünyanın açtığı gedik gibi gelen ilk yara, böylece, yavaş yavaş, iz bırakmadan, iyileşti. O kuşkulu haçın anlamını çok sonra an-

ladım. O, boş yere bir gümüş kutuya konmamıştı. Mohama'yı çılgınca seven Şetkaleli bir kız bunu ona, ondan ayrılırken, bir andaç olarak eline tutuşturmuştu. Bu, onun için, kutsal bir simgeydi. Arkadaşını koruması için onu gözden çıkarmıştı. O da, ona karşı olan sevgisini göstermek için bunu geri çevirmemişti. O, görünüşte biribiriyle çelişen birçok nesnelere gönlünde uygun bir yer bulabiliyor, bunu yaparken de yurduyla inancından en ufak bir ödün vermiyordu. Bu anlayış içerisinde beni, dağlarımızın özgün olmakla birlikte dar çevresinden çıkarıp daha geniş, daha engin bir çevreye sokmak istiyordu.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

YİTİRİLEN BİR CENNET

Annemin ölümünden sonra küçük Bari ile bana bakmış olan Muri Hala'mız, uzun süredir dul olmakla birlikte, Çoh'ta etkisi, saygınlığı olan bir kişiydi. Bir gün oğlu Altay'ı evlendirmeyi kararlaştırdı. Gelin adayını bilge bir gözle seçip onun büyükleriyle gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra düğün düzenlemelerine başladı. Eski konağında haftalarca bütün nesneler yeniden yerleştirilip silindi. Arkasından koyunlar kesilip çalgıcılar tutuldu. Büyük Şamil'in[3] naibi, Zekeriya'nın torununun düğününü, bütün avul, önemli bir olay olarak görüp bekledi.

Annesi, düğün hazırlıklarıyla uğraşırken Altay, görenek gereği, evde görünmedi. Bir süre boyunca saklanması gerekiyordu. Kaldığı yer bilinmiş olsaydı oradan oraya götürülür, kendisine saklanma konusunda daha titiz olması söylenirdi. Güvey, ortalıkta gezinemezdi. Bu, töreye aykırıydı. Altay, bu yüzden, bir arkadaşının evinde gizleniyordu. Oradan, ancak, evleneceği gün ayrılabilirdi. Yerini yalnızca biz, kuzenleriyle en yakın arkadaşları biliyor, kendisine arada sırada eşlik ediyorduk.

Düğünü için yapılan büyük giderlerin tersine, orada küçük bir odada, bakımsız giysiler içerisinde oturuyordu. Yüzü asıktı. Sakalı kesilmemişti. Ağzında, gümüş kakmalı çubuğu vardı. Çok sıkılıyordu. Solgun,

üzgündü. İçinde oynadığı «güldürü»ye kızarak sık sık saygısızca söyleniyordu. «Bir subay, aydın, çağdaş bir kimse olan ben, bu, düşülmesi olanaksız duruma düşecek kişi miydim? Dağarın içindeki kediyi almayı düşündüm. Alacağım kızın yüzünü dahi görmedim. Bütün bunlar, başıma, bizimki, ölmeden önce beni evlendirmek istediği için geldi!» diyordu.

Altay'ın, arkadaşları arasında, alayın en hızlı subayı olarak tanındığını bilmek gerekir. Yakışıklı, ince görünümüyle çalımlı yürüyüşüne birçok kadın tutkundu. Bunların içerisinden — vurdumduymaz bir tutumla belirttiği üzere — küçük kızları, büyük hanımlara oranla, daha çok seviyordu; çünkü, gönül kazanmak için yitirecek süresi, sabrı, direşimi yoktu. Serüvenleri yeterince ünlüydü. Bunlardan üçü, başkalarının yapması olanaksız işlerdi. Bunlardan dolayı parmakla gösteriliyordu. Kadınların usunu başından alan bir albenisi vardı.

Dolayısıyla, o sıradaki durumunu çekilmez bulmakta haksız değildi. Atalarımızın, evlilikle çocuk yapmayı önemli, onurlu bir iş sayan, buna karşılık sevgi serüvenlerini gülünç, saçma bulan ataerkil âdetlerine çoktan yabancılaşmıştı. Bununla birlikte soy otoritesi yeterince ağır basarak ona, bu kez, gücünü duyurmuştu. Beklemeyi sevmeyen o kişi, eli kolu bağlı oturuyordu. Sinirlerini yatıştırmaya çalışırken onun kötü durumu karşısında duyduğumuz sevinci pek gizleyemedik.

Bu arada, güveyin hısımları, arkadaşları olarak, gelini alıp yeni yuvasına getirmenin sırası geldi. Gelin adayı, Gitanavasul soyundandı. İki soyun buluşacağı yer Gunip'ti. Oradan birlikte Çoh'a geleceklerdi. O sırada ben, daha yarı çocuktum. Kadınların değerlendi-

rilmesi konusunda toydum. Bununla birlikte Altay'a, «bir ressam olarak», gelinin yüzünü açıkta görürsem, kendisine o konuda bilgi vereceğime ilişkin söz verdim.

Kırk delikanlıyla erkek, gelini almak üzere, Binbaşı Hacı Mohama adlı yaşlı, ak saçlı bir amcanın yönetiminde Gunip'e gitti. Alayımız dar, sarp dağ geçitlerinden geniş ırmak koyağına çıkınca koca, aşağılayıcı bir dille dedi ki: «Günümüzde gençliğin suyunu, gücünü yitirdiği anlaşılıyor. Benim dönemimde gençlik bambaşkaydı. Gelin alayları, eski iyi ruhlarca daha içten karşılanırdı! Böyle güzel bir düzlük bulsak atımızı şaha kaldırır, dörtnala sürerdik. Ah, atımızın üzerinde neler yapardık!» Biniciler bu sözü ikinci bir kez yineletmeden uzluklarını sergilemeye başladılar. Ne var ki, bunları kocaya beğendirmek, onun gençliğindeki düzeye ulaşmak olanaksızdı. Kendi odlu sözlerinden coşarak birdenbire atının eyerinin üzerine sıçradı. Atının üzerinde ayakta dikilerek üzerimizde süzülen bir kartalı bir kurşunda yere indirdi. Bu olayı bir alkış izledi. Yiğit kocanın başarısı böylece kutlandı.

Gunip Köprüsü üzerinde, sözleşildiği gibi, gelin alayını karşıladık. Gelin, bayramlık alacalı giysileri içerisindeki arkadaşlarının arasında, yüzü örtülü, bir arabanın içinde oturuyordu. Arabaya, elliye yakın atlı eşlik ediyordu. Bunların arasında güzel giyimli gençlerin yanı sıra üstü başı dağınık yaşlılar da vardı. Aileyle hısım veya dost olan başka kadınlar da çok sayıda kağnının üzerinde gidiyordu. Bu kağnılar armağanlar, çeyizle tepeleme doluydu. Bunların içinde halılar, giysiler, kap kacak vardı.

Başlarına meraklıların toplandığı erkekler, biribirilerini yüksek sesle esenlediler. Ondan sonra yeniden yola çıkıldı. Konuklarımızı Çoh'a getirmeye başladık.

Dönüş, çok sayıda yüklü araba yüzünden, gidişten daha yavaş oldu. Alay, sık sık durdu; çünkü, gelin alayı, görenek gereği, yol üzerinde bütün avullarla çiftliklerde yolu kapatan delikanlılarca durduruluyordu. Bu durumda yola yeniden koyulabilmek için şarapla para vermek gerekiyordu. Bu, eğlenceli bir yol gümrüğüydü. Doğal olarak, bunun gereğini yerine getirdik.

Sonunda, alacalı, mutlu alayımızla, alkışlar içerisinde, Çoh'a girdik. Altay'ın ata ocağının önüne geldiğimizde, kabarık bayramlık giysileri içerisindeki saygıdeğer Muri Hala'nın bütün görkemiyle kapının önünde beklediğini gördük. Yüzü örtülü gelinine sarıldı. Kendisine uzatılan bir çanaktan bir kaşık bal alıp kıza tattırdı. Bu, bizde gelinin yeni evinde yalnızca iyi bir yaşam sürmesi dileğini dile getirir. Ondan sonra genç kızı eşlikçileriyle birlikte kunak odasına buyur etti. Bu, giriş katındaki konuk odasıydı. Erkekler, o odanın karşısındaki büyük odaya geçtiler. Orada, büyükler oturmuş, tatlı tatlı söyleşiyorlardı. Biz küçüklerse, duvar boyunca dizilip ayakta beklemek durumundaydık; çünkü, görgü kuralları bunu gerektiriyordu. Çok geçmeden, çeşitli yemeklerden oluşup uzun süren düğün toyu başladı. Bayanlarla erkekler ayrı odalarda yiyorlardı. O arada kunak odasıyla geline bir göz atmaya çalıştım.

Sonunda, akşamleyin, bizim, güveyin kuzenlerinin, geline törenle armağan vermemizin sırası geldi. Bu armağanlar, ipekliler, işlemelilerle takılardan oluşuyordu. Gelin de, gelenek gereği, gelecekteki kocasının genç-

lik arkadaşlarına armağanlar verdi. Bu tören sırasında yüzü açıktı. Ellerinden altın işlemeli bir karakul kalpağı, güzel dikilmiş bir ipek beşmetle[33] bir gümüş sigara kutusu alırken güzel, içi gülen, koyu gözleri olduğunu, davranışlarının kendine güvenen bilgili bir kişi izlenimi bıraktığını gördüm. Görevimi yerine getirir getirmez, odasında tek başına bekleyen, Altay'ın yanına gittim. Acınası Altay, gözlemlerimi sessiz bir gülümsemeyle dinledi.

Düğünün ancak ikinci günü güvey ortaya çıkabilirdi. Böylelikle Altay'ın yasağı kalkıyordu. Görkemli, yeni bir çuha içerisinde ortaya çıktı. Töre gereği, onu oyuna kaldırmak üzere, geline doğru yürüdü. İki kız arkadaşı, duvağının sağlı sollu iki ucundan tutarak ona eşlik ediyorlardı. O duvak, genç kızlığın simgesiydi. İki sözlü, biribirilerini ilk kez orada gördüler. Durumunu iyi bulan Altay, bir bakışta körpe bir yapı, çocuksu yumuşak bir yüzle al al olmuş yanakların üzerine gölgesi düşen yere inik uzun kirpikler gördü. Kız da, bakışları yerde olmakla birlikte, kadınca bir beceriyle, göreceğini gördü. Konukların içten alkışları arasında gelin oyununu oynadılar. Bu

oyun, ince, kıvrak kaçışlar, kovalamacalarla gerek kadının, gerek erkeğin becerilerini en güzel biçimde sergilemelerini sağlıyordu. Ardından molla, ikisini bir araya getirdi. Düğün sevinci, yaygara, çalgı, oyunla dolu uzun bir günün sonunda genç karı, hısmı olan kadınların eşliğinde gelin evine getirildi. Son konukların gürültüsü dinmişti. Akşam yıldızı, arı bir parlaklıkla, bir dağ doruğunun ucunda belirmişti. Kadife gece, ağır ağır, çöküyordu. O sırada üç el silah sesi sessizliği yırttı. Bu, gelinin erden olarak kocasının eline ulaştığını gösteriyordu.

Dağların sıkı töresinin, atlı yüzbaşısı Altay'ı, yerine getirmekle yükümlü kıldığı işlemler daha bitmemişti. Ertesi sabahın en erken vaktinde, ezandan önce, genç eşinin yanından kalkıp camideki hamama gitti. Onun buz gibi kaynağında erkeklerimiz, evliliklerinin ilk gecesinden sonra, yıkanırlardı. Bundan, erkekliklerinin, ilk gece alınan tadın etkisiyle, yitirilmesini önlemek amaçlanırdı. Yine göreneğe uygun olarak Altay, hamamda, arkadaşlarına şaraplı, yemekli bir ayrılış toyu verdi. Sonunda, hamamın duvarındaki boza küpü, içki adağı olarak, kırıldı. Bu, dinsizlik dönemlerinden kalma, çok eski bir âdetti.

Altay, süre yitirmeksizin, Sunçkale'deki alayına katılma buyruğu aldığında, ata ocağında, eşi Kusum ile birlikte, yaklaşık bir ay geçirmişti. Acımasızlığıyla ünlü soyguncu, Abrek[28] Selim Han, orada, çetesiyle birlikte, ortalığı kasıp kavurmuştu. Altay'ın alayı, onu izlemekle görevlendirilmişti. Annesi, bu tehlikeli çağrıdan, büyük kaygı duydu. Genç eşi, bol bol gözyaşı döktü. Altay ise yerinde duramayan, dinç aygırcağızına atlayarak birliğindeki eski yaşayışına dönmek üzere yola çıktı. O yaşayışında pek değişiklik olmayacaktı.

Soyguncuyu yakalamak güçtü; çünkü o, eski abrek yöntemine göre varlıklılara ilişiyor, yoksullara yardım ediyordu. Bu yüzden, bütün halkça seviliyordu. Dahası, bir gün, Altay'a bir mektup gönderdi. Orada diyordu ki: «Seni öldürebilecek güçte olduğumu bil, genç ildeşim. Sana yüz kez, bir kayanın arkasına saklanarak veya bir ağacın yaprakları arasına gizlenerek, yaklaştım. Çarın yanaşması olarak beni izlemekle görevlendirildiğini biliyorum; ancak, bu yüzden, büyük bir yiğit olduğun kuruntusuna kapılma; çünkü, canın elimdedir. Güzel atını sürüşün, gözlerimi sevindiriyor, şahin. Sana kurşun sıkmaktan kaçınıyorum. Seni öldürmek istemiyorum. Tanrı sana esenlik versin! Selim Han.»

Bu aşağılayıcı, büyüklenici yazıya, Altay öfkelendi. Çabasını iki kat artırdı. Bu bilgi, kendilerine ulaştığında, Çoh'taki konağın kadınları titrediler; ancak, kötü bir olay olmadan, soyguncu birdenbire Altay'ın etki alanından çekildi.

Üstelik Selim Han, düşmanlarını yendiğini göremedi. Bu, şöyle oldu: Rus hükümeti, ayaklananın başına iki bin ruble biçmişti. Abrek, bir gece, ölümcül hasta bir durumda, bir ildeşinin, yoksul bir oduncunun, kapısını çaldı. Ona dedi ki: «Ey arkadaş, kulübende birkaç gün dirlik içerisinde dinleneyim. Ölürsem, ölümü kurşunlarla delik deşik edip Ruslar'a verirsin. İki bin rubleyi alırsın. Bakımınla ölümden kurtulursam sana bunun iki katını veririm.» Yoksul oduncu, hasta soyguncuya krallar gibi baktı. Konuğu ölünce, ölüsüne ilişmeyi onuruna yediremedi. Durumu yetkililere bildirmekle yetindi. Ne var ki Ruslar, kendilerini birçok kez kandırmış olan o yiğidin ölümüne inanamadılar. Yarı yıkık kulübeye bir askerî birlik gön-

derdiler. Oduncunun bütün yalvarıp yakarmalarını kulakardı ederek kulübeyi kurşunladılar. Bu yaygaranın ortasında abrek, dingin, soğuk, bütün kaygılardan arınmış bir durumda, yatıyordu. Ruslar, ancak, onu böyle gördükten sonra yatışarak oradan uzaklaştılar.

Halk alpi Selim Han'ın ilginç sonu böyle oldu. Ne var ki, Kaygılı Muri Hala, ondan sonra da, oğlu Altay'ın, dağlarımızın bütün soyguncularıyla savaşmaktan çok daha tehlikeli, çok daha önemli bir serüvene atıldığını gördü; çünkü, bir süre sonra büyük savaş çıktı.

O sırada ben evde değildim. Mohama'nın olurunu alarak uzak dünyaya ilk yolculuğuma çıkmış, Almanya'ya gitmiştim. Münih'e gelmiş, oradaki sanat akademisinde okumaya başlamış, yad ele yeni alışmaya başlamıştım ki, çevremde büyük bir sarsıntı oldu. Kendimi yeniden yurdumun yolunda buldum. Çok sayıda Rus ile birlikte İngiltere üzerinden Arhanjelsk'e doğru yola çıktım. Bu, pek heyecanlı bir yolculuk oldu; çünkü, mayınlara çarpabilirdik. Gemilerin bu yolla denizin dibini boyladıklarını her gün işitiyorduk.

Yaklaşan tehlikeyi sorun edemeyecek denli genç, vurdumduymaz olduğumdan, yaşama kaygısının benliğimi sarmasına olanak tanımadım. Savaş, ölüm, silahlı direniş düşüncelerinin sürekli yaşandığı bir çevrede yetişmiştim. Bu yüzden, çevreyi saran «savaş» sözü, beni Batı Avrupalılar denli ürkütmüyordu. Bunu, insanların güvenilmez yazgısının doğal bir sonucu olarak görüyordum. Yol arkadaşlarımın hep bu konudan söz etmelerini önemsemedim. Kadınların korku içerisinde olmaları, onların yaradılışından ileri geliyordu. Akşamdan akşama süslenmeyi, kıvrak bir ezginin eşli-

ğinde dönerek oynamayı, bir yana bırakmıyorlardı. Bu yüzden, güzel, büyük gemimizi pek eğlenceli buluyordum. Bir gece — Kuzey Burnu ile Arhanjelsk arasında bir yerde — odamda uyurken, düşümde evimize geldiğimi gördüm. Düşümde, en küçüğümüz Bari ile karşılaştım. Ona, Mohama'nın savaşta yaralanıp yaralanmadığını sordum. Başını sallayarak «Evet!» dedi. Kuzenimiz Altay da yaralanmıştı. Bunun üzerine birdenbire, kaygılı bir sesle, üçüncü ağabeyim Sahir'i sordum. Onun çok hasta olduğunu, kendisini toparlamak üzere başka bir yere gönderildiğini söyledi. Bari, bunu söylerken, yaşlı gözlerini benden kaçırdı. Ondan sonra Sahir'in çoktan, daha savaş çıkmadan önce, öldüğünü, yad ellerde bulunan bana bunu kimsenin duyurmak istemediğini söyledi. Bunun üzerine irkilerek uyandım. Sahir için duyduğum kaygıdan, o günden sonra, kurtulamadım. Bu, Arhanjelsk'e varıp oradan demir yolu üzerinden yapılan dokuz günlük bir yolculuk sonunda Şamilkale'ye gelinceye dek sürdü.

Orada Bari, beni çok sayıda ildeşimle birlikte karşıladı. Yüzünü görür görmez, düşümün gerçek olduğunu anladım. Gerçekten de, sorularıma aldığım yanıtlar, sözü sözüne, düşüme uydu. Neşeli, içten, şarkı söylemeyi seven, geçimli ağabeyim Sahir ölmüştü.

Moskova'daki Aleksandr Soylular Okulu'nda öğrenciydi. Bari'nin bildirdiğine göre arkadaşlarıyla birlikte subay olduğu günün akşamı büyük bir eğlenti düzenlenmiş, Sahir durup dinlenmeden lezginka[32] oynamış, o gece korkunç sancılara tutulmuş, hastaneye götürülmüş, ertesi gün, geç tanınan, bir apandisitten ölmüştü. Ölüsü Moskova'dan gelmiş, arkadaşları onu Timur Han Şura'dan Çoh'a dek, avuldan avula omuzlarında taşımışlardı. Dört bir yanda büyük bir yas tutulmuş-

tu; çünkü, Sahir'i tanıyanlar, onu, odlu yaradılışından dolayı sever, oyunla müzik konusundaki bilgisinden ötürü beğenirlerdi. Sahir, böylelikle atalarına kavuşmuştu. Yaşı, yirmi birin üzerinde değildi!

Bari ile birlikte Çoh'a gelip evimizin avlusunda atımdan inip uzun bir ayrılıktan sonra ata ocağıma adımımı atar atmaz, kız kardeşim Ayşat ile karşılaştım. Elimden tutup omuzlarımı sardı. Sahir'in anısına kara giysiler giyiyordu. Bu, benim için yadırgatıcı bir görünüm değildi; çünkü, evlenmeler yoluyla gitgide daha da genişleyen, büyük soyumun içinde sürekli olarak yası tutulacak biri çıkıyordu. Bu yüzden, kadınları başka renkte görme olanağı çok az oluyordu. Ağabeyimin ölüm töreni, karşımda, bir kez daha, yinelendi. Ağıtçı kadınlar, bir kez daha gelip onun ayrılışının ardından ağladılar. Biz de mezarına gittik.

Ayşat, beni yeniden evde görmekten çok mutluydu; çünkü, dağlardan ayrılıp yad ellere giden bir kişi, genellikle, sağ dönmez, kadınlar onu bir ölüyü anar gibi anmaya başlarlardı. Beni bu yüzden, Tanrı'nın yeniden bağışladığı bir kul gibi şımartıp el üstünde tuttular. İlk gece, çok senli benli konuşmalardan sonra, döşeğimde uykuya dalınca, yine bir düş gördüm. Bu kez gördüğüm, Sahir'in kendisiydi. Kendisine, gerçekten ölü olup olmadığını sordum. «Bunu sen söylüyorsun, kardeş. Bununla birlikte sana görünmeme izin veriliyor. İşlerin böyle gelişmesi iyi oldu; ancak, pek gönül esenliği, dirlik içerisinde yatmıyorum.» dedi. — «Mezarın sana dar mı geliyor, Sahir?» diye seslenirken ürperdim. «Konuş ki sana yardım edeyim!» dedim. «Ne dar, ne uygun. Beni tedirgin eden bir nesne var, kardeş!» diye ağlamaklı bir sesle inledi. O sırada uyanıp müezzinin yücelerden gelen sesini işittim. Kalkıp na-

maz kıldım; çünkü, sabah düşleri başka düşlerden daha anlamlıdır. Sabah ilerlediğinde, odaya, ocağı yakmak üzere, Hadi girdi. Odunları yerleştirip çalı çırpıyı tutuştururken, ona düşümü anlattım. Büyük bir korkuya kapılarak doğruca, o sırada komşumuz olan, Şarapilavs adlı eski bir nökerin eşi olan, düş yorucusu Aminat'a gitti. O, duraksamadan, kendine pek güvenen bir sesle «Onu tedirgin eden, cinden başkası değildir. Öteden beri onun olanı ondan esirgemek gerçekten doğru olmasa gerek. Buna içerleyip ölüyü tedirgin ediyor.» dedi.

Sözleriyle dile getirmek istediği şuydu: Ailemizin atalardan beri bir ev tapısı vardı. O, serin kaya mahzenlerinde oturur, mutluluğun bekçisi olarak, içi altınla dolu söylencel bir küpün başında beklerdi. O küpü, bütün aramalarıma karşın, bulamamıştım. Cuma günleri, mahzendeki belirli bir taşın üzerinde, ona, adak olarak, ekmekle bal sunulurdu. Son yıllarda, ağabeylerim cinin varlığına inanmadıklarından, ona adak sunulmasını yasaklamışlardı. Bu eski görenek, bütün sağlam kilitlere karşın gizliden gizliye sürdürülmekle birlikte oldukça aksamıştı. Cinin altın tüylü bir koç kılığına girdiği söyleniyordu. Ne var ki, Ayşat, onunla bir gün alaca karanlıkta karşılaştığında, onun gözlerine, daha çok, kocaman bir horoz biçiminde görünmüştü. Bununla birlikte altın ibiği vardı. Bu yüzden, onu kolayca tanımış. ondan pek

korkmamıştı. Ayşat, dindar, alçakgönüllü bir kişiydi. Böyle bir öyküyü uydurması söz konusu olamazdı.

Beklendiği üzere, Hadi ile Aminat, o güne dek el üstünde tutulan ev tapısına eski haklarını tanımanın sırasının geldiğini söylemeye başladılar. Böylelikle, değerli ölüyü tedirgin etmesinin yanı sıra başka kötülükler yapmasının da önüne geçilmiş olacaktı. Daha o gün, ki tesadüfen bir cumaydı, ona ak ekmekle altın baldan oluşan gönençli bir sofra düzüldü.

O arada ben, kalkıp camiye gittim. Bir molladan benimle birlikte gelmesini diledim. Onunla birlikte ağabeyimin mezarına vardım. Din adamı, orada, ölünün ruhuna, işinin eri bir kişi olarak, Kur'an okudu. Bense Tanrı'ya yakardım. O gönül esrikliği içerisinde Sahir ile konuştum. Ona, onun anısına, onunla ilişkide ortak olduğumuz bütün varlıklara, bağlılık göstereceğime ilişkin söz verdim. O günden sonra ölü esenliğe kavuştu. Daha sonra da bir kez beni görmeye geldi; ancak, bu gelişi iyi oldu. Tatlı düşümde, çocukluğumun güzel günlerini uykulu gözlerimin önüne sermek için geldi.

Yad elden döndüğüm işitilince, komşu erkekler gelip o uzak ülke konusunda bilgi istediler. O kaynayan şehirlerdeki büyük insan yığınlarından, sanat yapıtlarından, o geniş, bitek, bayındır ovalardan, o güzel gemiden ne denli söz ettiysem de onların beklentilerini karşılayamadım. O sırada Rus Çarı ile çatışma içinde olmasına karşın Almanya'ya karşı önüne geçilmez bir yakınlık, büyük bir saygı duyuyorlardı. Orayı artistik silahlarla savaş araçlarının biricik beşiği olarak görüyorlardı. Bu yüzden, benim yaşantılarım onları düş kırıklığına uğrattı. Durmadan, güçlü kişi Krupp'un geliştirdiği en yeni silahı, onun büyük silah ya-

pımevlerinde neler gördüğümü soruyorlardı. Bunun üzerine, onu da, onun yapımevlerini de görmediğimi, dahası Almanya'da tüfekle benzerlerini görmediğimi söylemem gerekti. Böylesine çocukça bir anlayışsızlık karşısındaki şaşkınlıklarını gizleyemediler. Böylelikle serüvenim önemini yitirdi. Yolculuğumun öyküsünü sona erdirmek durumunda kaldım.

O dönemde, erkeklerimizin çoğu evde değildi. Ruslar ile birlikte savaş alanındaydılar. Üstelik, gönüllü olarak gitmişlerdi; çünkü, biz Dağıstanlılar — Rus Ordusu'nda muvazzaf asker olanlarımız dışında — düzenli askerlik göreviyle yükümlü değildik. Bu savaşın niçin çıktığını sıradan dağlıların çoğu bilmiyordu. Bu, onlar için, önemli değildi. Önlerinde bir savaş çıkmıştı. Bu, o güne dek görmedikleri ölçüde büyük bir savaştı. Bunun üzerine, kayalardaki yuvalarıyla dağlardaki koyaklarından çıkarak bu savaşa seve seve katılmak istemişlerdi. Yiğitler, yurtlarının çok uzağında kalan, Karpatlar'a gönderilmişlerdi. Oraya da seve seve gitmişlerdi.

Ne var ki, Rus Ordusu'ndaki dağlı erleri birtakım şaşırtıcı olaylar bekliyordu.Özene bezene bilemiş oldukları, atalardan kalma, o güne dek çok düşman kanı — bu, eskiden, Rus kanı demekti — içmiş olan kamalarıyla hıncalları kınlarında kaldı. Güzel kakmalı tabancaları bile bir işe yaramadı. Savaşçılar, bulutlardaki kötü ruhlarca yok edilmişçesine, sıralarından eksildiler. Değil karşıtlarının gözünün içine bakmak, ölüm gönderen topları, uzaktan olsun, görmeden öldüler. Ah, ne kötü yazgı! Düşmanla yüz yüze gelmeye çok çalıştılar. Kendilerine bir arkadaş gibi yakınmışçasına, onu, göğsünden kavramak istediler. Düş kırıklıkları biribirini izledi: Rus orduluğunda şarkı, oyun, yaygaranın

binbir çeşidi gibi, işten sonra, kişinin gönlünü eğlendirecek işler yasaktı. Sevinçten ateş yakmak yasaktı. Atlı bölük komutanı olarak savaş alanında bulunan Altay, bana sonradan, ildeşlerimize Ruslar'ın kesin sessizlik kuralını uygulamaya çalıştığında karşılaştığı alışılagelmiş tepkiyi sık sık anlattı. Tehlikeyi gözlerinin önüne getirip karşıtlarının Rus mevzilerini basabileceklerini söylediğinde, kardeş kardeşe olduklarına göre, Ruslar'ın hepsi öldürülse de kıllarının kıpırdamayacağını söylemekte sakınca görmüyorlardı. Ne var ki, sırası gelince kendi esenliklerinin kaygısına kendileri düşeceklerdi. Ruslar'a ise ne olursa olsundu. «Bununla birlikte Altay, korkuyorsan, iyisi mi evine git. Korkan bir yürek kurşun çeker. Bizi de bırak da şarkı söyleyip oynayalım; çünkü, Avar, eğlenip sevindiği ölçüde Tanrı ona elini uzatır.» deyip gülüşüyorlardı. Altay ile erleri arasındaki ilişki değişmemişti; çünkü, onlar, biribirilerinin hısmı, silah arkadaşıydılar. Rus askerleri gibi kırbaç altında değildiler. Özgür bir halktılar.

Pek çok neşeli, inançlı, yürekli çocuk ölümü buldu. Yiğitçe savaşıp korkusuzca öldüler. Düşmanlarını tanımadılar. Çok uzaklarda, dünyanın uçra bir bucağında bulunan Dağıstan ise aydan aya — oğullarına ilişkin aşağı yukarı tek bilgi olarak — gittikçe kabaran yitik dizelgeleri aldı. Koyaklar, yeniden, eşlerin, annelerin, bacıların ağıtlarıyla yankılandı. Dereler, onların gözyaşlarıyla dolup taştı. O acınasılar, en azından, ilenirken, düşmanlarının adını dile getirebilselerdi! Kimileri, Ruslar'la savaşılmadığından beri, hep Japonlar'la savaşıldığını sanıyorlardı.

O dönemde çok güzel bir yaz günü, arabamla ufacık bir Avar dağ köyüne gelirken gönlümden bunlarla bunlara benzer düşünceler geçiyordu. Şehirden Çoh'a

dönüyordum. Orada birkaç saat yeni atları beklemem gerekiyordu. Avulun derin bir yas içerisinde olduğunu bir bakışta anladım. Yalnızca kara giysilerle karanlık yüzler gördüm. Bana çay içiren başulak, buranın ağzının tadını kaçıran tatsız olayı, sonunda, anlattı.

«Avulumuzun kısa bir süre önce on oğlunun ölümünü öğrendiğini göz önüne alırsanız tutulan büyük yasa şaşmazsınız, bayım. Erkekçe savaşıp yiğitçe öldüler. Cennetteki atalarının yanına gittiler. Orada yaraları iyileşecektir. (Durup dinlenmeyeni saygıyla, övgüyle anarım!) Ancak, hepsi bu değil. Daha kötüsü de oldu. On savaşçının eşleri, olanı öğrenince, töre gereği, ağlayıp sızladılar. Ne var ki, ondan sonra, sonsuza dek ayrı kalmak durumunda oldukları sevgililerini ansıyarak, kendilerini, hep birlikte, yüksek kayalardan aşağıya attılar. Biribirilerine sağlam bir iple sıkıca bağlanıp karanlık uçuruma atladılar. Böylece, hep birlikte, ölümü buldular, bayım.» dedi.

Koca, sözlerini bitirince altında ne olduğu anlaşılmaz bir suskunluğa gömüldü. Ondan sonra atlar geldi. Yola çıkmaya hazırlanıldı. Yırtıcı Koysu Koyağı boyunca beni avuluma götürecek olan arabama bindim. Önü uçurum olan çok sayıda kayanın önünden geçtim. Ölüme gönüllü giden mutsuz kadınların seçtikleri kaya o muydu, bu muydu? Bunu bilmiyordum; ancak, biribirine kenetlenmiş bir dizi kadının, boncukları saçılan bir inci dizisi gibi, uçuruma düşüşü, sıkıntılı iç gözümün önünden gitmiyordu. Belki de cennete gidemeyeceklerdi; çünkü, Muhammed'in öğretisine göre kadınlar ölümsüz bir ruh taşımazlardı; ancak, yer yarılıp onları ölümsüz anne kucağına almıştı.

Düşümde gördüğüm gibi, Mohama da Altay da, savaşın patlamasından kısa bir süre sonra, yaralanmışlardı. Mohama'nın yarası pek tehlikeli değildi; ancak, Altay bacağından ağır bir yara almıştı. Taşınabilir duruma gelir gelmez Terek bölgesindeki kaplıcalarıyla ünlü, Nartzan'a gönderilmişti. Muri Hala, bunu öğrendikten sonra günlerini korku, kaygı içerisinde geçirmeye başladı. Sonunda, Kusum ile birlikte, oğlunu görmeyi düşündü. Beni yanına yoldaş aldı. Böylelikle yaşlı Muri, gelini, bir beslemeyle ben, o uzak yola koyulduk.

Sık sık at değiştirerek boğazlardan, geçitlerden geçip Şamilkale'ye ulaşmamız üç günümüzü aldı. Oradan, yolculuğumuzu demir yolu üzerinden sürdürecektik. Yalnız bize ayrılmış olan bir bölme tuttum. Kusum, daha binerken ürktü; çünkü, o güne dek, katar görmemişti. Ne var ki, Muri Hala, bu yeni, dış kaynaklı ulaşım aracına gençlik yıllarında bir kez binmişti. Bu yüzden katara seve seve bindi. Bununla birlikte lokomotif, en yüksek hızına ulaşıp dönemeçleri yıldırım hızıyla almaya başlayınca başkalarının korkusu ona da geçti. Kendisine olan güvenini yitirdi. Bunda, alışmadığı hızın yol açtığı baş dönmesiyle bulantının da etkisi oldu. Buna karşın beş vakit namazlarını kaçırmak istemediler. Kıbleyi bulmaya çalıştılar. Bunun için geceleri yönlerini belirlemeleri gerekiyordu. Benden bu konuda yardım istediklerinde — ben çoğunlukla geçenekte oyalanıyordum — kösteğime takılı küçük pusulamla yönümüzü belirleyerek onların yüzlerini kıbleye dönmelerini sağlıyordum.

Bu yolculuk da sona erdi. Sağ sağlam Nartzan'a vardık. Asker hastanesinde atlı yüzbaşısı Altay'ı aradım. Onun, Büyük Otel'de yattığını öğrendim. Buna göre iyileşiyor olmalıydı. Bu, iyiliksever kadınların bü-

tün emeklerinin boşa çıktığını gösteriyordu. O büyük, güzel otelde, değerli hastanın iyi durumda olduğu bir bakışta anlaşıldı. Gezideki güzel ıhlamur ağaçlarının altına gitmek istiyordu. O arada ziyaretçiler, onun odalarına götürüldü. İlk odaya girer girmez (bayanlar, bir görevlinin eşliğinde, yavaş yavaş, arkadan geliyorlardı) ocağın, masaların, sehpaların üzerinde güler yüzlü, açık saçık güzellerin büyük boy resimleriyle karşılaştım. Onlar, Kusum ile Muri Hala'nın gözüne çarpmadan önce, o resimleri kaldırdım. Ondan sonra apar topar, Altay'ı aramak üzere, geziye gönderildim.

Kaplıcalarıyla ünlü o yerin bütün alacalı yaşamı o gezide sürülüyordu. Çok sayıda kahvehaneden çalgı sesleri geliyordu. Altay'ı, iki pek güzel bayanın arasında buldum. Orada bulunanların en gösterişlisi, en parlağıydı. Kadınların arasında olmaktan mutluydu. Beni, o ayak, tanıyıp değneğinin yardımıyla bana doğru yürüdü. Süzülmüştü; ancak, hep olduğu gibi, yaşam dolu, parlak bir görünüşü vardı. Gelişime çok sevindi. Beni soru yağmuruna tuttu. Oraya nereden gelmiştim? Evde işler yolunda mıydı? Annesiyle Kusum ne yapıyorlardı? Kaygılı bir sesle «Yalnız değilim. Annenle eşin seni otelde bekliyorlar.» dedim. Bunun üzerine Altay, birdenbire bozardı. Şaşırmış bir durumda beni ötekilerin yanına götürürken kadınların sevecen acıma duygularının bu kez bizi yanıltmış olduğunu anladım.

Altay, kısa sürede, kendisine çeki düzen verip, onu yeniden görmekten mutlu olan annesiyle eşini içtenlikle esenledi. Bununla birlikte sözleriyle, Büyük Otel' in iki onurlu, ince Müslüman kadına yakışır bir yer olmadığını demeye getirdi. Muri ile Kusum için, çabuk elden, boş duran bir köşk tuttu. Buna karşın oteldeki

odalarını da elinde tuttu. Aile içinde yalnızca çayını düzenli olarak içti. Gündüzüyle gecesinin geri kalan bölümlerinde ne yaptığını bilmiyorduk. Kusum, Tanrı'sına bol bol yakarıyor, durumunu sessiz bir ağırbaşlılıkla karşılıyordu. Birkaç kez Altay'ın soğuk, uzak duruşunu, toparlanma döneminin gerektirdiği dinlenmeye bağlamayı denedim. Sözlerime inanıp inanmadığı, suskunluğunun içinde saklı kaldı.

Uçarı kuzenimi utandırmak için gösterdiğim çabalar bir sonuç vermedi. En arı vicdanlı bir kişinin sesiyle bana dedi ki: «Gönlün dinç değilse çok iyi olmuş, oğlum! O ikisini ne diye arkana taktın? Yalnız olsaydık birlikte ne güzel eğlenebilirdik; çünkü burası, gerçekten iyi bir yaşam sürülebilecek bir yerdir.»

Kısa bir süre sonra Altay yeniden çağrılarak savaşa döndü. Devrim sırasında önce «Ulusal Kafkas Hükümeti»nin buyruğunda çalıştı. Ardından Denikin'in buyruğunda, Astrahan'daki bir tugaya, albay olarak, komuta etti. Sonunda yurda yeniden döndü.

O arada burada, Celal Korkmaz ile Buynakski'nin kışkırttığı güçlü bir bolşevik eylemi ortaya çıktı. Altay'ın eski arkadaşı olan Buynakski, kuşkusuz, özünde ulusal amaçlar taşıyan, soylu bir kişiydi. Ulusal amaçlarının bolşeviklerce yerine getirileceğini umuyordu. Rus başkomutanlığınca tutuklanarak bir savaş kurulunun önüne çıkarıldı. Çok sayıda kanıttan dolayı ölüme çarptırıldı. Altay, iki başka subayla birlikte, Buynakski'nin ölüm yargısını onaylamak durumunda kaldı. O, bağnazca inandığı ilkeler uğrunda, ölmeye hazırdı. Arkadaşına güçlük çıkarmadı. Götürülmeden önce ondan arkadaşça ayrıldı.

Ne var ki, Buynakski'nin yargılanmasından bir yıl sonra Kafkasya'ya bolşevikler egemen oldu. İlk iş-

leri, anısına Timur Han Şura şehrinin adını Buynaksk'a çevirmiş oldukları, öncülerinin ölümünün öcünü almak oldu. Kısa bir süre içerisinde Altay ile ölüm yargısını onaylayan öbür kişiler ölüm istemiyle yargılanmak üzere tutuklandılar.

Parlak yaşamının doruğundan uğursuzluğun derinlerine düştüğünü düşündüğüm dinç Altay'ı görmek üzere tutukevine gitmek beni yürekten üzdü. Ne var ki, odasına gelince kapının önünde bir çift ayna gibi parlayan cilalı ayakkabının Nartzan'daki otel odasının önünde durduğu gibi durduğunu gördüm. Odasının içinin görünümü de o eski uçarı, yaşam dolu kişinin damgasını taşıyordu. Beni oldukça esenlik içerisinde karşıladı. Bu kötü koşullar onun gönül gücünü bozamamıştı. Bu bilmecenin çözümü kolaydı: Gardiyan, Altay'ın eski bir aşçısı çıkmıştı. Onun buyruğunda çalışanların hepsi gibi o da onu seviyor, ona şimdi de olabildiğince iyi bakmak istiyordu. Bu, Altay'ın davasının karanlık gidişini değiştirmemiş idiyse de orada gönül esenliği içerisinde olmasını sağlamıştı. Yenilmez bir iyimserlikle bütün işlerin yoluna gireceğini söylüyordu.

Gerçekten de o üzüntülü dönemde onun yüreğine su serpen iyi olaylar da oldu. Bolşevik başbuğu İvanof eski bir albaydı. Azerbaycan'ı ele geçirmeye çalışıyordu. Bu amaçla o sırada Timur Han Şura'da oturuyordu. Genç, güzel bir eşi vardı. Bu Rus bayanının, tutukevinde onu görmeye gelmeyi bile göze alacak denli, Altay ile ilgilenen birkaç başka hanımla tanışıklığı vardı. İvanof'un evinde düzenlenen bir akşam toplantısındaki kişiler içli dışlı olduktan sonra söz, albayın tanımadığı, bahadır yaradılışlı, ilginç tutukluya geldi. Kadınlar, Altay'ın ince davranışlarını göklere çıkarma-

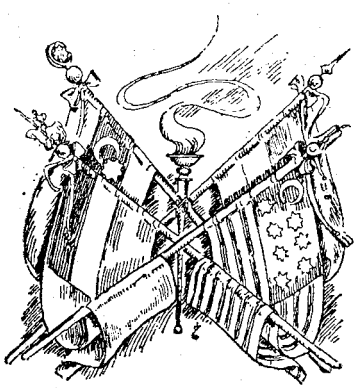
ya başladılar. Onu, aralarında görmek istiyorlardı. Sonunda, bu konuda görüş birliğine vararak konakçıdan, o acınasıyı bir kez olsun bir saatliğine oraya göndermesini dilediler. O sırada gönlü esen olan İvanof bu isteklerini olumlu karşıladı. Altay, gece yarısı sorgusuz sorusuz tutukevinden götürüldü. Odasından ayrılırken —ne olur ne olmaz diye— ölümünden sonra saatiyle kuyumlarının kuzeni Andal'a verilmesi yolunda yönerge verdi.

İvanof'un evinde ölümün yerine güzel bayanlarla, içkili bir toplantıyla karşılaşınca bu az görülür duruma çabucak uyum sağladı. Durumun romantikliği ona göreydi. Acıklı yazgısının o akşam biraz aydınlanır gibi olduğunun bilincine vararak bütün topluluğu büyüledi. Konakçı bile, o güne dek, böyle yiğit bir içki arkadaşı, böyle tatlı dilli bir konuk görmediğine ilişkin, biribiri üzerine, antlar içti. Başlangıçta öngörülen bir saat dört saat oldu. Altay, sonunda, ayrılırken, duygulanan bolşevik önderi ona sarılıp dostluğunun kanıtı olarak değerli bir kakmalı Browning tabanca armağan etti. Tutuklunun tutukluluğa dönüşte bu armağandan, işler değişinceye dek, ayrılması gerekti.

Bu ekşi tatlı ara oyunundan kısa bir süre sonra dava sonuçlandı. Öbür iki sanık, öngörüldüğü üzere, ölüme çarptırılıp kurşuna dizildi. Kendisinin de sonunun böyle olacağını uman Altay ise, Buynakski'nin son sözünün, istememesine karşın ölümünü onaylamak durumunda kalan eski tanıdığı Altay'a esenlikler dilemek yolunda olduğuna ant içerek tanıklık eden iki işçinin açıklamalarıyla kurtuldu. Bu, özgürlüğüne kavuşmasına yetmediyse de cezasının yaşam boyu hapse çevrilerek hafifletilmesini sağladı. Altay, Şamilkale'ye gönderildi. Orada, uzunca bir süre, yıldızının yeniden par-

lamasını beklemesi gerekti. Devrimin onuncu yıl dönümünde bağışlanarak salıverildi. Bununla da kalmadı. Cezaevinde sık sık kendisini görmeye gelip ona güç veren güzel kadınların en seveceni ona elini uzattı. Bu ikinci eşiyle — dindar, dünyaya yabancı Kusum'dan çoktan boşanmıştı — dirlik içerisinde yaşadı. Bu, ayrıcalıklı insanoğullarının, günümüzün çetin koşulları altında bile, başardıkları işlerdendi.

Çok yönlü Altay, baştan beri yıldızı açık bir çocuktu. Doğumunda yıldızlar elverişli bir durumdaydılar. Belki de annesinin odasına giren iyiliksever bir ece, beşiğe çok değerli değilse bile güzel olan bir armağan bırakmıştı. Bu, kişilerce sevilmenin yanı sıra yaşamın armağanlarını kolayca elde tutabilmekti.

Altay'ın yazgısı, bizi savaş günlerinden devrim günlerine götürdü. O günler, bizim dünyamız için yol ayrımı niteliğinde olaylarla doluydu. Ulusal özgürlük isteği, bir kez daha, alevlendi. Arkasından, o oranda, daha köklü bir düş kırıklığına uğrandı. Doğal olarak, bu son uğursuzluk, daha önceki başarısızlıklar gibi, ulusumuzun, çok acı çekmiş yüreğindeki ölümsüz özlemi öldüremedi.

Çar, 15 Mart 1917'de devrildi. Ben o sırada, Fırat kıyısındaki Erzincan'da 9. Rus Kızılhaç Takımı'nda görevliydim. Bu bilgi, oraya bir gün sonra ulaştığında bu-

na önce inanılmadı. Daha sonra gizli tutulmasına çalışıldı. Bununla birlikte bir söylenti biçiminde, kulaktan kulağa, büyük bir hızla yayıldı. Sonunda, devrimin açıkça duyurulması gerekti. O güne dek içten içe kaynayan tedirginlik, bir çırpıda kasırga gibi esen bir eyleme dönüştü. O güne dek bir arada olanlar birbirilerinden ayrıldılar. Sancak üzerine içilen antların geçerliliği kalmadı. Disiplin bozuldu. Türkler, bir engelle karşılaşmaksızın, Rus mevzileri üzerine yürümeye başladılar.

Biz Kafkaslılar'daysa önüne geçilmez bir bağımsızlık umudu doğdu. Dağıstan'da yerli bir imamın[34] seçilmiş olduğu, onun yakında bir açıklama yapacağı söylendi. Bu yurt çağrısını işitmek ona uymakla birdi.

Tiflis'e giden katarlar yırtık resmî giysiler, boz başlıklarla doluydu. Kızıl bayraklar dalgalanıyor, dört bir yanda devrimci işçi şarkıları işitiliyordu. Tiksintili, uğursuz bir ortam vardı. Ortalık kan kokuyordu. Erler, komutanlarına soğuk, düşmanca bakıyorlardı. Onları esenleseler de, bu işi, ağızlarında puro, saygısızca bir tutumla yapıyorlardı. Uygarlığın maskesi düşmüş, altından ayak takımının yüzü belirmişti. Yüreğim, Rus işlerinden gittikçe soğudu. Çerkeskamı giydim. O günden başlayarak yüreğim yurdum için çarpmaya başladı.

Güzel yurdumun güvençli toprakları üzerinde yol alarak Tiflis'ten Şamilkale'ye gittim. İlkyaz, koyakları körpe otlarla örtmüştü. Çiftçiler, gönül esenliği içerisinde, tarlalarında çalışıyorlardı. Ah, burada bütün işler hep olduğu gibiydi! Biz Kafkaslılar'ın yazgısının Rusya'nınkinden ayrılmaya başladığını seziyordum. Bir süre birleşen yollarımız yeniden ayrılıyordu. Hepsinden

önemlisi, bu geniş topraklar üzerinde yaşayan biz acınası kişiler, kendi başımızı hangi yoldan kurtaracaktık? Ne olursa olsun değişmeyen bir gerçek vardı. Bu da, ulusumuzun sarsılmaz bir biçimde biribirine bağlı olduğuydu. Topraklarımızdan düzen, güven fışkırıyordu. Bunlar, gerçek onurla gerçek özgürlüğü getiriyordu. Bu, kişileri arılaştırıp umutlandırıyordu. Birdenbire dağılan ordu, çobansız, ürkek bir sürüye döndü. Benim yurdumun erleriyse, çok eski çağlarda yaşayan ataları gibi, değişmeden kaldılar.

Şamilkale'de de yoğun bir çalışma vardı. Yeni açılan demir yolu üzerinden yolculuğumu sürdürdüm. İstasyonda subayların denetiminde bir katarın Timur Han Şura'ya gitmek üzere olduğunu gördüm. Ben de oraya gidecektim. O katarın, iş başına getirilen, İmam Necmettin ile arkadaşlarına ayrılmış olduğunu öğrendim. Dileğim üzere benim de onlarla birlikte yolculuk etmeme izin çıktı. Göz açıp kapayıncaya dek katar yola koyuldu.

Yolculuk sırasında, geçenek penceresinde dururken, büyük imamla unutulmaz bir karşılaşmam oldu. Bir bölmeden uzun boylu, geniş omuzlu, top sakallı, yaşlıca bir kişinin çıktığını gördüm. Önünde tüfekli bir nöbetçi vardı. Yanımdan ağır adımlarla geçerken onu saygıyla esenledim. Bunun üzerine bana döndü. Elini uzatıp kim olduğumu sordu. Babamın Çohlu Naip Manishal olduğunu söyledim. «Babanı tanımadım; ancak, deden Manishal Mohama saygıdeğer, iyi bir kişiydi.» dedi. Arkasından, içten bir tutumla, öğrenci olup olmadığımı sordu. Evet, ressamdım. Batıda, Almanya'da okumuştum. Bunun üzerine güvensiz, keskin bir dille orada sosyal demokrat olup olmadığımı sordu. «Olduysan, yurtsever değilsin.» dedi. O kişilerle

bir alış verişimin olmadığına onu inandırmaya çalıştım. Dedemin adını yeniden andıktan sonra bana keskin bir bakış attı. Bu bakışın altında kendimi çok küçük, çok yetersiz buldum.

Bu ilk karşılaşmamızdan aşağı yukarı bir ay sonra İmam, beni yanına çağırttı. Ressamlığın yanında Avrupa konusunda birçok sağduyulu soru yöneltti. Baştan aşağı değişik, güçlü bir kişiydi. Kendi resmini çizmemi istedi. Bütün Kafkas'ın en varlıklı kişisi —sürülerinin sayısı pek çoktu—, en bilgili din bilgini olmasına karşın çok doğal, çok insan kalmıştı. Bu yüzden arı yüreklilik içerisinde sordu: «Resmimi çizersen, doğal olarak, bunu gerçeğe uygun olarak yapmalısın; ancak, buna karşın sakalımı olduğundan kara, olduğundan güzel çizebilir misin?» Çünkü, sakalına kır düşmeye başlamıştı. İsteğini iyice yerine getireceğim konusunda güvence verince o ulu kişi gönül esenliğine kavuşup arı bir sevince kapıldı. Bu, benim yüreğimi ona karşı duygulandırdı. Görünüşünden, güçlü kişilere özgü, bağlılıkla iyilik akıyordu.

Timur Han Şura'ya varınca il yönetimine başvurdum. Öncel valinin yerine o makamın yerli komiseri bakıyordu. Onun karşısına çıktım. Onunla görüştükten sonra, birkaç arkadaşımla birlikte, ulusal eylem doğrultusunda, bir dergi çıkarmaya başladım. Bu dergi, bütün Kafkaslılar'da özgürlük savaşlarının anısını yaşatarak onların ortak görevi olan, bağımsızlığın istenip elde edilmesine çalışacaktı. Dergiye gösterişli, anlamlı bir ad taktık. Adı «Tan Çulpanı» idi. Seher Yıldızı veya Çoban Yıldızı anlamına geliyordu. Bu dergi, ıssız dağları sıcak bir biçimde aydınlattı. Gerçekten de, ülkemizin üzerinde yeni, parlak bir yıldız doğmaktaydı. Yaşamımız sıcak bir bekleyiş, yarınlara dönük bir uğraşıyla dolmuştu.

En büyük umudumuz bütün Kafkas boylarının katılacağı Andi Kurultayı idi. Bu kurultay toplantıya çağrılmıştı. Andi, yüksek dağların içindeki güzel bir gölün kıyısında yer alır. Ben de Dağıstan delegeleriyle birlikte oraya gittim. Bizi Sunçkale yakınlarına dek götürecek bir katar arabası hazırlandı. Sonu gelmeyen, heyecanlı, yorucu siyasî konuşmalar arasında Çeçen topraklarında yol aldık. Ben, arada bir katarın içerisinde bir aşağı bir yukarı dolaşıp Türk hududundan çekilerek düzensiz bir biçimde dört bir yana yayılan asker sürülerini izliyordum. Eli kanlı soyguncularа benziyorlardı. Gerçekte, başka çıkar yolları kalmayınca eli kanlı soyguncu olmuşlardı da.

Sunçkale'de katardan inip karanlık Çeçen ormanlarının içinde Vedeno'ya doğru at sürdük. Bu ormanlar, bir sıralar, Ruslar, bizimle savaşırken, yakmadan önce çok daha gürmüş. O yakılan yerler, aradan geçen elli altmış yıl içerisinde bir ölçüde yeniden ağaçlarla örtülmüştü. Vedeno'da bütün Kafkas delegeleri buluştular. Gürcüler, Abazalar, Kabartaylar, Çerkezler, Çeçenler, İnguşlar, Karaçaylılar, Nogaylar, Azerbaycanlılar, Avarlar ile birçok başkaları geldi. Orada kaldığımız iki gün içerisinde, çocukluğumdan iyi tanıdığım, Şeyh Uzun Hacı'nın yandaşları ciddî güçlükler çıkardılar. O, geçmişte Rusya ile ilişkisi olan kişilerin hepsini ulusal eylemin dışında tutmak istiyor, onları, yabancıların eliyle bozulmuş kuşkulu kimseler olarak görüyordu. Sonu gelmeyen konuşmalarla tartışmalardan sonra, öncelikle kendimizi kanıtlamak üzere, Andi'ye doğru yola çıktık. Çok sayıda kişiden oluşan topluluğumuz, ay ışığının aydınlattığı bulutsuz bir gece, dağların içine at sürdü.

Yukarıya çıktığımızda bir sürü atlıyı bizden önce

oraya gelmiş bulduk. O güne dek yüz yüze gelmemiş, biribirinden aşılmaz dağ duvarlarıyla ayrılmış, bütün Kafkas budunlarından, çeşitli kılıklarla görünümlerde kişiler, bu dağ gölünün kıyılarında, hep birlikte, İmam'ın gelmesini bekliyorlardı. Çoğu, daha sonra, dönemin kargaşası içerisinde dört bir yana savrulacak, dahası, yok olacak olan bu kişiler, o sırada, daha yaşam doluydular, umutluydular. Çeçenler ile İnguşlar'ın saygıdeğer şeyhleri önce üstünlük çekişmesine girdilerse de sonradan Gürcüler ile Abazalar'ın Hristiyan önderleriyle dahi uzlaştılar; çünkü, yurtseverlik duyguları bütün öteki duygularından güçlüydü. Böylelikle dağlı çocuklar büyük düşlerinin gerçekleştiğini gördüler. Ertesi sabah erkenden gümbürdeyen davul sesleriyle ortalığı inleten çalgı sesleri Hodzatlı İmam Necmettin ile ona eşlik eden Uzun Hacı'nın gelişini duyurdu. İlahiler söyleyen müritlerinin ortasında, yüzlerce atlıyla geldi. Güçlü, saygı uyandıran bir görünüşü vardı. Orada, Dağıstan'ın, Kuzey Kafkasya'nın imamlığına seçildi(*). Parlak yeşil Andi Gölü kıyısında geçirdiğim o

---

*: Bu konuda Şerafeddin Erel şöyle demektedir: «Kurultaya Hosatlı Necmeddin başkan seçildi. Mümessillerden bir kısmı Necmeddin'in İmam seçilmesini istiyorlardı. Fakat mümessillerden mühim bir kısmı buna şiddetle itiraz ettiler. Böyle bir kararın Güney Kafkasya'da Gürcü, Ermeni ve bilhassa Azeriler üzerinde kötü tepkiler yaratacağını, neticede Kafkas milletleri arasında kurulmasına çalışılan birliğin bozulacağını ileri sürdüler. Bu konuda şiddetli tartışmalar oldu. Nihayet İmamlık taraftarları, bu kararsız duruma son vermek üzere Kuzey Kafkas istiklâlinin ilânı ve Güney Kafkaslı komşularla yapılması istenen anlaşmanın bir an evvel tahakkuk ettirilmesi şartiyle isteklerinden vazgeçtiler.

Müfrit solcular bertaraf edilerek yeni bir icra komitesi seçildi. Başkanlığa Abdülmecit Çermoy, Diyanet İşlerine Necmeddin Hosatlı getirildi...» (Dağıstan ve Dağıstanlılar, s. 174, İstanbul 1961) (Çeviren)

günün anısı — şimşeklenen silahlar, ışıl ışıl bayraklar, yerinde duramayan atlar, çelebilerin alacalı giysileriyle büyük kavukları, kocaman koyun kalpaklı, geniş yamçılı, kayalar gibi yaşlı, yırtıcı yüzlü çok sayıda dağlının kara görünümü — gönlümde yaşattığım en unutulmaz, en önemli görüntülerden birini oluşturur. Çok sayıda dağla koyaktan oluşan bu ülke bir ülkeydi. Çok sayıda boydan oluşan bu ulus bir ulustu. Alınlarının yazısı, onları biribirilerine bağlamıştı.

Güvençle, inançla dolu olarak Timur Han Şura'ya döndük. Biz atlarımıza binince Andi'nin tatlı, güzel kızları, başlarında hotozları, dalgalanan baş örtüleri içerisinde şarkılar söyleyip el salladılar. Onların şarkılarına yanıt olarak bütün kurşunlarımı, sevinç içerisinde, havaya sıktım.

Timur Han Şura'ya dönüşümüzden sonra, ulusal birlik duygusunun ilk sarhoşluğu içerisinde aşağı yukarı her gün, yabancı konuklarla çok sayıda güzel bayanın da katıldığı, eğlentiler düzenlendi. Daha önce çok sessiz bir yer olan bu taşra kasabası, o dönemde ilginç bir görünüme büründü. Var oluş sevinciyle önümüzde beklediği anlaşılan büyük işlere girişme özleminden artakalan duygularımı yoğun bir biçimde eğlenip içerek doyurmaya çalıştım. Yollarda sürekli gülüp oynuyordum.Sonra, ondan aşağı kalmayan bir odlulukla işimin başına dönüyordum.

O dolu günlerle geceler öyle geçti. Sonra bir gün, kimi başkaları gibi, bu işin aksayan bir yanının olduğunu sezmeye başladım. Yapılanlarla yapılacaklar konusunda gereğinden çok konuşulurken elverişli koşulların olumsuz yönde değişmekte olduğunu gördüm. Bununla birlikte, o günler, yine de, güzel günlerdi; çünkü, gençliğin kısa bir döneminde kişinin mutlu ola-

bilmesi için, yaşanacak serüvenlerle olayların önceden sezilmesi yeterli olur.

O sıralarda kuzenimle onun eşi olan Albay Kibiçef'in, kasabanın kenarında bulunan, evlerinde kalıyordum. Kibiçef'in, liseye giden, akıllı, güzel bir kızı vardı. Odamda çalışırken veya okurken, sık sık onun basamakların üzerinde arkadaşlarıyla gülüşüp eğlendiğini işitirdim. Evimizde kız seslerine pek alışmıştım. Bir gün küçük Ayşat gelip benden yardım istedi. Okullarında bir eğlenti düzenleyeceklerdi. Onlara, hazırlıklarla süslemelerde yardım edecektim. Buna seve seve söz verdim. O arada onun, kendisinden oldukça daha büyük, iki arkadaşıyla tanıştım. Bunlar ağırbaşlı, oturaklı genç hanımlardı. Bunlardan biri, Senap, tipik bir Dağıstanlı idi. Dinç, güçlü bir dağ ceylanıydı. Öbürünün adı Nina idi. Gürcü idi. İnce, biraz kaygılı, düşünceli, pek iri çakır gözlüydü. Kollarıyla bacakları ince uzundu. Onlara, gereken yönergeleri verdim. Aramızda başlangıçta beliren soğukluk kısa bir sürede aşıldı. Senli benli olduk. Biribirimizle iyi anlaştık. Gözlerimin önünde gülen dudaklarla açan yanaklar kıpırdıyordu.

Ödül olarak eğlentilerine çağrıldım. Eğlentiye ilgi büyük oldu. İlk kez orada gördüğüm çok sayıda genç kız, ak yakalı kara resmî giysiler içerisindeydiler. Rahibeyle askerî öğrenci arası, anlaşılmaz, varlıklardı. İçlerinden yalnız üç kız arkadaşım bayana benziyordu. Bu da onların gösterişli Kafkas ulusal giysileri içerisinde halk oyunu sergilemelerinin gerekmesinden ileri geliyordu. Yüce amaçlarla ilgilendiğimden, olsa olsa, büyük hanımları düşleyebilirdim. Bu yüzden, bu eğlentiyi pek çocukça buldum. Oysa, onlar için, o gece çok önemliydi.

Nina, başkalarından özenle sakladığı resimleriyle şiirlerini gizlice göstermek üzere, ertesi gün bana gelmeyi önermeseydi eğlenti bir iz bırakmadan bitmiş olacaktı. Demek ki bana bu denli güveniyordu! Şimdi — başkalarının uzağında — kendi benliğini bulmuş gibiydi. Yetenekli, ozan yaradılışlı bir yaratıktı. Onun ağzıyla ellerinde bütün varlıklar kendilerine özgü, ince bir yaşam kazanıyorlardı. Bunun üzerine ona tasarılarımla umutlarımdan söz etmeye başladım. Bunlar, onun varlığında, bana daha da güzel göründü. İri çakır gözleriyle bakarak beni dinledi. Gösterdiği yapmacıksız ilgi, gönlümü pek okşadı. O günden sonra o da yurdu için bir işler yapmak istedi. Ona verdiğim küçük görevleri büyük bir istekle yerine getirdi. Bu denli ciddî bir sevecenlikle benim için koşturan bir meleğin olması beni çok duygulandırıyordu. Bu, günlerimi aydınlatıyordu. Bu durumda, yüce dileklerimin gerçekleşeceğine inanmak çok kolaylaşıyordu! Bugünkü düşüncelerime göre o, o sıralarda, benimle birlikte olduğu sırada yaşadığımız olayları bir sonraki görüşmemize dek içinde yaşatıyordu. Babası onu sıkı bir denetim altında tutmakla birlikte — annesi çoktan ölmüştü — sık sık görüşüyorduk. Görüşmelerimiz bütünüyle zararsız konular üzerindeydi. Dolayısıyla vicdanımızın bu yüzden tedirgin olmasına gerek yoktu.

Arada sırada «Ne bulunmaz bir kız!» diye şaşardım. Nina'yı gördükçe bana daha anlaşılmaz gözükmeye başladı. Bütün uysallığına karşın yırtıcıydı. Kapalı bir kutu gibiydi. Evet, gerçekten de — doğal olarak pek çekici, oldukça ilginç bir biçimde — günden güne daha anlaşılmaz, daha yabancı bir nitelik kazanıyordu. Bunu, sonu gelmeyen söyleşilerimizde odlu Kafkas şarabı içerken gözlüyorduk. Belki benden çok daha yetkindi; ancak, kendisini bana anlatma, benim-

setme gücü yoktu. Ben bile daha çocuktum. O ise beni bir erkek olarak görmek istiyordu; çünkü, onun düşünde ben bir erkek olarak yaşıyordum. Kimi kez, belirsiz bir biçimde, sevgiden söz ederdik. Oysa ben, önümdeki uçsuz bucaksız konuya dalarak Nina ile ilişkimi konuyla bağdaştırmaktan uzak dururdum. Böyle konuşmalar sırasında daha çok bir düşteymişim gibi ileride karşıma çıkacak, uzaktaki kadınları düşünürdüm. Ben daha yolun başındaydım. Nina ise yolun sonundaydı. Bir uçurumun kenarında oynuyorduk. Çıkar yolumuz yoktu.

Bununla birlikte onun suskun, kendisini bana vermiş bir durumda beni dinlediği sırada ona içimi açmam, daha önce dudaklarımdan çıkmayan sözler söylemem çok güzel oluyordu. Yaşamımın en eski günlerinden beri gençliğime egemen olan bütün düşlere, imgelere ortak oluyordu. Bunların hepsi, bunları ona anlatmak gerektiğinden, söze dökülmüş oluyordu. Güvercinlerin kralının öykücüğü vardı. Bu, gerçekte bir öykücük değil, bir düştü. O düşü ne zaman, nerede görmüş olduğum belli değildi. Bununla birlikte bana gece gündüz eşlik ediyordu. Günlük yaşamdan beslenmemesine karşın kimi kez çeşitli anlamlara çekilebiliyor, gelişiyor, değişiyordu. Özde, sanki benimle ilgiliydi.

Bir ilkyaz günü bir kızla bir delikanlı kırlara çıkmışlar. Çayır, sayısız çiçekle bezeliymiş. Dört bir yan, göz alabildiğine, alacalı çiçeklerle doluymuş. Yeşil çayır, parlak ufukla bir deniz gibi birleşiyormuş. İnce gövdeli, yapraksız, pembe çiçekli az sayıda ağaç varmış. Gökte altın, ak bulutlar süzülüyormuş. Ilık, güzel kokulu bir esinti varmış. Oğlanla kız biribirilerinin elini tutuyorlarmış. Çok mutluymuşlar; çünkü, biri-

birilerini seviyorlarmış. Yakında yaşamlarını birleştirmeyi düşünüyorlarmış.

O sırada günbatısından kara bir bulut yelken açmış. Gitgide büyümüş. Esintinin de yardımıyla yaklaşıp alçalmış. O sırada bunun bir bulut değil, açılmış bir çaput olduğunu, bir güvercin sürüsünce taşındığını görmüşler. Çapudu çevreleyen güvercinler, onu gagalarıyla tutuyorlarmış. Çapudun üzerinde kara sakallı, gösterişli bir kişi oturuyormuş. Giysisi, dile getirilmesi olanaksız ölçüde parlak tüylerden oluşuyormuş. Onu serinletmek için tavuslar, kuyruklarıyla yelpazeliyorlarmış. Sağda solda kapkara kanatlı iki cin uçuyormuş.Onları gören o iki insanoğlu şaşırıp kalmışlar. Kız, korkuyla erkek arkadaşının elini bırakmış. Bunun üzerine cinler onu kartal pençeleriyle kapmışlar. O, bağırıp çağırırken, onu çapudun üzerine almışlar. Çaput onunla birlikte hızla göğe yükselmiş. Delikanlı, eli kolu bağlı kalakalmış. Şaşkınlığı geçince çiçekli tarlada yapayalnız kalmış. Ağlayarak diz çökmüş. Kızın, yavaş yavaş doğrularak eski biçimini almaya çalışan uzun otların içindeki, ayak izlerini öpmüş.

Yana yakıla dünyayı dolaşmış. Ayakları kanayıncaya dek gezmiş. Güvercinlerin kralının yanaşmalarınca kaçırılan sevgilisini dört bir yanda aramış. Gezmediği yer kalmayınca aradığı ülkenin yeryüzünde olmadığını anlayarak yalnız bir yaşam sürmeye başlamış. Yerinden kıpırdamamış. Aylı bir gecede sevgisinin gücünün etkisiyle önünde billur bir merdiven belirmiş. Sonu gelmeyen bu basamakları çıkarken çınlayıp uğuldayan yıldızların yanından geçerek ayın arkasındaki ıssız bir yere gelmiş.

Ortada sarp duvarlı güzel bir saray varmış. Sarayın sayısız avlusu varmış. Göğe yükselen kulelerden

gök güvercinler bulut gibi sarkıyormuş. Kuş başlı, kanatlı sayısız yanaşma, yoğun bir çaba içerisinde, koşuşturup duruyormuş. Delikanlı, onların ilgilerini çekmek istediğinde onun çağrısına kulak asmamışlar. Onları durdurmak üzere onlara dokunduğunda elinde yalnızca alacalı bir tüy kalıyormuş. Uzun uzun durup alaca ışıklı saraya bakmış. Sarayın değerli taşlarla kaplı damı, gözlerini kamaştırmış. Ondan sonra yola koyulmuş. Duvarlara doğru yürüyüp büyük bakır kapıyı çalıp tokmaklamış. Bakınız: Birdenbire, güçlükle seçilen, ufacık bir kapıcık görmüş. Oradan bir avluya girmiş. Orası, en dıştaki ön avluymuş. Orada bir yanaşma, yalnız başına duruyormuş. Ona, kendisini uygun bir sırada sarayın içine sokacağına söz verinceye dek, dil dökmüş. Geceleri soğuk taşların üzerinde uyumuş. Yanaşmaysa onu günden güne atlatıyormuş. Sözünün gereğini yerine getireceği gün hep yaklaşıyor, ancak, bir türlü gelmiyormuş. Yanaşma, sonunda, bu işe kendisinin gücünün yetmeyeceğini, bunu ancak, daha yüksek düzeyde yanaşmaların başarabileceğini söylemiş. O yüksek düzeyde yanaşmalarınsa kimler olduğu belli değilmiş. Bir gün kralın, av dönüşü, kıyıda kalmış o ön avludan geçeceği tutmuş. Delikanlıyı uzaktan görünce sormuş: «Uzun süredir gördüğüm bu ölümlü kimdir?» Bunun üzerine o yanaşma durumu daha yüksek düzeyde bir yanaşmaya anlatmış. O da bunu krala iletmiş. Kral da yabancının içeriye alınmasını istemiş. Onu, sonu gelmeyen, göz kamaştırıcı avlulardan geçirmişler. Geniş, alçak basamaklardan kabul salonuna çıkarmışlar. Kral, tahtında oturuyormuş. Görkeminden delikanlının gözleri kamaşmrş. Dizlerinin üzerine çökerek demiş ki: «Yüce kral! Yanaşmaların onurlu bir kızı kaçırdılar. Belki onu tanımıyorsundur. Sanırım köle kızlarının en güzeli de değildir. Dokuz yüz

doksan dokuz eşinin olduğu söyleniyor. Benimse yalnız bir tek eşim vardı. Onu bana geri ver!»

Kral, onun neden söz ettiğini anlamadığını anlatmaya çalışırken bir yandan da delikanlıya parmaklıklı bir pencereyi gösterip oradan içeriye bakmasını istemiş. Bunun üzerine delikanlı orada, fışkırıklar, gölgeli ağaçlarla dolu güzel bir bahçe görmüş. Bahçede çok sayıda olağanüstü güzellikte kadın gönül eğlendiriyormuş. Bunların bir bölümünün elinde incilerle değerli taşlar, bir bölümününse ışık saçan yemişler varmış. Bir bölümüyse elindeki, konuşan, alacalı papağanlarla oynuyormuş. Yırtık pırtık giysileri, dağınık saçlarıyla ötekilerin uzağında ağlayan biri dışında hepsinin gönlü dinçmiş. Delikanlı onu gösterip demiş ki: «Bu o!» Kral kıza ilk kez bakmış. O, gerçekten de, o çiçek gibi yaratıkların, en güzeli değilmiş. Ne var ki kral, delikanlının beleren gözlerini görünce kıza alıcı gözüyle bakıp onu ötekilerden daha çekici bulmuş. Pencere yeniden kapatılmış. Kral gülümseyerek demiş ki: «Seni kırmayacağım; çünkü, senin olağanüstü bir gücün var. Yoksa buraya giremezdin.» Kabul salonunun karşısındaki kaya duvarı göstererek sözlerini sürdürmüş: «Şu karşıki duygusuz, dilsiz grafit kaya, işitilebilir bir sesle, benimle konuşmaya başlayınca kızı alırsın. Daha önce alamazsın!» «Bu olacaktır, ey kral!» demiş delikanlı.

Ardından, saraydan ayrılmış. O kara kayaya ipler, urganlarla tırmanmış. Kayayı oyarak, düşey duvarın üzerine, bütün yüzeyi kaplayacak biçimde, güvercinlerin kralını resmetmeye başlamış. Yüce kralın özelliklerini güzel resimlerle sergilemiş. Yüce kralın sarayının salonlarını, bahçelerini, balıklı havuzlarını çizmiş. Büyük kralı avda, sofrada, duruşma salonunda göstermiş. Onun gücüyle bilgeliğini ululamış. O kaya-

nın üzerinde yıllarını geçirmiş. Üzerine güneşler açıp yağmurlarla dolulur yağmış. Yeller esmiş. Hava sürekli değişmiş. Yakınından ayla büyük yıldızlar geçmiş. Delikanlıysa işinden başını kaldırıp onlara bakmamış. Duvar, düz olmasının yanı sıra, pek de yüksekmiş. Delikanlı, dibi gözükmeyen o korkunç uçuruma bir kez olsun bakmamış. Canı, çoğu kez, kıl üstünde durmuş; ancak o, gücünü yitirmemiş.

Sonunda, işini bitirip kralın yanına inmiş. Saçlarına kır düşmüşmüş. Gençliğini yitirmişmiş. Bu kez, boynunu bükmemiş. Tersine çalımlı bir dille konuşmuş. «Şuraya bak, kral. Konuşan dağa kulak ver! Senin ününü duyuruyor. Sen çoktan yok olduktan sonra da senin ününü duyuracak!» demiş. Kral, sevinerek bakmış. «Gerçekten öyle. Dağ bana, işitilebilir bir sesle, sesleniyor. Kişi, seni ödüllendireceğim! Hazinelerimden istediğin denlisini al. Dünyanın bütün egemenlerinden daha varlıklı olacaksın. Sana karşı çıkabilecek kadın olmayacaktır. Ne var ki, uğruna uzun bir süre önce buraya gelmiş olduğun kızı artık sana veremem. Güçlü çekiç vuruşların sanırım onun yüreğini sıkıştırdı. Son vuruşta aramızdan ayrıldı.» demiş. Delikanlı bunu işitince, yıldırım çarpmışçasına, ölüp yere yığılmış. Güvercinlerin kralı gülümseyerek, başını sallayarak, şaşırarak ayaklarının dibindeki yığına bakmış.

Bunun üzerine kapı açılmış. İçeriye kız dalmış. Olanı biteni görmüş. «Yıkılasıca acımasız kral! İmparatorluğun yıkılsın! Yıkılasıca büyüler! Büyük gözüküyorsan da küçüksün! Siz ruhlar, biz insanlardan daha küçüksünüz; çünkü, sizi yok eden, sevgiyi tanımıyorsunuz.» demiş. O arada eline uzun bir iğne geçmiş. Onu, yüreğine batırıp ölü olarak sevgilisinin üzerine kapanmış.

Bunun ardından bir sarsıntı olmuş. Kralın gülümseyen yüzü solmuş. Yanaşmaları kaçışmış. Karşı kayalar yarılarak içlerinden alevler fışkırmış. İki gencin sevgisi gümbürtüyle onun üzerine çökmüş. Yanarak sarayının üzerine düşmüş. Bunun üzerine güvercinlerin kralının imparatorluğu bir çırpıda silinivermiş. Bütün görkemi tuzla buz olmuş. Ruhlar, kuş ölüsü görünümünde, yere düşmüşler. Yer, güçlü gök gürültüsünün etkisiyle, acınacak bir durumda titremiş. Orada bulunanlar, bir yerlere tutunmaya çalışmışlar. Biribirilerine sokulmuşlar. Yüreklerinin gücünü tanımamışlar.

Nina'ya işte bunu anlattım. Bundan, yalnızca bir kez değil, birçok kez söz ettik. Düşümü öyle benimsedi ki, çocukça bir ciddiyetle, o günden sonra, kendisini düş kırıklığına uğratan olayların hepsini «güvercinlerin kralı»nın etkisine bağladı. Bu ad, ikimizin arasında gizli bir parola oldu.

1917 yılı böylece işle, oyunla geçti. Yılbaşı gecesi geldi çattı. Nina, beklenmedik bir biçimde bana çıkageldiğinde yeni yılın başlangıcını birkaç subay arkadaşımla geçirmeyi tasarlıyordum. Bayramlık kara giysilere bürünmüştü. Pek hanımdı. Ne var ki, olabildiğince sevinçli geçirilmesi istenen bir günde niçin böyle kaygılı bir görünümü vardı? Kendisinin bilemediği bir nedenle ölmüş annesini düşünmesi gerektiğini söyledi. Bununla birlikte, benimle tatlı tatlı söyleşmek istiyordu. Çayla başladık. Sonra kızıl şarap içtik. Sonunda, bana bir nesne göstermek istediği için evden çıktık. Beni Ortodoks Kilisesi'ne götürdü. Orada gizlice bir sunağın önüne gittik. Gerçekte, oraya kadınların girmesi yasaktı. Orada Meryem Ana'nın eski bir betimi asılıydı. Bu, Rus kilise ressamlığı yöntemine uygun olarak, bir altın yüzeyin üzerine çizilmişti. Ni-

na'nın, resme derin bir saygı duyduğu anlaşılıyordu. İnancı değişik bir kimse olarak benim, onun duygularına ortak olamayışım onu üzüyordu. Soran bir bakışla «Herkes benim ona, buradaki Meryem Ana'ya, çok benzediğimi söylüyor.» dedi. Bu sorusunda dindarlıkla beğenilme tutkusu biribirine karışmıştı. Betime yeniden göz attığımda, bakışları bir yere yönelmeden sonsuz boşluğa bakan bu iri, çakır gözlerin, gerçekten, Nina'nın, o sırada birdenbire yaşaran, gözlerini andırdığı kanısına vardım. «Bugün sana ne oluyor, çocuk? Bir şeyin mi var?» dedim. «Yok, yok.» diye fısıldadı. «Yalnızca, Nina yokken birkaç yılda bir buraya gelip bu kutsal resme bakmanı istiyorum. Buna söz ver!» dedi. Soğuk elceğizini tuttum. Böylesine bir çocukluğa biraz gülmem gerekti.

Son günlerde benim armağanım olan bir yakut yüzük takıyordu. Bu, bana annemden kalmıştı. Onu, bana birdenbire geri verdi. Gerekçe olarak, parmağına uymadığını söyledi. Onun yerine kapkara bir taştan oluşan bir başkasını istedi. Onu engellemedim. Onun düşlerle dolu güzel başının içinde neler olup bittiğini anlamaktan umudumu çoktan kesmiştim. Düşüncelerini başka bir yere yöneltmek için «Biliyor musun, Nina? Bugün, bana yaşlı İranlı'nın söz ettiği, Moskof prensesi gibi gözüküyorsun.» dedim. Nina, merakla sordu: «O neye benziyordu? Ona ne oldu?» «Öyleyse dinle.» dedim.

«Çok eski çağlarda oda tapanların denizle karanın üzerinde alevden direkler yükselttikleri, bugün çağdaş insanların delgi kulelerini karayağ kaynaklarının üzerine dikmiş oldukları, limanda Astrahan ile başka yabancı kıyılardan gelen çeşitli gemilerin demirli olduğu, han kaleleriyle saraylarının yıkıntıları bulunan, büyük

bir insan yığını içinde çevik yapılı, badem gözlü, kara yağız Azerbaycanlılar'ın gezindiği, üç alevli ongunu olan, az bulunur kara bir şehir olan Bakü'de kuytu bir bucakta küçük bir kahvehane vardı. Bu kahvehane kızıl sakallı yaşlı bir İranlı'nındı. İranlı, ara sıra, yumuşak, tatlı sesiyle ilginç, eski şarkılar söyler, bunlara çok güzel çaldığı tarla[35] eşlik ederdi. 1915 yılında orada bulunmuş, bir ildeşimle birlikte kahve içmiştim.

O gözde yerden, sarayın en eski bölümlerinden biri gözüküyordu. O bölüm, Hazarlar döneminden kalma biçimsiz, hantal bir kuleden oluşuyordu. Yaşlı koca, o kulenin öyküsünü biliyordu. Uzun, uzun yıllar önce, hanların daha güçlü oldukları, Moskoflar ile dost oldukları bir dönemde Bakü'nün genç hanı, Moskoflar ile ilişkisini pekiştirmenin çok iyi olacağını düşünmüş. Moskova'ya elçiler göndererek çarın kızını istetmiş. Çar, bu öneriyi olumlu karşılayarak genç kızı göndermiş. Kız, gemiyle İdil üzerinden Kuzgun Denizi'ne inmiş. Çok sayıda alacalı geminin içindeki çok sayıda eşlikçisiyle gidiyormuş. Gemilerde güçlü kürekçiler varmış. Han, çok sayıda kulu, çok sayıda değerli armağanla birlikte, Moskof prensesini, deniz kıyısında bekliyormuş. Prenses karaya çıkınca bakın ne olmuş: Beyin o güne dek gördüğü en güzel kızmış. Sarışın, çakır gözlüymüş. Ay ışığı denli akmış. Han onu, görünce, sevmiş. Onu kendisine eş edip armağanlarla güzelliklere boğmuş. O ise onun kollarında soğuk, üzgün durmuş. Gözlerinin önünden yitmeye başlamış. Bu, yurduyla kardeşlerini çok özlemesinden ileri geliyormuş. Han, onun ince gümüş ayçaya döndüğünü görünce, kaygılanarak demiş ki: «Dile benden ne dilersen. Dileğini yerine getireceğim; çünkü, seni seviyorum.» Bunun üzerine prenses «Bana karşı çok iyisin, bey.» deyip ken-

disi için deniz kıyısında yüksek bir kule yaptırmasını dilemiş. Oradan, yurdundan gelen güzel, alacalı gemileri daha iyi görebilir, pek mutlu olurmuş. Bunun üzerine han, kuleyi en kısa sürede diktirip prensesi onun içine oturtmuş. Ona gök denizle görkemli şehri göstererek demiş ki: «Bak. Bunların hepsi senindir; çünkü, seni seviyorum.» «Bana karşı çok iyisin, bey.» diye yanıtlamış prenses. Ayağa kalkmış. Yurdundan gelen güzel, alacalı gemilere özlemle bakıp ilk kez yüzü gülmüş. Ondan sonra kuş gibi çevik bir atılım yaparak kuleden denize atlamış. Genç bey, onu irkilerek izlemiş. Elinde yalnızca bir baş örtüsü kalmış. Daha sonra Hristiyanlar, kulenin dibine, prensesin anısına, küçük bir kilise yapmışlar. Müslümanlar da hanımlarının anısına bir anıt yaptırmışlar. İki topluluk da prensesi kendinden saymış. Kendisinin ne olduğunu yalnızca Allah bilir; çünkü, hanın da, onun yerine seve seve canını verebileceğinin ötesinde, ona ilişkin bilgisi yokmuş. Ne var ki yazgısı, onun yerine ölmesine, engel olmuş. Bu, alnına yazılı değilmiş.

Yaşlı İranlı, tarının çınlayan sesinin eşliğinde, işte, bu şarkıyı söyledi. Bunun üzerine, eskiden, gerçekten, deniz kıyısında olmuş olması gereken, kuleye baktık. Yüzyılların akışı içerisinde sular gitgide çekilmiş olmalıydı. Şimdi, bir bölümü toprağa gömülü bir durumda, şehrin ortasında bulunmaktadır. Orada, derin bir uykuya dalmış gibi, durmaktadır. Bugün benzediğin Moskof prensesine işte böyle olmuş.» Nina «Bu güzel bir öykü.» dedi.

O arada geç olmuştu. Onu evine götürdüm. Babasının evinde, ona iyi dileklerimi sunup, ondan ayrıldım. Elini öptüm. Çakır gözleri yaşardı. Anlamlı bir biçimde boynuma sarıldı. Kocaman ağır kapı Nina'nın

arkasından kapandı. En güzel, en sisli duygularla yüklü olarak en kısa yoldan eve gittim. Kendimi biraz iyi, biraz da üzgün buluyordum. Başkalarının gürültülü topluluğuna katılmaya isteğim kalmamıştı. Yoldan gelen silah sesleriyle bağrışmalar yeni yılın başlangıcını duyururken yatağa yattım. Uzaktan çan sesleri geliyordu. Gönlümden Hristiyan söylencelerinin betileri geçti. Bunların arasında, sanki onlardan biriymiş gibi, Nina'nın alımlı görüntüsü de geçti... (Nina artık bir kadın idiyse de)... uykuya daldım.

Yılbaşı sabahı hava açıktı. Öğlene doğru, birtakım kimselere uğramak üzere, araba tuttum. İlk önce Nina'nın babasına uğrayıp onunla ailesinin yeni yılını kutlamak istiyordum. Evin önündeki bulvarda çok sayıda kişi toplanmıştı. Küçük bir şehirde oturanların biribirilerini tanıdıkları gibi şöyle böyle tanıdığım üniversite öğrencileri, lise öğrencileri, genç subaylar bir araya gelmişlerdi. Bir olaya üzülmüş oldukları anlaşılıyordu. Asık bir yüzle esenleşiyorlardı. İyi bildiğim kapıya doğru yürüdüğümde bana güçlükle yol açtılar.

Olanı biteni bilmeksizin eve girdim. Orada beni yazgının eli yakaladı. Üzerime uğursuzluğun ağırlığı çöktü. Geceleyin Nina kendisini vurmuştu. Sağda solda ağlaşılıp sızlanılıyordu. Daha ölmemişti; ancak, kendinde değildi. Durumu umutsuzdu. Bilincimi yitirmiş gibi bir durumda basamaklara atılıp onun odasına doğru yöneldim. Bu korkulu düşün sıkıntısını üzerimden atmaya çalıştım. Sanki bir düş görüyordum. Uyanınca üzüntüsüz bir gün başlayacaktı. Tanıdıkların yeni yıllarını kutlayacaktım. Ben, yeni yılı kutlamak amacıyla gelmemiş miydim? Kapı açıldı. Nina'nın, yatakçığında, kımıldamadan, boylu boyunca, uzanmış olduğunu gördüm. Sonsuz acının gerçek olduğunu anladım. Baygın yatıyordu. Başındaki kurşunu doktorlar

çıkarmışlardı. Başı ak sargılarla sarılıydı. — Ah, o güvercinlerin kralı, o güvercinlerin kralı! — Ölgün eli, örtünün üzerindeydi. Parmağında büyük, kara taşlı bir yüzük vardı. Nina'nın durumunu anlamadan, kara yüzüğün, benim yüzüğümün, bana gönderdiği iletiyi aldım. Çok eski bir geçmişi olan dün akşamki olaylar gözümün önüne geldi. Ah, dün daha bütün işler esendi, iyiydi! Kıpırtısız varlığa, ağzımı açmaksızın, kaygı dolu sorular sorarken sonsuza daldım. O sırada anladım: Burada olup biten, gerçekte, onun uzun bir süredir tasarlayıp acımasızca gerçekleştirdiği, bir düştü. İnatla sonu getirilen bir kız düşüydü! Acınası, kötü Nina!

Ondan sonra yaslı bir sevecenlik, anlamsız bir bağlılık duygusu içerisinde onu izlemeye başladım. Ah, benden acımasızca ayrılacağına bana olan sevgisini duyursaydı, onun sevgisine bütün benliğimle karşılık verirdim! Yiğit bir savaşçı gibi, savaşı ne olursa olsun, kazanmak istemişti.

Nina'nın ölmekte yavaştan aldığı anlaşılıyordu. Babası, benimle karşılaşmaktan titizce kaçındı. İri yarı bakıcısı çekine çekine gelip gitti. O daracık ölüm döşeğinin başında yaklaşık dokuz gün oturdum. Ölmekte olan soluk bir yüz, yarı açık gözlerle suskun yatıyordu. Belki de karmakarışık düşler görüyordu. Ölümün çirkinleştirici etkisini yenmek yalnızca on yedi yaşında bir kişinin güzelliğine tanınan bir ayrıcalıktı.

Mohama, bu sıkıntıya bir son vermeyi kararlaştırdığında yazgının elinde gevşemiş, Nina ile birlikte gecenin karanlığına çekilmeye istekli bir duruma gelmiştim. Sekizinci günün sonunda, beni eve aldırmak üzere, nökerini gönderdi. İsteksizce uydum. Mohama,

bana yaşamayı buyurdu. Benim Nina eliyle baştan çıkarılmamı engelledi. Nina eliyle baştan çıkmak ölüm eliyle baştan çıkmak demekti. Beni en sonunda, ölümün ılımlı kardeşi olan, uyku tuttu. Sabahleyin, Nina'nın geceleyin aramızdan ayrılmış olduğunu öğrendim.

Görkemli bir biçimde düzenlenen toprağa verme törenine bütün kasaba gönüllü olarak katıldı. Ölenin genç, güzel olması toplumu çok etkilemişti. Çalgı, araba, güller, leylaklar, konuşmalar, ilahiler, yığınlar... Aralarında benim de bulunduğum altı genç erkek, ak çiçeklerle örtülü, tabutu taşıyordu. Ben ayakta durmaktan çok sallanıyordum. Korkunç bir olaydı. Küçük Nina'nın bütün bunları düşlemiş olduğu kesindi. Olanların, pahalıya gelen bu değerli düşün bir bölümü olarak, gerçeğe uygun olduğunu seziyordum. Bu işte benim yerim neresiydi? Bu yer benden esirgenmiş olamazdı. Bardağımı dibine dek boşalttım. Nina, böyle istemişti.

Yürek oynatan oyunun bitiminden sonra öteki kimseler günlük işlerinin başına dönünce yaşamım bana boş göründü. «Tan Çulpanı», seher yıldızı, dahi umut verici parlaklığını yitirdi. O güne dek yaptıklarımın ne önemi vardı? Nina'nın yaşamdan göçmesi bütün nesneleri kuşkulu kılıp sevindirici olmaktan çıkardı.

Ne var ki, bir süre geçtikten sonra Nina'nın babası kızının onuruna bir anma yemeği verdi. Evinin bütün dostlarını çağırdı. Mohama ile beni de çağırdı. Oraya gitmemin gerekmesi korkunçtu; ancak, orada bulunmayışım kötü karşılanabilirdi. Bu yüzden oraya gittim. O sırada işlerin kötüye gitmesine, en gerekli nesnelerin bile darlığının çekilmesine karşın yerli şarap

bulunuyordu. Şarabın etkisiyle yaslı kocanın bana karşı güvensiz soğukluğu çözüldü. Tanrı'm! Benim ne denli saygılı, onurlu bir genç erkek olduğumu bilememişti! Daha iyi bir oğluyla güveyinin olabileceğini düşünemezdi. «Ancak kadınlar, kadınlar. Onları kim anlayabilir ki? Kızı olmak güç bir iş. Özellikle bu çağda!» diyordu. Sözlerinin gerçek Nina ile ilgisi yoktu; ancak, sonuçta, bu neyi değiştirirdi ki? Bunları iyi düşünceyle söylüyordu.

Acım, yavaş yavaş, küllendi. Nina, geçmişin boz bulanık yüzeyinde kalan güzel bir resim oldu. Avunmak için arada sırada gittiğim eski kilisedeki betime gün geçtikçe daha çok benzedi.

Nina'nın ölümünden birkaç ay sonra bolşevikler Dağıstan'a sızmaya başladılar. Başlarında devrimci Mahaç vardı. Çetin bir direnişe karşın ülkeyi ele geçirdi. Mahaç, Şamil'in doğum yeri olan, Avar bölgesindeki, Gimri'dendi. Sıradan bir kimsenin oğluydu. Doğuştan dik başlı bir yaradılışı vardı. Petersburg'da okuduktan sonra, orada, Şamil'in bir torunuyla evlenmişti. O da Rusya'da yetişmişti. Öğrenimini batıda görmekle birlikte çağdaş uygarlığı ancak görünüşte benimsemişti. Yaradılışı gereği soygunculuğa daha yatkındı. Selim Han gibi dağlı bir abrek, şarkıcı Halbaz'ın şarkısını söylediği, Hidatlı Hoçbar gibi bir baştanımazdı. Kimi başka Kafkaslılar gibi, o da, devrim düşüncesine, öncelikle, Rusya'nın egemenliğini sarsıp bağımsızlığa giden bir yol açmak amacıyla sarılmıştı. Doğal olarak, bütün bunlarda oldukça yanılmıştı. İzlediği yol kargaşaya yol açmıştı.

Mahaç, Timur Han Şura'yı aldıktan sonra, iş başına geçer geçmez şöyle davrandı: Şehirdeki hükümet konağının önünde Dağıstan fatihi Prens Argutinski

Dolgoruki'nin kocaman, çirkin bir yontusu vardı. Yeni egemen, buna çok sayıda ip bağlattı. Çok sayıda çeki öküzünün yardımıyla ipler çekildi. Güçlü beti, tabanından koparılarak, devrildi. Yerde öylece haftalarca kaldı. Kollarıyla bacakları kendiliğinden açıldı. Böylece korkunç bir görünüm oluşturdu. Halksa buna sevindi. Onun buyruğuyla Rus egemenliğinin simgesi yıkıldığı için Mahaç'a karşı sevgi uyandı.

Eşiyle birlikte şehre indi. Şamil'in ailesiyle olan eski ilişkimiz dolayısıyla arada sırada evine giderdim. Timur Han Şura'nın onun elinde olması dağlara da egemen olduğu anlamını taşımıyordu. Oralara gerçek ulusçular egemendi. Altay ile ağabeylerim de onlarla birlikte savaşıyorlardı. Onlar, zamanla kök saldılar. İlerlemeye başladılar. İlk yönetim değişikliğinin yeterince sağlamlaşmadığı şehirde de yönetime karşı kıpırdanmalar oldu. Toplum, Mahaç'tan uzaklaştı. Ulusçuların önderi, onun yakalanıp tutuklanmasını buyurdu.

Bunun üzerine Mahaç, geç kalmadan, Türkler'e sığınmayı düşündü. Ne var ki, evinden ayrılır ayrılmaz benden, eşinin yanında kalıp onu korumamı istedi. O ise kısa bir süre için bir yere gidecekti. Onun kaçtığını bilmeksizin isteğini yerine getirdim. Türkler'e sığınma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Daha ertesi gün yoldaşları, Mahaç'ın, kurşunlarla delik deşik olmuş, ölüsünü evine getirdiler. Şehirde heyecan, doruğuna çıktı. Ulusçuların şehre, bir direnişle karşılaşmaksızın girmeleri, bir gün işiydi. Olay çıkmasından çekinen müftülük, Mahaç'ın, bir ayak önce, gömülmesini istiyordu. Gerekli hazırlıklar ivedilikle yapıldı. Küçük yas alayı evden ayrıldı. Yığınlar, daha birkaç hafta önce, şimdi toprağa vermekte olduğumuz

bu kişiye alkış tutmuştu; ancak, ölüsü ortada bırakılmıştı. Son yolculuğuna, gerçek yandaşlarından katılan olmadı. Tabudunun ardından Şamil'in birkaç hısmıyla beş altı yoksul Avar köylüsü dışında yürüyen olmadı. Bunlara yolda birkaç Rus işçisi de katıldı. Benim orada bulunmam da Şamil'in torunu olan eşine duyduğum saygıdan ileri geliyordu.

Mezarlık, Gunip'e giden kara yolunun üzerindeydi. Oraya cılız yas alayımızla gürültüsüzce, apar topar gittik. Orada birdenbire çalgı sesi işittik. Çok geçmeden, Dağıstan ulusal marşını tanıdık. Ulusçuların ilk öncü birliği, utku kazanacağını bilenlere özgü dinç bir sesle, bu marşı söyleye söyleye üzerimize doğru geliyordu. Başlarında Altay ile Mohama at sürüyordu. Ölüm alayı, ağır ağır arkadan gelirken onları esenlemek üzere ileriye çıktım. Altay dedi ki: «Buraya, mezara taşıdığınız kişi kimdir?» Onun Mahaç olduğu yolunda yanıtladım. Bunu söylerken en çok kızdığı düşmanından söz ettiğimi biliyordum. — «Ne? Mahaç mı?» diye bağırdı Altay. «Demek Mahaç gömülüyor. Şu birkaç kişi dışındakiler onu ortada mı bırakmışlar?» dedi. Bu sözlerden sonra erlerine oturmalarını buyurdu. Ölüm alayı yaklaştı. Altay ile Mohama ölü düşmanı esenlediler. Fatiha okudular. Ondan sonra atlarına binip şehre girdiler. Biz de mezarlıkta kaldık. Altay'ın bahadırlık âdetlerini unutmamış olmasına sevinip bundan kıvanç duydum.

Toprağa verme töreninden eve geldiğimde, Mahaç döneminde halk komiseri olan, benim de eski bir okul arkadaşım olan, Gazibek adlı öğrenciyi odamda oturur buldum. Kuzenim Altay'ın kendisinin vurulmasını buyurduğunu, bunun için bana sığındığını söyledi. Kendisini saklamamı istiyordu. Bu, tatsız bir oldubittiydi!

Gelişinde evde olsaydım onu içeriye almazdım; ancak, şimdi, böylece elimde kalınca, onun yok olmasına gönlüm elvermedi. Kendisine yardım etmeye söz verdim. Bende dört gece kaldı. Onun evimde bulunduğu sırada, bir kez, Altay'ın kendisi dahi gelerek ödümü kopardı. Kaçağı, bir halının arkasına gizlemem gerekti. Gizim beni çok ürkütüyordu. Sürekli tedirgindim. Gözle görülür bir biçimde süzüldüm. Herkes, neyim olduğunu, genel sevincin ortasında niye mutsuz olduğumu sordu. Gazibek'i gerçekte sevmemiş olmam, işi daha da çatallaştırıyordu. Onu eskiden de beğenmez, sevimli bulmazdım. O güne dek benimle bir yakınlığı da olmamıştı. Şimdi, başı sıkışınca, konuğun canını konakçı için kutsal kılan, eski töreye sarılmıştı. Verdiğim söz yüzünden çözülmez bir biçimde bağlanmıştım.

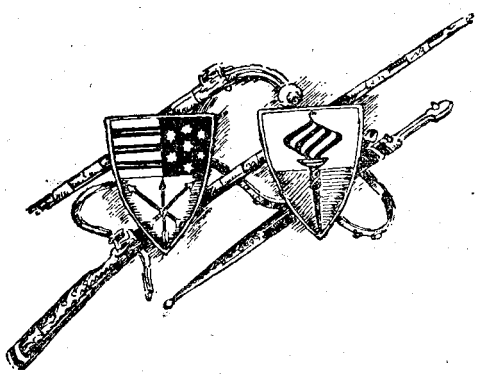
Bu iş böyle sürüp gidemeyeceğinden çarşıdan bir hamal getirdim. Giysilerini satın alıp Gazibek'e verdim. Yüzüne kızıl bir sakal yapıştırdım. Yüzünü süsledim. Eline bir torba tutuşturdum. Kendisini uğurlayarak yolcu ettim. İşlek ana yol boyunca tanınmadan yürüyüp şehrin kapısından çıktı. Derbent'e dek gitti. Kendimi büyük bir yükten kurtulmuş buldum. Bir çırpıda yeniden dinçleştim. Ne var ki, kimse alnının yazısını değiştiremezdi. Derbent'e dek ulaşan Gazibek de, sonunda, orada vuruldu.

Bu serüveni Mohama'ya anlatmayı ancak çok sonra, Samsun'da, göze alabildim. Hepimizin başına iş açabilecek olan düşüncesizliğimden ötürü bana kızıp söylendi; ancak, bugünkü yoz çağa saygın, onurlu bir biçimde uzanan eski âdetlerimizi, o gün, o koşullar altında dahi, çiğneyememiştim.

Bunu daha dingin günler izledi. Ulusçularımız, baş-

larına değerli kimseler olan, İmam Necmettin ile Şeyh Uzun Hacı'yı geçirdiler. Bununla birlikte Şamilkale'de kanlı çatışmalar sürüyordu. Soyguncu çeteleri Timur Han Şura'ya dek yaklaştılar. Şehrin düşmesi gün işiydi.

Ondan sonra bütün olumlu gelişmelere karşın ulusal hükümetin yıldızı kararmaya başladı. Bu, özellikle, Denikin yanlılarının yüzünden oldu; çünkü, Denikin, Kafkas ülkeleri için o sırada, en doğal gerek olan, bağımsızlık savaşını bastırmak istiyordu. Kısaca, o, eski Rusya'nın birliğiyle bütünlüğünün korunması için savaşılması gerektiğine inanıyordu. Sonunda, yenilerek Kırım'a kaçtı. Bununla birlikte, onunla yapılan savaşlar ulusçuları oldukça yıprattı. Böylelikle sonsuz bir insan kaynağı bulunan bolşeviklerin bu küçük ülkeyi yutmaları çocuk oyuncağı oldu. Yıpranmış ulusal birliklerin üzerine dışarıdan yürüdüler. Şehirlerdeki yandaşları da içten baş kaldırdılar. Böylelikle, doğrultmak istediğimiz yapı başımıza göçtü. Dağlarımızın bağımsızlığı yolundaki eski ölümsüz düş bir kez daha yıkıldı. Bizimkiler dağlara çekildiler. Altay, daha önce anlattığım gibi, Şamilkale'de tutuklandı.

Böylece iki yıl geçti. O arada ortam gitgide daha sıkıntılı, daha ağılı bir duruma geldi. Soluk almak dahi güçleşti. 1920 yılında Sovyetler bana, birdenbire, Lenin'e ayrılan görkemli bir katarı Kafkasya'nın dize gelişini gösteren resimlerle süslememi buyurdular. Bu buyruk üzerine ilk fırsatta Almanya'ya kaçmayı kararlaştırdım. Sonunda — sayısız başkaları gibi — bir kuzenim sudan bir gerekçeyle Timur Han Şura'ya götürülüp ormanda alçakça vurularak ölüsü çırılçıplak bir durumda bulununca sabrımın taştığını sezdim. Yeni boyalar almam gerektiğini ileri sürerek, ilk fırsatta, Bakü'ye gittim.

O büyük, kalabalık petrol şehrinde ulusal hükü-

met yeni devrilmişti. Komünizm yeni çiçek açıyordu. Ailemizin eski bir dostu olan bir bayanın yanına yerleştim. Sabah karanlığından akşam geç saatlere dek, bir pasaport edinebilmek için, ilgili bütün makamların kapılarını aşındırdım. Bu pasaport, Tiflis'e yapacağım yolculuk için gerekliydi; çünkü, elimde ne kimliğim vardı ne de başka bir belgem. Halk komiserliğiyle savaş bakanı katında yılmadan girişimde bulundum. Başkanın yazmanıyla arkadaşlık kurdum. Onun resmini çizdim. Sonunda, gerçekten üç salık yazısı elde ettim. Bununla birlikte aylarca o mektupları ilgili görevlilere gösterme olanağını bulamadım. Sonunda, beni, geleceğe umutla baktığımız «Tan Çulpanı» günlerinden tanıyan savaş komiseri araya girdi (O arada komünist olmuştu). Çeka'ya başvurarak çok gerekli bir iş için Tiflis'e yapacağım yolculuğa izin verilmesini istedi. İsteklerimin amacına ulaştığı kanısına iyice vardıktan sonra Çeka yapısına gittim. Anlamsız yere saatlerce bekletildikten sonra içeriye alındım. Sonunda, eve hangi durumda döndüm? Aşağılanmış, gönül gücü kırılmış, gücü tükenmiş bir durumda. Çeka başkanından yalnızca çiğ sözler işitmiştim. Subay domuzu bir daha oralarda gözükürse onu vuracağı yolunda bir de göz dağı vermişti.

Amacıma ulaşamayınca sevimsiz petrol şehrinin dumanlı, kara yollarında gezinmeye başladım. O arada ağabeylerimden ikisinin tutuklandığını bildiren mektuplar aldım. Bunlar beni tedirgin ettiği gibi bana Bakü'den ilk fırsatta ayrılmam gerektiğini gösterdi.

Bir gün, yine, rıhtımdaki güzel yolun üzerinde durup Kuzgun Denizi'ne bakıyordum. Yanımdan arabalar geçiyordu. Bunlardan birinin içinden yüksek sesle çağrıldığımı işittim. Şehirde arkadaşım olmadığından

bunun bir pusu olabileceğini düşünerek karşılık vermedim. Bir daha çağrıldım. Bunun bir bayan sesi olduğunu anladım. Duran arabaya doğru yürüdüm. Arabadan bir bayan indi. Bu, anladığıma göre, Nina'ya bakan, Mohama'ya da vurulmuş olan bir hemşireydi. Bakıcının alçakgönüllü görünümü, yerini çok değişik bir kılığa bırakmıştı. Üzerinde bir deri manto, belinde bir tabanca, başlığında bir sovyet yıldızıyla karşımda iri kıyım, güçlü, acımasız bir dişi duruyordu. Bağnaz bir komünist olmuştu. Büyük bir senli benlilikle İlya İliç diye andığı Lenin'in siyasî denetim görevlisi olmuştu. Çok özel görevlerle Bakü'ye gönderilmişti. Beni gördüğüne yine de sevinmişti. Kendisiyle birlikte öğle yemeği yemek üzere beni katarına çağırdı. Moskova'dan o katarla gelmişti. Bakü'de de o katarın içinde kalıyordu. Beni, gerçekten de, bir büyük prensin eski görkemli katarına götürdü. Katarın içi, eski yönteme göre dayanıp döşenmişti. Bakımsız kalmıştı. İçinde, eski dönemden kalma, değerli olmakla birlikte acınacak bir durumda olan, bir resim vardı. Resim, bakımsız resmî giysiler içerisinde, sakallı, üzgün görünümlü bir kişinindi.

Yemek sırasında beni sorguya çekti. Ak korumacı olup olmadığımı sordu. Olumlu yanıtlasam, beni en kısa yoldan kurşuna dizdirecekti. — Yok, ak korumacı değildim. Gülümseyerek, albay olan ağabeyimi şimdi eline geçirse, ona ne yapacağını sordum. «Doğal olarak, öldürtürüm.» diye gülümseyerek yanıtladı. «Yalvarırım size, Yoldaş Andal, yüzünüzü asmayın. Bu elimle şimdiye dek çok kimseyi öldürdüm. Gerçekten, güç bir iş değil! İlk kezinde biraz güç oluyor.» dedi. Bu kadını, en son, küçük Nina'nın ölüm döşeğinin başında görmüştüm. Çocuğa, o korkunç dokuz gün boyunca özveriyle bakmıştı.

Yırtıcı bir hayvan da olsa, onu kullanacaktım. Ona, uygun bir dille, sorunumu anlattım. Bana, en kısa sürede, bir Azerbaycan pasaportu bulmaya söz verdi.

Ertesi gün beni arabasıyla, birkaç gün önce bir daha ayak basmamak üzere ayrılmış olduğum, Çeka yapısına götürdü. Evin arka yanındaki bir odanın kapısını çaldı. Kapı aralanarak dışarıya bir süngü uzandı. Süngünün arkasında çıplak bir başın üzerine oturan kızıl yıldızlı başlık vardı. «Kim o?» dendi. Eşlikçim, belgesini gösterdi. Kapı açıldı. Ben de içeriye alındım. Silahlarım, tabancamla hıncalım, dahi alınmadı. İçinde iki iskemleyle duvara dayalı iki tüfek dışında bir nesne bulunmayan boş bir odaya geldik. Kız, yok olup beni yalnız bıraktı. Bir süre sabırla bekledim. Ondan sonra, sözde koruyucumun beni sattığından kuşkulanmaya başladım. Beni buradan, yaş, tatsız bodruma götürüp orada kurşuna dizeceklerdi. Kuzenime böyle yapmışlardı. Bana da böyle yapacaklardı. Korkulu bir yarım saat geçirdim. Ondan sonra kapı açıldı. Yarı koruyucu meleğim, yarı boğucu meleğim olan eşsiz bayan arkadaşım gelip bana bütün işlerin yolunda olduğunu söyledi. Elimde, kurallara uygun, bir Azerbaycan pasaportu vardı! Tiflis yolu açıktı. Oradan daha ileriye gitmenin de bir yolunu bulacaktım. Bu iyiliğe karşılığım — Tanrı bilir ki! — içten, sıcak oldu. Koruyucumun gönlüne göre olmuş olmasını dilerim.

Daha o akşam, dış ülkelerdeki öğrencilere halı ile benzeri nesneler sağlayan bir Azerbaycanlı ile birlikte hududa doğru yola koyulduk. Azerbaycanlı az Rusça bildiğinden ona dilmaçlık ettim. Hudut kapısına yaklaştıkça içimde yeni bir korku uyandı. Birlikte yolculuk ettiğimiz kişiler, aralarında söyleşirken Bakü Çeka Başkanı'nın sık sık hudut kapısına gidip pasaportlarla

yolcuları denettiğinden söz ediyorlardı. Böyle bir uğursuzluk o gün olsa başımın yanacağını düşünüyordum. Pasaportuma karşın beni, açıkça ant içtiği üzere, kurşuna dizdirirdi.

Katar, birdenbire durdu. Hududa gelmiştik. Orada otel görevi gören bir ağaç yapı vardı. İkincil bir demir yolunun üzerinde duran bir katar, hudut erleriyle gümrükçüler için, konut görevini görüyordu. Daha uzakta Kura üzerindeki köprü seçilebiliyordu. Gerçek hudut orasıydı. Onun öte yakasında Gürcü katar istasyonu vardı. Öteki yakada olmak için neler verirdim!

Katardan inilmeye başlandı. Öbür yolcular küçük otele doğru giderlerken içimdeki sıkıntıyla gerilim en yüksek düzeyini buldu. Arkadaşımı avutmak için, buyuran bir tutumla, birkaç er çağırıp yüklerimizi taşıttım. Gerekçe olarak değerli nesneler taşımakta olduğumuzu gösterdim. Bu, beklenen etkiyi gösterdi! Göreve hazır iki delikanlı yetişip nesnelerimizi aldılar. Bizi kamu görevlisi sanarak nesnelerimizi otel yerine katara doğru götürmeye başladılar. Onları izlemekten başka yapılacak bir işimiz kalmadı. Duyulan saygıdan ötürü yüklerimize bakılmadı. Erlerin bizi yemeğe çağırmaları da iyi bir gösterge oldu. Onlar, şiş kebabı yaptılar. Ben de iki şişe votka açtım. Bu, yürek isteyen bir işti; çünkü, bavullarımızda içki bulunması yasaktı. Bununla birlikte bu ikramımız iyi karşılandı. Kısa bir süre sonra dört er, bir gümrük komiseriyle koyu bir içki eğlencesine daldık. Ortam iyileşip güvençli bir duruma girdi.

Bir kızcağız arabaya binip arkasındaki kapıyı kapadı. Kanlı, körpe, güzel, pek güzel bir kızdı. «Yoldaş Marusya!». Düzgün çıplak bacaklarının üzerinde kısa

bir deri etek, belinde tabanca, üstünde buruşuk bir gömlekle kızıl bir boyun atkısı vardı. Yağızdı. Kara saçları yağlıydı. İri ağzı eli açık, konuksever bir kişinin tutumuyla gülüyordu. Dişleri, genç bir köpeğinkiler denli aktı, güçlüydü. Ne gözler! Yanımıza oturdu. Yiyip içti. İştahı iyiydi. Tanrı için, her şeyi iyiydi! İçkimizi öylece sürdürdük. Ondan sonra şarkılar söyledik. Biribirimizle kardeş olduk. Yine içmeyi sürdürdük. Tatlı bir biçimde esridim. O akşam güzel konuşuyordum. Azerbaycanlı arkadaşım şaşırdı. O gece, şaşılacak daha çok olayla karşılaşacağını düşündüm. Esriklik, başımızda sallanan, belki de başımızı sarmış olan tehlike, bütün bu «yoldaşlar»ın arasında yalnız olduğumun bilincinde oluşum, insanlarla güzel güzel görüşmeye karşı içimde sonsuz bir istek uyandırıyordu. Kuşkusuz, biraz pasaklı olan Marusya, yanımda oturuyordu. Uzun bir süredir benimkilerle oynayan elleri bakımsız olmakla birlikte iyi, güzeldi (Üstelik, erlerin kıskançlığını uyandırmamaya özen göstermem gerekiyordu.). Durmadan konuştum. Sonunda, hep onun için konuştum. «Tanrı'nın gözden çıkardığı bu bucakta senin gibi bir bayanın olması, Marusya! Sen, her yerde el üstünde tutulurdun. Kürklerin, oyaların, pırlantaların olabilirdi.» dedim; ancak, pek gösterişe düşkün olmadığı anlaşılıyordu; çünkü, kalın sesiyle «Böyle nesneleri her gün görüyorum. Onlarda gözüm yok.» dedi. «Ben, hep buradan geçen ince hanımların üzerlerini arıyorum. Onların iç giysileri çok güzel. Hep ipekli. İyi de kokuyorlar; ancak, çoğu güzel değil.» diye ekledi. «Pırlantalarını nerelere sakladıklarına inanmazsın.» diye sürdürdü. Demek ki, görevine özel bir bağlılık duyuyordu. O, yaramaz, doğrucu bir soyguncu kızdı. El koyduğu değerli nesneleri kendisine ayırmayıp uslu uslu geri verdiği kanısına vardım. Bana

içkide eşlik ederken boğazı apak parlıyordu. Kızıl korumacıların — kendilerini böyle adlandırıyorlardı — nöbete çıkmaları gerekiyordu. Komiser, gürültülü bir biçimde ayrılıp yatmaya gitti. Yol arkadaşım, uyumak üzere, bir sıranın üzerine uzandı. Doğal olarak, sesli sesli horlamaya başladı.

Böylelikle Marusya ile ben o kızgın arabada başbaşa kaldık. Ortalık pek kötüydü. Ortada bir demir soba vardı. Ağaç duvarlar koyu komünist levhalarla doluydu. Lambanın cılız bir ışığı vardı. Marusya dedi ki: «Bana bak, korkunç susadım. Çay yapalım mı? Irmak kıyısına, köprünün altına gidip su alalım!» Dışarıda kapkaranlık bir gece vardı. Onunla birlikte köprü eğmecinin altına gitmeyi çok istiyordum. Yol arkadaşım yattığı yerden dönerek uykudaymışçasına mırıldandı (Doğal olarak Türkçe konuşuyordu.). «Delilik etme. Erler seni onun yanında bulup vururlar!» dedi. O yaşlı kişi doğru söylüyordu. Pek bön bir kişi değildi. Bunun üzerine dedim ki: «Dışarısı soğuk. Gerçekten çay içmen gerekiyorsa, bir ere su getirmesini buyurayım, canım.» Elimde kazan, pencereden dışarıya seslendim. Kızıl korumacı, suyu uysalca getirdi. Marusya çayını yaptı. Bu arada kızıl körpeliğini yitirdi. Solup donuklaşıp gevşedi! Gözleri yaşla dolup taştı. Gözlerinden akıcı gümüş boşandı! Gerçekten görkemliydi. Genelde bayanların sivri yelpazeciklerini, ipek çoraplarını, boyalı, kokulu derilerini, pembe aynacıkları andıran tırnaklarını ne çekici bulurdum! Buna karşı Marusya'nın tabanı aşınmış ayakkabılarının içindeki bacakları yelle havadan kabalaşmıştı. Sert deri eteğinin altında, kötü dikilmiş bir pamuklu gömlek dışında, bir giysi yoktu. Bununla birlikte bu durumuyla iyiydi. Daha başkasını, daha iyisini istemiyordum. Bir daha konuşmadık. Azerbaycanlı, horlamasına bir kez daha

ara verip homurdandı: «O kadın taslağından uzak dur. Hasta olsa gerek!» Şeytan alsın, onu bana kim bekçi etmişti!

O sırada biraz ayıldım. Yalnızca biraz ayılmam da yetti. Yeniden konuşmaya başlamam gerekiyordu. Bunun üzerine kaygılarım da yeniden uyandı. Yüreğimi ağılamaya başladılar. «Çeka Başkanı bugün gelemez mi, ne dersin?» dedim. «Yok. Bugün kesinlikle gelmez. Daha dünle önceki gün geldi. Niçin soruyorsun? Yoksa, onu tanıyor musun?» dedi. «Öyle. Arkadaşımdır. Onu burada görmeyi umuyordum. Onu, adıma esenler misin, çocuğum?» dedim. Bana saygıyla baktı. Şimdi onun gözünde bir yarı Tanrı olmuştum; çünkü o, iyi bir yaratıktı. Özde inançlı bir kimse olup damarlarında çiftçi kanı akıyordu.

O sırada, gece yarısı, uzaktan ince bir çıngırtı geldi. Ses, yaklaştıkça, güçlendi. Irmağın öte yakasında, Gürcü hudut kapısında, binmemiz gereken katar geliyordu. Azerbaycanlı, o ayak, ayılıp sıçradı. Ben de oldukça yüreklendim. Sabırsız, buyururcasına bir tutumla komiserin kapısını çaldım; çünkü, nesnelerimiz denetilmemişti. O, daha esrikliğini üzerinden atamamıştı. Uykulu bir sesle konuştu. «Ah, sizin neyinize bakalım ki, yoldaşlar? Bizce işler yolundadır.» dedi. Pasaportlarımızı çabucak damgaladı. Yüklerimizi iki er aldı. Köprüye doğru yollandık. Marusya, yanımda yürüyordu. Eli, benim elimle birlikte, kürkümün cebindeydi. Duygulanmıştı. «Tiflis'te beni düşüneceğine söz ver» (Tiflis'ten daha uzağa gidebileceğimi düşünmemişti.) dedi. «Olur, olur, canım. Bunu yapmaz olur muyum?» dedim. Köprü başına geldik. Marusya'nın dönmesi gerekiyordu. Bir ayak daha durduk. Kürkümün cebinin derinlerinde elime küçük bir çıkın gel-

di. Bu, bir kokulu yabancı sabundu. O sırada az bulunuyordu. Elime, Bakü'deki saygıdeğer konakçı bayandan geçmişti. Onu çıkarıp dedim ki: «Buraya bak, Marusçuğum. Ayrılırken sana küçük bir armağanım var. Bir kokla. Bu, çok güzel bir sabundur. Bununla, üşenmeden, yıkan. Her böyle güzel kokuşunda beni anmalısın. Doğru değil mi? Şimdi çok yaşa!» El sıkıştıktan sonra biribirimizden ayrıldık. Karşı kıyıdan arkama baktım. Karşıda o soyguncu kız duruyor, kızıl boyun atkısını güçlü bir biçimde sallıyordu. «Çok yaşa, Marusya» diye olanca gücümle bağırdım. «Buradan yine geçerim.» dedim. Ne var ki, ondan sonra yere eğilip bir avuç Gürcü toprağını dudaklarıma değdirerek «Yaşasın özgürlük!» dedim.

Yüzünü ekşiten sakallı Azerbaycanlı «Kadın kız işleri, kadın kız işleri!» diye şaşkın şaşkın homurdanıyordu. «İnşallah, katarımıza doğru gidiyoruz.» dedi.

Tiflis'te beş gün süreyle — uzun süredir ilk kez — pek mutlu, kaygısız oldum. Güzel şehir, bende birtakım eski olayların anılarını uyandırdı. Sabahtan gece yarılarına dek arkadaşlarımla birlikte oldum. Salıverilen bir tutsak gibi gönlümce özgür yaşadım. Elimde, yolculuğumun ondan sonraki bölümünde bana yardım edecek olan, Türk temsilcisi Kasım Bey'e yazılmış bir salık mektubu vardı. Evet, oradan da bir ayak önce ayrılmam gerektiğini, oyalanmamın doğru olmayacağını biliyordum. Her gün herkese «Yarın sabah kesinlikle yola çıkacağım.» diyordum.

Bununla birlikte gereksiz yere süre yitirdim. Bir gün top sesleri işittim. Bolşevikler, şehri topa tutmaya başlamışlardı. Ortalık karıştı. Güven duygum ortadan kalktı. Benim Azerbaycanlı apar topar yola çıktı.

Yanında götürmesi gereken bavullarımı, top atışlarının verdiği korkunun etkisiyle, istasyonda bıraktı. Onları bir daha görmedim. Sonunda, şehirden, birkaç diplomatla birlikte, yüksüz, ellerim boş, ayrılarak Kutayis'e geldim. Burada da kalamazdık. Bolşevikler arkamızdan geliyorlardı. Kaçış dalgası bizi Batum'a attı.

Orada güvenlik içerisinde olacağımıza inanıyorduk. Kurtuluşumuzu kutlayarak günler, geceler geçirdik. Bütün bağlarımı koparmış, sürekli kaçmaya gençliğimin etkisiyle alışmış olmamın verdiği bir ruh durumu içerisinde kara yıldızıma ortak olan kişilerin toplandığı meyhanelerde içki içmeye başladım. Esrikliğin etkisiyle kaygılarımız gideriliyor, ateşleniyorduk. Kara yıldızımız, alacalı bir serüvene dönüşüyordu. Geçmiş küllenip bilinmeyen gelecek, kaçağın gözleri önüne, parlak bir biçimde geliyordu. Bu ortam içerisinde, bir tanıdığımın, Terekkale'den buraya gelmiş olan, genç sözlüsüyle karşılaştım. Onunla uzun süre bir arada kaldık. Onu, çok çekici buluyordum. O da bana karşı iyi duygular besliyordu; çünkü, genç bir subay olan sözlüsü çok uzaklardaydı. O dönemde sözlenmeler güvenilmez işlerdi. Bununla birlikte mutluluğumuz kısa sürdü; çünkü, dört gün geçmeden, izimizi sürenler şehrin önüne geldiler. Yeniden apar topar kaçmamız gerekti.

İstanbul'a geçmem için gerekli olanaklar sağlanmıştı. Elimi çabuk tutmam gerekiyordu; ancak, yola çıkmadan önce, ne olursa olsun, yeni bayan arkadaşımı görmek istiyordum. Savaşla tehlike, en azından o ikindi, buluşmama engel olmamalıydı. Evine gelince onu bulamadım. Onunla görüşemeden ondan ayrılmak çok ağırıma gitti. Bununla birlikte bu, benim kurtuluşum oldu; çünkü, oradan limana yürüdüğümde ge-

mimin gitmiş olduğunu gördüm. Orada demirli duran son gemi de gitmek üzereydi. Beni alması yazılıymış. Nereye gittiğini dahi bilmiyordum. Yalnızca gitmek, gitmek istiyordum. Bu son olanaktı. O güzel kızın yanında geçireceğim bir saat, beni canımdan da, özgürlüğümden de edecekti. Bu son gemi, bolşeviklere karşı savaşmış Kuban Kazakları ile Çerkezler'indi. İçinde çok sayıda başka sığınık da vardı. Bunlardan biri de bendim.

Böylelikle kimse eliyle uğurlanmadan, elimde pılı pırtı olmadan, bir sürü yabancının arasında, yurdumda «bir yumurta denli yalnız» deyimiyle dile getirilen bir durumda, Batum'dan ayrıldım. Geminin kaptanı önce Trabzon'a yanaşmayı düşündü; ancak, Türkler izin vermediler. Bu, sonu gelmeyen bir yolculuğun başlangıcı oldu. Dört beş başka limanda da böyle oldu. Bizi kimse almak istemiyordu. Bunun üzerine, gemiyi tıklım tıklım dolduran sığınıkların gönül güçleri kırıldı. Oysa, önceleri, canlarını kurtarmış olmalarından dolayı mutluydular. Güvertede erkekler, kadınlar, ağlayan çocuklar iç içe yatıyorlardı. Geminin odaları yoktu. Bayağı bir yük gemisiydi. Yükü, ulusal hükümetin ısmarladığı ilaçlarla giysilerden oluşuyordu.

Gecelerin keskin soğuğundan korunmak için yamçımdan başka bir nesnem yoktu. Yitik yükümü üzülerek düşünüyordum. O arada yiyecek de azaldı. İçecek olarak kişi başına bir bardak su düşüyordu. Bu bayağı sıkıntıyı giderecek şarap da yoktu. Bunun yanında, iğrenç bir biçimde, soyunup yıkanma olanağı da yoktu. Aramızda çok sayıda hasta vardı. Tekin olmayan, adı batası bir geminin üzerinde, haftalardır, Karadeniz'de geziniyorduk. Amaçsız, umarsız oradan oraya sürükleniyorduk. Deniz, çoğu kez, dümdüzdü. Su-

yumuzu yunuslar izliyordu. Onları arada sırada karabinayla vuruyordum. Tek yavan eğlencemiz buydu.

Sonunda Samsun'a geldik. Çok sayıda gemi bizi karşıladı. Ekmekle yaşamak için gerekli başka nesneler getirdiler. Böylelikle sıkıntıdan kurtulduk. Bununla birlikte burada da kimse bizi almak istemedi. Allah'ım, bu cehennem yolculuğu bitmeyecek miydi? Tanrı için, Samsun biricik umudumuzdu; çünkü, İstanbul'un bize sığınma hakkı tanımayacağı önceden bildirilmişti. Bunun üzerine Kazaklar, Kazak öfkesine kapıldılar. Bu köpek yaşamından bıkıp usanmışlardı. İşi birkaç görüşmeci aracılığıyla bir sonuca bağlamaya karar verdiler. Bu iş için Kuban Kazakları'nın önderlerinden Buyiç ile Timoçenko'nun yanı sıra Çerkez prenslerinden Sultan Şahin Girey ile Sultan Kılıç Girey'i seçtiler. Ben de orada bulunacaktım.

Kuzey Kafkas bayrağıyla Ukrayna bayrağını taşıyan bir cankurtaran kayığıyla limana gidip komutana başvurduk. Timoçenko iki ulus adına konuştu. Ruslar ile savaştığı bir sırada Türkler'e sığınıp onlardan büyük bir konukseverlik gören Kazak önderi Taras Bulba'yı örnek gösterdi. Timoçenko, gemimizin bütün yükünü Türk Hükümeti'ne armağan ediyordu. Komutan, bu konuşmayı iyi karşıladı. Bize bir kahvaltı verdi; ancak, kahvaltı sırasında, bizi kabul etmeye yetkisinin olmadığını, bu konuda ancak ulusal kurulun karar verebileceğini, bu amaçla en kısa sürede Kemal Paşa'ya başvuracağını belirtti.

O arada biz görüşmecilerin Samsun'da kalmamıza göz yumuldu. Bu da iyi bir gelişmeydi. Gömleklerle iç giysileri aldım. Ondan sonra ilk işimiz hamama gitmek oldu. Yırtıcı bir görünümümüz olabilirdi; çünkü,

hamamın sahibi olan Rum, bizi pek güvensiz bir yüzle karşıladı. Bir altını gördükten sonra tutumunu değiştirip bizi içeriye aldı. Kubbenin altındaki sıcak su havuzu, onun çevresindeki küçük odalarıyla bu doğu hamamı bana, çekilen bunca sıkıntıdan sonra ulaşılan bir cennet gibi gözüktü. Çabucak soyundum. Ancak —o da ne! — gömleğimin bitlerle dolu olduğunu gördüm. Bitler, gömleğimin içine dikili altınları dahi kıpırdatacak denli çoktu. Hızla üzerimdekileri çıkardım. Gömleğimi sökmeye başladım; çünkü, bitli olsa da olmasa da, içine dikili o altınlara gerek duyuyordum. Bu, tek varlığımdı. Bunu, yıkanmanın verdiği, anlatılması olanaksız, gevşeklik izledi. Ondan sonra uzun boylu, ince yapılı bir İranlı olan tellak geldi. Üzerime çıktı. Beni yoğurmaya başladı. Bu, kendimi değişmiş, yeni doğmuş gibi buluncaya dek sürdü. Bunun üzerine beni sıcak havlulara sarıp küçük bir odaya götürdü. Halılar döşeli odada yumuşak bir divan vardı. Orada arınıp yorulmuş bir durumda bir süre dinlendikten sonra, şişeden çıkan bir ruhun öykücük konusu çalışkanlığıyla, bana pilav, kebap, şarap, tatlılarla çok güzel bir kahve getirdi. Bu, gerçekten, yemeklerin en değerlisi, en güzeliydi. Kişinin tat almasını sağlayan, çektiği yokluklardır. Sonunda silinip yıkanmış, karnımız tok bir durumda, hamamdan çıktık. O arada, gemimizde bulunanların hepsine, ikinci bir buyruğa dek, karaya çıkma izni çıkmıştı.

Üç gün sonra büyük bir düş kırıklığına uğradık. Türkiye ile bolşevikler arasındaki antlaşmanın yürürlüğe girdiği, bu yüzden Sovyet Rusya'nın, ne olursa olsun, gücendirilmemesi gerektiğini bildiren bir yönerge uyarınca hepimizin gemiye dönmesi buyuruldu. Sığınıklar arasında büyük sızlanmalar oldu! Sonunda, yalnız, biz Kuzey Kafkaslılar'a özel bir ayrıcalık tanı-

narak Samsun'a dönmemiz sağlandı. Ötekiler, gemiyle İnebolu'ya gönderilip orada göz altına alındılar.

İldeşlerimle benim içinse kaçışın tehlikeleri sona ermişti. Tedirginlik içerisinde geçen aylardan sonra yeniden gönül esenliğine kavuşmuştum. Güvenlik içerisindeydim. Dirlik içerisindeki bu kasabada Mohama'nın gelmesini bekliyordum. O da Trabzon'dan bana doğru geliyordu. O acınası, devrimin kovuşturmasından benim gibi zararsız kurtulamamıştı. O, ölümle, benden daha çok, burun buruna gelmişti. Devrim, ona erken bir son biçmişti.

1921 yılı ramazan ayında onunla son kez karşılaştık. İçinde bulunduğumuz küçük Anadolu şehri Rus Devrimi'nin kargaşasından Türkiye'ye sığınan Kafkas göçmenleri, öncel subaylarla doluydu. Kemal Paşa'nın önderliğinde yeni bir atılım yapmak isteyen Türkiye, Müslümanlar'a özellikle kucak açıyordu. Çeşitli boylarımıza özgü sevimli giysilerimiz içerisindeki biz Kafkaslılar, saygıdeğer konuklar olduğumuzu göstermeye çalışıyorduk. Türkler'e, yurdumuzun töresini beğendirmek istiyorduk. Töremiz uyarınca yaşlılarımızı el üstünde tuttuk. Onlar, bizden çok daha umutsuz, çok daha üzgündü. Onların yurtlarına duydukları özlem çok daha büyüktü. Bizse gençtik. Yeni ortama çok daha kolay uyum sağlayabilirdik.

Kendimize yeni, güzel giysiler yaptırdık. Bunlar, yaptırdığımız son ulusal giysiler oldu. Bunları bir andaç olarak uzak dünyaya götürdük. Doğu'nun alacalı gece yaşamından tat aldık. Ramazan boyunca geceler çok daha eğlenceli oluyordu. Işıklandırılmış yollarda çalgılar çalınıyor, şarkılar söyleniyordu. Bu, tan yeri ağarırken, ezan okununcaya dek sürüyordu. Ondan

sonra kasaba, dinî, kutsal bir sessizliğe gömülüyordu. Ölü günlerle eğlenceli gecelerden oluşan bu değişik yaşayışı çok beğendim. Resim konusu alaca karanlık, dar yolları ilginç bulup gezdim. Oraları gezerken geçmiş dönemleri, bir düş gibi, yaşadım. Gözlerimin önüne, daha sonra sultanlarla halifelerin saraylarını süslemek üzere, Samsun kadın pazarında, varlıklı Türkler'e satılan, kaçırılmış, güzel Çerkez kızları geldi.

Ağabeyim, benden değişik olarak, hep üzgün, karamsar kaldı. Hastaydı, yaralıydı. Üstelik, eşinden de ayrı düşmüştü. Elim yatkın olduğu için onun bakımıyla seve seve uğraşırken, düşlerimin örtüsünün altından, acıklı durumumuzun bilincine varıyordum. Bununla birlikte yalnız, kimsesiz değildik. Tersine, yeterli bir toplumumuz vardı; çünkü, oruç ayında herkes, inanç yoldaşını yanında görmek istiyordu. Böylece çok sayıda toya katıldık. Çizim sanatımın yardımıyla yeni arkadaşlarla tanıdıklar edindim.

Ramazan böyle geçti. Şeker bayramı yaklaştı. Arife akşamı cami, içeriden dışarıdan, gaz lambaları, kandillerle aydınlatılmıştı. Bütün evlerden bayram çalgısı geliyordu. Mutasarrıf denen vali bizi gece yarısı kahvehaneye çağırmıştı. Çerkez prensleri Sultan Kılıç Girey ile Sultan Şahin Girey, Mohama ile ben, çok sayıda başka subay, orada bir araya geldik. Yemek yedik. Kahvemizi içtik. Heyecanlı konuşmalar arasında müezzinin minareden gelecek sesinin bizi, kutlu bayramı açmak üzere, camiye çağırmasını bekledik.

Tan yeri ağarırken bir kartal gibi çevik, atılgan, tatlı, tok, etkili bir ses işitildi. Ses, Tanrı'nın oganlığıyla peygamberin gücünü övgüyle anıyordu. O, inananlara doğru yolu gösteriyordu. Yoksullarla yolunu

şaşıranlara yeni bir yaşama gücü veriyordu. Bu olağanüstü ses, öyle güzel, öyle saygın bir etki yaptı ki, azgın deniz bile soluğunu tutup onu dinlemek durumunda kaldı. İşitenlerin hepsi kendilerinden geçtiler. Genç erkeklerin beleren, inançlı gözleri çocuklarınki gibi parladı. Yaşlıların buruşuk yanaklarından sakallarına doğru yaşlar süzüldü; çünkü, hepsinin, batan dünyalarını içlerine gömmeleri gerekiyordu. Yurtlarını, varlıklarını, aile mutluluklarını yitirmişlerdi. Sesler yankılandı. Uzun, uzun bir süre daha kutlu bir sessizlik oldu. Yaşlılar, kıpırdamadan, minderlerinin üzerinde oturuyorlardı. Biz gençlerse, törenin buyurduğu üzere, duvar boyunca, ayakta duruyorduk.

Sonunda, mutasarrıf, bir soluk alarak sessizliği bozdu. «Sesi, balla sakız damlası gibi, açık yüreklerimize işleyen bu kişi, yurdunu satmak suçundan ölüme çarptırılmıştı.» dedi.

Konakçımız şu öyküyü anlattı: «Beş yıl önce bugün, yine, bayramın gelişini kutlamak üzere, burada toplanmıştık. Şimdi Albay Mohama Bek'in oturduğu yerde savaş bakanı, büyük Enver Paşa oturuyordu. Çevresinde subayları vardı. Gün doğmadan önce yine bu güçlü ses bizi etkilemişti. Ezan okunduktan sonra Enver Paşa, peygamber gibi kutlu bir kişiye yakışır, bu sesin kimin sesi olduğunu sormuştu. «Bu uçra bucakta niye sürünüyor? O, halifenin yakınında bulunmaya değer bir kişidir!» demişti. Bunun üzerine ben, şöyle yanıtlamıştım: «Bu kişi, yurdunu satmak suçundan ölüme çarptırılmıştır. İki saat sonra, gün doğunca, bütün halkın önünde, asılacaktır. Ne halife, ne de bir başkası onun sesini bir daha işitemeyecektir. Onun son ezanını işittik.» Bunun üzerine Enver Paşa, düşünmeden, dedi ki: «Bugün Tanrı, benim aracılığım-

la, büyük bir haksızlığın önüne geçiyor! Çünkü, böyle bir kişiyi ödüllendirmişken onu ayrıca kötü duruma düşürmez. Görüp araştırmadan, bütün gücümle, bu kişiyi kovuşturmadan kurtarmak istiyorum. Bana getirilsin ki, becerisini yakından ölçeyim.» Yüksek minaredeki soluk benizli molla apar topar getirildi. Ölüme götürüldüğünü sanıyordu. Tanrı'sına yakararak, üzgün bir biçimde, yollardaki yığınların arasında, yürüdü. Bu durumda getirildi. Aydınlık salona alındı. Karşısında kişilerin en güçlüsünü, inananların egemeni olan halifenin güveysini görünce şaşırdı. Enver Paşa, onu iyi karşıladı. «Yaşa. Özgür ol! Biliyorum: Ezan okurken bizi duygulandıran büyük yüreğin yanlış çarpamaz. Dizelerin, ezgilerinle inananları güçlendirip coşturmaya git. Yolun açık olsun, sen, ey Tanrı'nın sevgili kulu!» dedi.

Böylece bize, Tanrı esenlik veresi, o kutlu kişinin sözüne uymaktan başka yapacak iş kalmadı.»

Bu ilginç olayı, konakçımızın ağzından, şaşkınlık içerisinde dinledik. Bu olağanüstü sesin cennetlik tatlılığını, korkunç gücünü bir çırpıda kavradık. Demek ki bu ses, ölüm koyağında gezinip, bütün korkulardan arınmış olan bir kişinin sesiydi.

Samsun'daki günlerimiz işte böyle geçti. Ne var ki orada uzun bir süre kalmadım. Yurdumun kapalı kapılarının önünde, üzüntü içerisinde, durmaya dayanamadım. Mohama'nın sağlığı düzelip benim yardımıma gerek kalmayınca bana içtenlikle yol verdi. Uzaklardaki ereğime varınca yanıma gelmeye söz verdi. Olanca güçle batıya, Almanya'ya doğru itiliyordum. Bu yol üzerindeki bir sonraki durağım İstanbul oldu.

Böylelikle bir gün kendimi, İstanbul'un orta büyüklükte otellerinden birinin dar bir odacığında bul-

dum. Tek yüküm, elimdeki bir demet iç giysisiydi. Bunun dışında bir de üzerime giydiğim bir çerkeskam vardı. Onun üzerinde de bir hıncalla bir tabanca taşıyordum. Altınlar, gömleğimin içine dikiliydi. Onların yardımıyla dünyayı dolaşıp yaşamayı düşünüyordum. Ortada bırakılmış, kökünden koparılmış, yurdundan kovulmuş bir durumdaydım. Bununla birlikte gökten düşmüşçesine beklentiliydim, dinçtim. Çevremde olağanüstü bir şehir vardı. O, içinde eşsiz varlıkların gezdiği, inanılmaz olayların yaşandığı bir alandı!

Sabahleyin erkenden, keskin bir mutluluk duygusuyla, uyandım; çünkü, penceremin önünde gök boğaziçinin üzerinde güneş açmıştı. Kayıkların içinde tunç kayıkçılar şarkı söylüyorlardı. Dışarıya çıktım. Kendimi eski şehrin dar, dönemeçli, yokuşlu yollarına attım. Serin, karanlık camilere girdim. Çarşıların kaynayan denizine daldım. Oralarda pazarlıklar ediliyor, çığırtkanlar bağırıyordu. Kebap kokuları, burcular üzerime siniyordu. Dört bir yanda yüzü örtülü bayanlar vardı. Yine de batılılar gibi bacaklarının güzel gözükmesine özen gösteriyorlardı. Üstte iri, yabancı gözleri vardı. Bakışları ürkek veya keskindi. Galata Köprüsü'nde arada sırada esintinin etkisiyle peçeleri açılır, bir ayak için bir yüzün bilinmeyen görünümü ortaya çıkardı. Dar yollarda, amaçsız bir ilgiyle, bunlardan kimilerinin arkasına takılırdım. Ondan sonra bir dönemeçte onu yitirirdim. Biri yerine birdenbire dört örtülü yaratık beliriverirdi. Sanki sfenkslerin dolaştığı bir yolda yürüyordum.

Ne var ki, köprünün öte yakası, Beyoğlu, doğulu İstanbul'un karşısında yer alan büyük bir Avrupa şehri gibiydi. Orada göçmen toplulukları, alacalı bir yığın oluştururlardı. Oradaki gece kulüpleri sığınık Rus

kadınlarıyla doluydu. İçlerinden birçoğu, gökyakut yüzüğümün karşılığında, kendisini bana sunmak istedi. O güne dek, yurdumun güçlü töresinin etkisiyle, arada geçen birtakım oynaşmalara karşın, kadınları eş veya anne olarak görmüştüm. Şimdiyse, içimde bir tutkunun uyandığını seziyordum. Bu tutku, uzaktan yaklaşan bir çalgı sesi gibi, üzerime geliyordu.

O arada, yaşamın ön düzlemi devingenleşti. Bin bir sorunum, beni kaygılandıracağına dürttü. Çok sayıda kimseyi tanıdım. Bir Rus generalinin işlettiği küçük bir lokantaya her gün gidiyordum. General, oranın adını «kan kusup kızılcık suyu içtim» dercesine «Juspura» koymuştu. Bu, «son metelik» anlamına geliyordu. Orada iki güzel, sarışın kız çalışıyordu. Onlar, sürekli gülüyorlardı. İkisini de beğendim.

O şehirde, eski güzelliklerin kalıntılarının karaya vurması gibi, eski dostlarımla da karşılaştım. Buna örnek olarak bir gün yolda karşılaştığım Prenses L'yi gösterebilirim. Bana, kurtulan yakınlarıyla birlikte Emirgân'da göçmenler için düzenlenen pansiyonda kaldığını söyledi. Sorulacak çok soru olduğu için söylenecek çok söz de vardı. Prensesin eşliğinde çakır gözlü, sarışın bir bayan vardı. Bana, onun bir Rus artisti olduğu, adının Jenya Aleksandrovna K. olduğu söylendi. Çok güzel olduğunu gördüm.

Ertesi gün öğleden sonra Bebek'e çaya gittim. Onları yeniden gördüğüme yürekten sevindim. Anlatılanları dinledim. Söyleşiye katıldım. Tıklım tıklım dolu, sıcak tramvayda gürültü çıktı. Bayağı görünüşlü şişman bir Rum, kadınlar bölmesine girmiş, kendisine yerini vermesini istediği yüzü örtülü bir bayana çatıyordu. Ona bir güzel dayak attım. İşini çabuk bitirdim.

Onu, son bir tekmeyle yola attım. Bana genç, güzel görünen Türk kızı sağ ol deyip gülümsedi.

Bu olay, gönül gücümü daha da yükseltti. Dinç, ısınmış, kendine güvenen bir kişi olarak Emirgân'a geldim. Orada, eski dostlarımla karşılaştım. Konuşmanın konusunu kaçış yaşantıları oluşturdu. Bununla birlikte oradaki uyumlu ortam içerisinde kaygılarla korkular çözüldü. Kendimi çok mutlu buldum. Bununla birlikte, o gün, bir önceki günden de güzel olan sarışın bayana, yalnızca arada sırada bakmaya çalıştım.

O günden sonra eski dostlarımla sık sık bir araya geldim. Jenya Aleksandrovna'yı da sık sık gördüm. Bir toyda, umulmadık bir biçimde, karşıma oturdu. O gün ilk kez kollarıyla omuzlarını gördüm. Giysisi çok güzeldi. Ne çeşit bir giysisi olduğunu unuttuysam da onu pembe bir bulut gibi sardığını, ona anlatılması olanaksız bir parlaklık verdiğini söyleyebilirim. O, tipik bir Rus güzeliydi. Kalkık bir burnu, iri dudakları, al yanakları vardı. Odlu, içten bir görünüşü vardı. Başka kadınlarda görmediğim ölçüde erkeksiydi, sertti. Görünüşünün inceliğine karşın sesi kalındı. Çevredeki mırıltının arasında bana söz söylediğinde, sesi içime ürküntü veriyordu. Onu, bir sıralar dağlarımızda yaşayıp inanılmaz söylencelere konu olan, Amazonlar'ın kraliçesine benzetiyordum. Ona yakışmayan nesne yoktu. Bardağımı her kaldırışımda ona bakıyordum.

Daha sonra masa düzeni bozulmaya başlayıp konakçı, sofranın başka bir yerindeki söyleşiye katılmak üzere, kısa bir süre için, Jenya'nın yanından ayrılınca, yanıma oturdu. Benimle birlikte içmeye başladı. Ben daha, onun, gözlerine karşı durmaya çalışıyordum. Toy sona ermek üzereydi. Ortada baş başa kalmıştık.

Gülümsemesini keserek yere bakarken beni gözledi. Masada bardaklar son kez tokuşturuluyordu. Ayağa fırlayıp bayanları övmeye başladım. Bana engel olunsaydı patlardım. Ondan sonra konakçi geldi. Jenya'yı bir yana çekip ona bir sözler söylemek istedi. O, gülerek karşı koydu. Dışarıya çıkmaya kalktı.

Koluma girdi. Hızlı adımlarla kıyıya indik. Orada duran kayıklardan birine bindik. Boğazın karanlık, ipek suları üzerinde uzun, uzun bir süre kaydık. Dolunmakta olan yeniayın ışığı suyun üzerinde ayna gibi parlıyordu. Jenya'nın parmağında türk taşından büyük bir yüzük vardı. Gündüzleri onun eli gibi soluk olan o yüzük, parlayıp ışıldamaya başladı. Sanki, Jenya'yı süsleyen o yüzük geceleyin dirilmişti. Gizli anlamlar taşıyan sözlerimiz, ağır damlalar gibi, yavaş yavaş, biribirini izledi. Kayıkçı, şarkı söylüyordu. Bir süre sonra kayık, Emirgân Korusu'nun gül bahçesine yanaştı. Jenya'nın oturduğu saraya doğru yürümeye başladık. Çevremizdeki aşılmaz bitki örtüsü, yürüyüşümüzü engelledi. Sık sık çalılara, dallara takıldık. Bunaltıcı bir sıcak vardı. Çiçekler açmıştı; ancak, Jenya'nın burcusu bütün kokuları bastırıyordu. Kurbağalar cıyaklıyor, cırcır böcekleri cırlıyordu. Dört bir yandan anlaşılmaz sesler geliyordu. Gecenin sesi çoktu; ancak, gözü yoktu. Tepemizdeki yasemin ağaççıklarının üzerinde bülbüller ötüyordu. Altımızdaki çayır yumuşaktı, yaştı. Sağ elime, yurduma özgü, büyük bir diken battı. Elim çok acıdı. Geç kalan bu uyarıyı gülerek geçiştirdim.

Tan yeri ağarırken Jenya'dan ayrıldım. Aradan sanki bin yıl geçmişti. Evimin yolu uzundu. Savaş kazanmış yorgun bir savaşçının tutumuyla o yolu aldım. Kör gibiydim. Sanki sessiz bir sarsıntıyla yabancı bir varlığa dönüşmüştüm. Bu durumdan ancak, kendi yata-

ğımda çektiğim düşsüz, ölüm benzeri, bir uykudan sonra kurtuldum.

Ertesi gün — o günden sonraki bütün günler — sıcaktı, boştu. Bir kum saati gibi tekdüze geçiyordu. Ancak güneş batınca, Jenya, birlikte oturduğu dostlarımızla birlikte, akşam serinliğinin tadını çıkarmak üzere, Emirgân Korusu'na çıkıyordu. Bu gezinti, deniz kıyısındaki rıhtımda sona eriyordu. Orada, masalarla sıralardan oluşan bir dinlenme yeri vardı. Deniz kıyısında çok bulunan kayaların birinin üzerindeyse, yamçıma sarınmış olarak ben otururdum. Başım eğik olurdu. Yukarıda dolaşanların altında duran belirsiz bir karaltıydım. Jenya, duvardan aşağıya eğilip elindeki ak mendili, konuşmasını kesmeden, esintiye karşı tutarak, oyun oynarcasına, dalgalandırınca en güzel umutlar beslemem için iyi bir gerekçe bulmuş olurdum. Birazdan öteki evdeşleriyle birlikte evine gidip odasına kapanacağını biliyordum; ancak, kısa bir süre sonra, kimselere gözükmeden, bahçeden çabucak bana gelecekti. Ey, kayaların üzerinde bekleyerek geçirdiğim, değerli, geri getirilmez süreler! Bir kez, o pırıl pırıl, gizemli, kurnaz kız önüme çıktı. Onu, yanımda bekleyen, kayığa çektim. Suskun kayıkçı, yine, o kişiydi. Gecemiz böyle başladı.

Bir kez yıkık dökük, çok eski bir Müslüman mezarlığında karaya çıktık. Bu kutsal bölgeye ayak basınca çocukluğumla yurduma ilişkin anılarım ister istemez olanca gücüyle tepreşti. İçimden namaz kılmak geldi. Biraz daha yürüdüğümüzde, Jenya'nın dudaklarında beliren yarım yamalak gülümseme beni utandırdı. Üstelik, bu görünümü pek romantik bulmuştu. Bu, onun gönlüne göreydi; çünkü, yıkık dökük mezar taşları, uzun otlar, dört bir yanı kaplayan yeşil

sürgünler o gece kocaman bir dolunayın ışığında parlıyorlardı. Eski mezarlardan gelen cılız uyarı çağrısı, o korkusuz kızda, yaşama isteğini güçlendirdi. Ne var ki, o gece, beni ilk kez soğuk, neşesiz, değişik buldu. Buna üzüldü. Belki de kıskanç cinlerin yatağı olan mezarlıktan çabucak ayrıldık. Kısa bir süre sonra ortalığı yeni sevinçler kapladı.

O günden sonra günlük yaşamımın en önemli olayı Jenya'yı görmek oldu. Bunun dışındaki yaşantılarım sezgiyle izlenimden oluşuyordu. Çevremdeki dünya gittikçe daha güzelleşti. Sanki büyülü bir bahçede geziniyordum. Gerek o büyük şehirdeki, gerek doğadaki bütün varlıklar bana hem daha parlak hem daha silik gözükmeye başladılar. Beni görünce biribirilerine yanaşıp bana bakıyorlardı. Sanki benden bir giz saklamak üzere söz birliği etmişlerdi. Kimi kez, bütün bu imgelerin göz önünden silinmesini, onların ardındaki yalın gerçeğin su yüzüne çıkmasını sağlayacak bir sözün olması gerektiğini düşünüyordum. Ne var ki, o sözü bilmiyordum. Bilseydim dahi belki de onu söyleyemezdim. Buna karşılık Jenya, birçok büyülü sözler söylüyordu. Bunlar, örtüyü gitgide kalınlaştırıyorlardı. Onun, güvenilir bir varlığı, gerçek yaşama özgürce bakma olanağı veren, ele geçirilmiş, sağlam bir kalesi yoktu. O daha çok, var oluşunun, birtakım başka kimselere, birtakım başka yerlere bağlı olduğunu belirtiyordu. Bu yüzden onu sorularla sıkıştırmamalıydım. Yapacağım iş, daha çok, onun dolambacında, onu görünceye dek, sabırla durup beklemek olmalıydı.

Ne var ki, dışarıda, onun imparatorluğunun dışında, o arada, yeni ildeşlerimle tanıştım. Bu, güzel kızları olan, bir paşaydı. Orada, yurdumun töresine göre, en iyi biçimde, karşılanıyordum. Prenses L., aile-

siyle birlikte bir geziye çıktığından, arada sırada o konuksever eve gitmeye başladım. O evin suçsuz, sıcak ortamını Jenya'nın büyülerinin etkisinden kurtulmaya elverişli bir yer olarak değerlendirdim. Ne var ki, Jenya, beni anlamsız, yırtıcı bir kıskançlıkla sıkmaya başladı. Sıcak bir yürekle dostlarımdan ona geldiğimde benden kuşkulanıyordu. İğneli sözler söylüyor, acı acı gözyaşı döküyor, yüreği dağlanmışçasına inliyor, birlikte oluşumuza ilişkin düş ürünü önerilerde bulunuyor, bunları ayak üstü arka arkaya sıralıyordu. Bu, sonun başlangıcıydı; ancak, bunun bu anlama geldiğini bilmiyordum.

Bir akşam, ildeşimin zararsız, sevimli kızlarıyla, bir kayık gezintisine çıkmıştım. Kayığın içinde güle oynaya oturuyorduk. Kıyının çok yakınından geçtik. Ne var ki, Jenya bahçedeymiş. Güle oynaya önünden geçtiğimi görmüş. Ertesi akşam, bunu bilmeksizin, kendisine uğradım. İyi karşılanmadım. Beni bir güzel yerip kınadı. Onu yatıştırma olanağını bulamadan bir başka konuğu geldi. Bu, yakışıklı, görkemli bir erkekti. Yaşça benden çok daha büyüktü. Öteden beri onun çevresinde dolanıyordu. Bu üçüncü kişinin varlığı, konuyu değiştirmemize yol açtı. Bana kızgın olan Jenya, bunun acısını çıkarmak için, o kişiye, pek içten davranıp büyük bir yakınlık, sıcak bir ilgi gösterdi. Onunla, başımın üzerinden, konuştu. Bu yad ellerde çok sıkıldığını, çok yalnızlık çektiğini söyledi. Şuradaki Andal Bek de onunla pek ilgilenemiyordu. Boğaziçi'nde bir gezinti yapmayı ne denli isterdi. Tanımadığı kişilerin eğlene eğlene önünden geçtiklerini görüyordu. Onun yüzünün, bana karşı duyduğu öfkeden ötürü kızarmış olduğunu anlayamayan o kişi bu sözlere kandı. Ortaya atılıp onun buyruğunda olduğunu bildirdi. Aralarında sözleşmek üzereydiler. İkisi de güzel konuşu-

yordu. Apar topar kalktım. Onları baş başa bıraktım. Ayrılışım soğuk, resmî oldu. Jenya'nın, kendisini bağışlamamı dileyen, gözleri, bakışlarımı bir kez daha yakalamak istiyordu.

Onunla tanıştığım ilk geceki gibi eve yayan gittim. Bu kez, sevinç yerine sıkıntıdan yürüdüm. Sert biniciyi üzerinden atmak isteyen bir at gibi üzerimdeki öfkeyi atmak istiyordum. Bütün yollar yabancıydı, korkunçtu. Yanmakta olan bir evin önünden geçtim. Yangını söndürecek su olmadığından ev sahipleri, umarsızlık içerisinde, gelişmeleri izliyorlardı. Yanlarında durdum. Onlar gibi, elimden bir iş gelmeksizin, alevlere baktım. Ev bütünüyle yanınca yeniden yola koyuldum. İçim bütünüyle boşalmıştı. Otele sessizce girdim. Kimsenin bulunmadığı giristeki aynada kendi karaltımı gördüm. Çökmüş, gevşek, acınacak bir durumdaydım. Ne var ki, aynadaki soluk görüntümün arkasında birdenbire babamın yüzünü seçtim. Onun arkasından dedemle soyumun birçok başka erkeğinin sakallı yüzleri yüzer gezer bir biçimde belirdiler. Bulanık aynadan, bana doğru, saygı uyandıran, sert gözler bakıyordu. Birdenbire yurdumla ıssız dağları düşündüm. Onların başları, geceleri, uçuşan bulutlarla sarılı olurdu. Benliğimi bir utanç duygusu sardı.

Ondan sonra, odacığımda, tan yeri ağarırken, Jenya'yı bir daha görmemeye, kendi kendime, söz verdim. Gençlik simgelere gerek duyduğundan, kendimi de pek güçsüz bulduğumdan, atalarımın anısı üzerine Kur'an'a el basarak ant içtim.

Artık Jenya bana öyle uzaktı ki. Sanki başka bir yıldızda oturuyordu. Oysa o da o şehirde oturuyordu. Bana her gün yalvaran bir dille yazılmış iletiler gön-

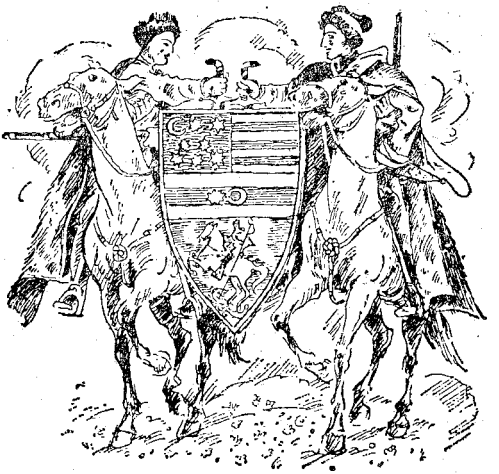
deriyordu. Gerek bunları, gerek üzgün bir dille yazdığı mektupları bir Hint fakirinin yaralarını karşıladığı gibi karşılıyordum. Onları yanıtlamadım. Bununla birlikte o dönemde çok içtiğimi ansıyorum.

O günden sonra onun dünyasından benimkine yalnızca tek bir bilgi ulaştı. Giyim kuşamı, duruşuyla beni andıran bir ildeşimi yolda benimle karıştırmıştı. Onu, benim adımla anarak omzuna dokunmuştu. O, yüzünü dönünce, düş kırıklığına uğrayarak oradan uzaklaşmıştı. Arkadaşım, bu konuda benden bir açıklama istedi. Bu konuda ona verecekli kaldım. Ona birdenbire acıdım. Ondan uzaklaşmayı başarmış olduğumu anladım. Özgürlüğümü koruyabilmiş olmaktan büyük bir sevinç duydum.

Artık, onun mutluluğunu da bağlılığını da almaksızın, gidebilirdim. Ona verdiğim bir nesne de yoktu; çünkü, onun varlığını dahi bilmediği, gizli hazinemi, kargaşanın ortasında, kıskançlıkla korumuştum. Dağların içindeki o ülkeye değer vermemiştim. Oradaki erkeklerin, kadınların, kayaların, taşlı keçi yollarının, sayısız sürüsü olan çobanların, eski şarkılarla öykülerin, davul gümbürtüleriyle çöğür tımbırtılarının değerini bilememiştim. Benim şimdi açık bir yürekle İstanbul'dan ayrıldığım gibi babam da bir sıralar Petersburg'dan ayrılmış olmalıydı. O, doğal olarak, dağlara dönmüştü. Bense, anlaşılan, onlardan gittikçe daha çok uzaklaşıyordum; ancak, bu uzaklaşma, gerçek anlamda değildi; çünkü, içtenlikle biliyordum ki, dünyanın neresine gidersem gideyim, amacım hep, günün birinde, yurduma dönmek olacaktı. Bu uzak el yolculuğu uzun sürebilirdi; ancak, bütün gençliğim, bütün yaşamım boyunca sürse dahi amacım değişmeyecekti.

Bu yüzden yeni bir açlık duygusu içerisinde apar topar yola koyuldum. Kendimi büyülü bir yerin gül döşeğinde oyalanan bir gezginci bahadıra benzetiyordum. Kendi sesime kulak verdiğim sürece yıldızım açık olmuştu. O güne dek pasaport almakta gevşek davranmıştım. Konuyu önemseyince sorunu bir çırpıda çözüverdim. Uyanan istencimin önünden bütün engeller kalktı. Bir sabah her şey hazırdı. Yeniden yola çıktım. Gemi, enginlere açıldı. Türkler'in «Mutluluk Kapısı» diye övgüyle söz ettikleri İstanbul, altın gibi bir sisin arkasında kaldı. Önümde, görünmez bir uzaklıkta, Almanya vardı. Orada, elimin emeğiyle yaşamaya başlayacaktım.

Çok şey yitirdim. Buna karşılık birtakım yeni şeyler kazandım. Yurdumaysa toz kondurmadım. O, sonsuza dek, arkamda da, önümde de duracaktır.

TÜMLENTİ

1100 kilometre uzunluğundaki Kafkas Sıradağları Avrupa ile Asya arasında, Karadeniz'den Kuzgun Denizi'ne dek, geçit vermeyen kocaman bir duvar gibi, uzanır. En yüksek dorukları, kuzeybatıda, 5629 metre yüksekliğindeki, Elbruz ile, güneydoğuda 5043 metre yüksekliğindeki, Kazbek'tir. Mingitav adını da alan Elbruz Dağı «Cinlerin Padişahı» olarak bilinir. Gerek Elbruz, gerek Kazbek, sönmüş yanardağlardır. İkisi de çevrelerindeki kıvrımlı dağlara yayılırlar. Bu dağlarda bu iki doruğun dışında yirmiyi aşkın tepe daha vardır. Bunların hepsi Monblank'tan daha yüksektirler. Kayalık yükseltinin en geniş olduğu yer, doğudaki Dağıstan'dır. Dağıstan'da da 4000 metreyi aşkın çeşitli dağlar bulunmakla birlikte, orada öyle kocaman münferit yükseltiler yoktur.

Çok eski çağlardan beri göçebe budunların akınları bu duvara çarparak kırılmıştır. Bu yüzden, bu dağları aşamayacaklarını anlayarak doğuda Kuzgun Denizi, batıda Karadeniz kıyıları boyunca bu ülkeyi yalayarak geçmişlerdir. Bu akan budunların münferit dağınık kalıntıları, dağlı budunların kökünü oluşturmuşlardır. Bunlar, kayalık koyakların içine girmiş, orada, eski budunların bilmeceli kalıntılarını oluşturmuşlardır. Dilleri az çok ayrılıklar gösteren boylar arasında birlik olmayışı, ülkenin doğal yapısından ileri gelmektedir.

Bu budunların dillerinin başka doğu veya Avrupa dillerine yakınlığının niteliği veya niceliği, bugüne dek çözülememiş, bir araştırma konusudur.

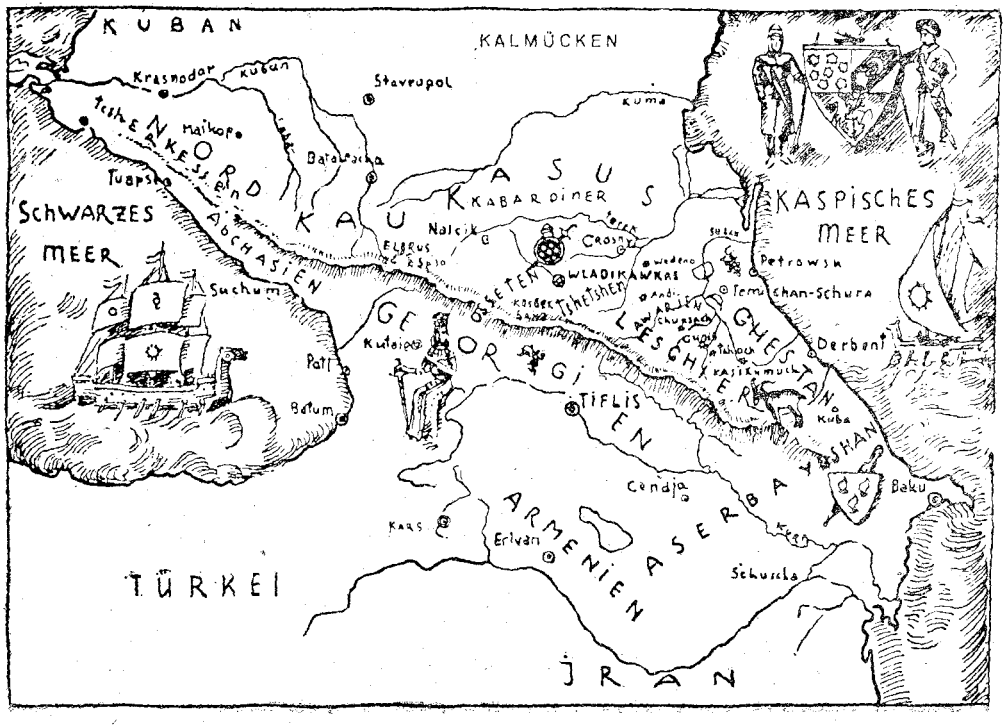
Batı Avrupa'da Kafkas boylarından, genellikle, yalnızca, Gürcüler ile Çerkezler tanınır. Gürcüler'in tanınması, çoğunlukla, dağların eteklerinde yer alan topraklarının çekişme konusu olan bitek ovalardan oluşmasının yanı sıra ülkelerinin güneyin etkisine açık olmasından ötürü kültürlerinin gelişmiş olmasından ileri gelmektedir. Çerkezler ise Kafkasya'nın kuzeybatısında yer alan ülkeleri, tarihî gelişmenin akışı içerisinde, Rus Çarlığı'na en önce komşu olan Kafkas bölgesi olduğu için tanınmışlardır. Kafkasya'yı ayrıca, eski Yunanlılar'ın ardıllarınca bize, ulaştırılan, Yunan söylenlerinden de tanıyoruz. O söylenlere göre Kafkasya'nın gizemli koyakları Amazonlar'ın yurdudur. Promete, Kazbek Dağı'nda bukağıya vurulmuştur. O, bugün dahi halkın yüreğinde, bukağıya vurulan özgürlükle sonsuz umudun simgesi olarak yaşamaktadır. Altın Post söylencesi Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarında geçmiştir. İskender, doğuya giderken, Kafkaslar'ın güney etekleri boyunca geçmiştir. O, Kafkaslılar'ın belleğinde parlak bir öykücük alpi olarak yer etmiştir. Söylencede, Kuzgun Denizi kıyısındaki Derbent şehrinin kurucusu olarak geçer.

Derbent Dağıstan'dadır. Dağıstan ise bu öyküyü anlatan kişinin yurdudur. O bölgenin dağları, öykümüzün geçtiği yerlerdir. Adı, «dağlık ülke» anlamına gelir. Üç yandan yüksek dağlarla çevrilidir. Dördüncü yanındaysa Kuzgun Denizi boyunca uzanan dar bir ova bulunur. Genelde geniş, taşlık bir ülkedir. Doğal bir kale gibidir. Irmakları, kayaların arasına sıkışan, dar, derin boğazlardan akar. Bunların çoğu, gerçek

anlamda, koyak denecek bir genişleme göstermezler. Dağları aşan az sayıda sarp geçit vardır. Keçi yolları, sonu gelmeyen dönemeçler oluşturarak dağlara tırmanırlar. Üzerlerine çıplak kayalar sarkar. Altlarında dipsiz uçurumlar bulunur. Yukarılarda bitki örtüsü azdır. Daha alçak bayırlarda ormanlar bulunur. İklim, Apler'in kuzey eteklerindeki gibidir. Bununla birlikte, denize yaklaşıldıkça güneye özgü bir bitki örtüsü gözlenmeye başlar. Orada sürekli yeşil ağaçlar, üzüm, ünlü yemişler yetişir.

Derbent, gerçekte, İranlılar'ca kurulmuştur. Onlar, topraklarını, kuzeyin dağlı budunlarına karşı, savunmak üzere Kafkas Seddi'ni de yapmışlardır. Bu set, Derbent'ten başlayarak, denizden denize uzanırmış. Bir Batı Türk boyu olan Hazarlar, 7. yüzyılda, Derbent bölgesini ele geçirmişlerdir. Bu şehir, 728 yılında, onlardan Araplar'ın eline geçmiştir. Şehir, 13. yüzyılda Moğollar'ın saldırısına uğramıştır. Moğollar, buradan geçerek Güney Rusya'ya uzanmışlardır. Önce Cengiz Han, daha sonra Timur, halk şiirine konu olmuşlardır. Dolayısıyla deniz kıyısındaki ova bütün dönemlerde komşu veya göçebe budunlar arasında çekişme konusu olmuştur. Sonunda, 1722 yılında, İran İmparatorluğu'ndan Ruslar'a geçmiştir. Ondan sonra Nadir Şah eliyle Ruslar'dan geri alınarak yeniden İranlılar'ın eline geçmiştir.

Öykümüze konu olan Eski Dağıstan, yani gerçek dağlık bölge, bu egemenlik değişikliklerinden pek etkilenmemiştir. Oranın geçit vermeyen dağlarına yabancı ayağı değmemiştir. Çetin bir yer olması orayı dış etkilerden korumuştur. Oradaki geçitlerle kaya yuvalarını güçlü ordulara karşı savunmak için az sayıda kişi yeterliydi. Ele geçirilmez bir yer olarak bilini-

KUBAN
KALMÜCKEN
Krasnodar
Kuban
Stavropol
Kuma
Maikop
Batalpaschinsk
Tuapse
Schwarzes Meer
Abchasien
Suchum
Kabardiner
Nalcik
Elbrus
Kaspisches Meer
Petrowsk
Wladikawkas
Tschetschen
Lesghier
Dagestan
Derbent
Temirchan-Schura
Kutaisi
Georgien
Batum
Poti
Tiflis
Kuba
Cendja
Baku
Kars
Erivan
Armenien
Aserbaidschan
Schuscha
Türkei
Iran

Abchasien: Abaza bölgesi.
Armenien: Ermenistan.
Aserbeidschan: Azerbaycan.
Awarien: Avar bölgesi.
Battalpacha: Battalpaşa.
Chunsach: Hunzah.
Daghestan: Dağıstan.
Elbrus: Elbruz, Mingitav.
Erivan: Revan.
Gendja: Gence.
Georgien: Gürcistan.
Grosny: Sunçkale.
Kabardiner: Kabartaylar.
Kalmücken: Kalmuklar.
Kasbek: Kazbek.
Kasikumuck: Gazikumuk.
Kaspisches Meer: Kuzgun Denizi, Hazar Denizi.
Lesghier: Lezgiler.
Maikop: Miyekuape.
Nord Kaukasus: Kuzey Kafkasya.
Osseten: Asetinler.
Petrowsk: Şamilkale.
Schuscha: Şuşa.
Schwarzes Meer: Karadeniz.
Stavropol: Şetkale.
Suchum: Sohumkale.
Temir Chan Schura: Temir Han Şura (Yapıtın içinde Timur Chan Schura olarak geçiyor.).
Tscherkessen: Çerkezler.
Tschetschen: Çeçen.
Tschoch: Çoh.
Türkei: Türkiye.
Wladikawkas: Terekkale.

yordu. Doğunun gönencini görmemiş savaşçı sakinlerinin yaradılışı, çetinliği, sağlamlığıyla, ülkenin doğal yapısına benziyordu.

Dağıstan'ın Lezgi denen, dağlı budunlarının sayıca en büyüğü Avarlar'dır. Bunlar, yakın dönemlere dek, orta çağdan kalma bir çöl yerleşiminde yaşıyormuşçasına, kapalı bir yaşam sürmüşlerdir. Tek varlıkları koyun sürüleriyle otlaklarıydı. Pusatlarıyla kılıçlarını kendileri yaparlardı. Silah yapımındaki ustalıklarının ünü uzaklara dek yayılmıştı. Çağlar boyunca, yerli hanlarıyla nuzallarının yönetiminde, barış içerisinde olmasa da, dirlik içerisinde yaşamışlardır. Bu yaşayışlarının barış içerisinde sayılamaması, kayalarının eteklerindeki bitek ovalara sık sık çapul akınları düzenlemelerinden ileri gelmektedir. Hristiyanlık, Müslümanlık, Arap-İran kültür etkileri, dağ koyaklarına, güçlükle de olsa, yavaş yavaş, girmiştir. Bununla birlikte Avarlar İslamiyeti, gerçek anlamda, ancak 18. yüzyılın ortalarında benimsemişlerdir.

O dönemde, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ile Derbent'i almış olan gücü büyük Nadir Şah (1688 - 1747) İç Dağıstan'ı da almayı denemişti; ancak, bunu başaramamıştı. Sonunda, 19. yüzyılın başında, Dağıstan Yaylası, Kafkaslılar'ın, bir tasarı uyarınca doğuya doğru yayılan, Rus Çarlığı'na karşı giriştikleri, altmış yıl süreli, savaşın odağı olmuştur. 1801 yılında Gürcü tacını başına giyen çar, Kafkas Dağlıları'nı da Rus egemenliğine sokmak istemiştir.

Ülkenin alınması, Petersburg'da umulduğundan çok daha güç olmuş, çok daha uzun sürmüştür. Oluk oluk kan akmıştır. O dönemin yansız kaynaklarından edindiğimiz bilgiye göre, dönem dönem, Rus Çarlığı'nın

kendisinden çok daha küçük, çetin dağ ülkesine egemen olabileceğinden kuşkuya düşülmüştür.

Ne var ki, bu savaşın çetin koşulları, Kafkas boylarında yazgı birliği bilincinin uyanmaya başlamasını sağlamıştır. Uluslaşma bilinci kök salmaya başlamıştır. Ruslar'a karşı verilen özgürlük savaşı, açık, unutulmaz bir biçimde, öykümüzün özünü oluşturmaktadır. Ne var ki, o savaştan söz etmek demek, Şamil'den söz etmek demektir. Avar bölgesinden Gimrili İmam Şamil Kafkaslılar'ın en önde gelen önder kişisiydi. Pek yüce, gizemli bir kişiydi. O, kan güderek bölünen dağlı boyları, dinî uyanış aracılığıyla, ilk kez bir araya getirdi. Tek Tanrı'lı dinlerin en savaşçısı olan İslam, onun elinde, korkunç bir silah oldu. Yirmi beş yılı aşkın bir süre boyunca, yıldızı kimi kez açılıp kimi kez karararaktan, kendisine bağlı kişilerle onların erlerini savaşa sürdü. Naipleriyle müritleri kutsal savaşta şehit düşmeye ant içmişlerdi. Bu yüzden güvenliklerinden yana kaygıları yoktu. Pahalıya malolan çok sayıda münferit başarıya karşın Ruslar uzun süre ilerleyemediler. Başarısızlıklarından sonra gözden düşen çok sayıda general biribirini izledi. Öbür yandaysa hep o Şamil, müritleriyle duruyordu. Bir yenilgiden sonra dağların içine çekilerek yeni bir baskın düzenliyordu. Ruslar, yollar, kaleler yaptılar. Şamil, sırası geldikçe bunları da ele geçirip bunlardan beceriyle yararlandı. Ruslar, yılmadan, çeşitli yerlerde tutunmaya çalıştılar. Bununla birlikte, en önemli kaleleri olan, Terekkale'yi bile yıllarca, gereğince, savunamadılar. Ahulgoh, Dargo, Çoh, Salti, Hunzah ile çok sayıda başka avulda geçen savaşlar, korkunç, acımasızca oldu. Ruslar'ın eline yalnızca yıkıntılar geçti. Dağların doğası, çocuklarıyla bağlaştı.

Bu direnme gücünün gerçek gizi, gönül gücüne dayalı olmasıydı. Şamil'in erleri için savaş doğal bir yaşayıştı. Onlar, eskiden, sonu gelmeyen, aileler arası, boylar arası kan gütmelerde durmadan biribirileriyle savaşmışlardı. Şimdiyse, İmam Şamil'in kişiliğinde büyük bir bütün oluşturarak, ortak düşmanlarına karşı savaşıyorlardı. İlk sıralarda, durumlarının oldukça elverişli olmasından dolayı, verdikleri yitikler kendi aralarındaki çatışmalarda verdiklerinin üzerinde değildi. Yeni bir dünyayla karşılaşmak, dağlıların alışkanlıklarını değiştirmedi. Ruslar, ahaliyi barışa zorlamak için askerî yollar üzerinde depolar kurdular. Kafkaslılar, bu depolardan kendilerine sunulan hazinelere el sürmediler ya da bunlara, eski alışkanlıkları gereği, silah gücüyle el koydular. Pek azı düşmana boyun eğdi. Umutlarını yitirince şehitlerinin arkasında mevzilenip ölüm şarkıları söylemeye başladılar. Ölmeleri gerektiğini bilmeleri, onlarda dinî bir gönül esrikliği oluştururdu. Bunun, uygulamada, onlara bir yararı yoktu. Bu yüzden bu tutumları, Ruslar için, anlaşılmaz bir davranış olarak kaldı.

Savaşın yazgısı değişmeye başlayınca, ölümden korkmayan özgürlük savaşçılarının durumu güçleşmeye başladı. Kırım Savaşı sırasında Türkler'den, anlaşılmaz bir tutumla, yardım görmemeleri, Ruslar'ın ülkeye kat kat üstün yeni birlikler göndermeleri, Şamil'in elinde doğru düzgün topçu birliklerinin bulunmaması, durumlarını güçleştiren başlıca etmenler oldu. Buna karşılık, Şamil'in egemenliği, yerlilerin ona gözü kapalı bağlılığıyla Kafkaslılar'ın özgürlük isteğine dayalı olarak ayakta duruyordu. Ona bağlılıklarını göstermek için ellerinden geleni yaptılar. Bununla birlikte o, en iyi, en yiğit naibi olan Hacı Murat'ı, aralarındaki eski bir kan gütme yüzünden, yitirdi!

Kırım Savaşı'ndan sonra, üstün gücün yaşlı aslanı kavrayan kıskaçları gitgide daraldı. Sonunda, 1859 yılında, son yandaşları, kadınları, çocuklarıyla birlikte, Gunip Kalesi'ne sıkıştırıldı. On dört gün süren bir kuşatmadan, müritlerin yaptığı özverili bir çıkıştan sonra, Şamil, boyun eğmek durumunda kaldı. En onurlu bir biçimde bütün Rusya boyunca geçirilerek çara götürüldü. Çar, onu büyük bir saygıyla karşıladı. Yirmi beş yıl karşı koymuş olduğu gücün ne denli büyük, ne denli ölçülmez olduğunu görmek onun son utkusu oldu. Mekke ile Medine'ye bir hac yolculuğuna çıktı. Orada, 1871 yılında, yetmiş dört yaşında, öldü.

Ruslar, onu yenip tutsak ettikten sonra da Kafkasya'nın içlerine gerçek anlamda giremediler. Dağlı, onlardan birtakım beceriler edindiyse de kendi bildiği gibi yaşamayı sürdürdü. Âdetlerine bağlı kaldı. Onlar, onun en büyük dayanağıydı. Rusya'nın en soylu beyinleri, bu ülkeye, kendilerini mutsuz eden, bir sevgi göstermişlerdir. Kafkas toprağının sorunsuz gücü, Kafkas doğasının görkemi, Rus şiirinin özgürce soluklanmasını sağlayan bir kaynak olmuştur.

Bolşeviklik, eski Rus Dünyası'nı yok ederken Kafkasya ile Dağıstan'ı da yutmuş, orada «emekçi»nin ne adını bulmuştur, ne de sanını. Bu yüzden orada, o dağlarda, bilinmeyen bu deyimi kullanmaktan kaçınmıştır. Bolşeviklik, buna karşın, doğulu satraplarla Rus çarlarının başaramadıkları işi başararak kayaların gücünü kırıp dağların doruklarını düzleyebilecek mi dersiniz?

AÇIKLAMALAR

Naip, avul, çuha, bek, serdar, mürit, laçin, kunak, tohum, imam gibi Arapça, Farsça, Türkçe sözcüklerin Kuzey Kafkasya'da kullanılan anlamları verilmiştir.

Kafkas sözcükleriyle adlarının vurgusu son hecenin üzerindedir. Örneğin: Manishál, Mohamá, Kahír, Sahír, Haniká, Kulá, Necmettín, Arbá, Nökér, Ramazán ile benzeri gibi.

1. **Özden,** Kuzey Kafkasya'da soylularla kölelerin dışında kalan özgür yurttaşların sanıdır.
2. **Naip:** Komutan.
3. **İmam Şamil,** 1797 yılında, Dağıstan'ın Gimri avulunda doğmuştur. Ruslar'a karşı Kafkas Özgürlük Savaşı'nı yürütmüştür. 1859'da Gunip Kalesi'nde Ruslar'a boyun eğmek durumunda kalmıştır. 1871 yılında Medine'de ölmüştür. Bkz. yuk.
4. Burada yalnızca tarihe malolmuş bir halk deyimini yineliyoruz. Bu, o dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, anlatanın, yiğit Kazaklar'ı aşağılamak gibi bir düşüncesi yoktur.
5. **Avarlar,** bir Lezgi boyudur. Dağıstan Yaylası'nın en büyük bölümünü ellerinde tutarlar. 169 000 (bugün yaklaşık 600 000) baştırlar. Anlatan da bir Avar'dır.
6. **Avul,** bir dağ yerleşimidir. Avullar, genellikle, berkitilmiş kaya yuvalarıdır.
7. **Çuha,** erkeklerin ulusal giysisi olup Ruslar'ca «çerkeska» adıyla anılmış, bu adla tanınmıştır.
8. **Yamçı,** Kafkaslılar'ın kalın, genellikle kara, keçe üstlüğüdür. Avarca'sı burtina, Rusça'sı burkadır.
9. **Sünnet,** hepimizin bildiği İslam göreneğidir.
10. **Boza,** bir çeşit arpa suyudur.

11. **Şeker bayramı,** oruç ayı, ramazan, bitimindedir. **Kurban bayramı,** hac yolculuğunun anısına düzenlenen, bir adak bayramıdır.
12. **Kunak odası,** kunak denen konuklar için düzenlenmiş görkemli bir odadır.
13. **Hıncal,** özgün Kafkas ulusal silahıdır. Genellikle güzel işlemelerle bezeli düz bir kamadır. Büyücek hıncallar, kesici silahlar olup kılıç gibi kullanılırlar. Hıncal, erkeğin, yanından ayırmadığı, arkadaşıdır. O, onu evinde, barış döneminde de yanından ayırmaz.
14. **Bek** bir soyluluk sanıdır. Oğuzca «bey»in Kıpçakça'sıdır.
15. **Barin** (Rusça) = Bay.
16. **Nartlar,** söylencel devlerdir.
17. **Kızlar Kalesi,** bir yer adıdır.
18. **Cigit** = Yiğit.
19. **Çöğür** = Kafkas kopuzu.
20. **Hacı Murat,** Kafkas Özgürlük Savaşları'nın en bahadır, halka en çok malolmuş kişisidir. Tolstoy onu, en güzel öykülerinden birine konu etmiştir.
21. **Tur** = Kafkas dağ keçisi.
22. **Serdar** = Çar'ın vekili.
23. **Müritler,** Kafkaslı inanç, özgürlük savaşçılarıdır.
24. **İskender** = Kafkasya'da da söylencel bir yiğit olan Büyük İskender.
25. **Laçin,** bir ak kartaldır.
26. **Nuzallar,** eski Dağıstan prensleridir.
27. **Kunak,** biribirilerine konuk olarak gidip gelen iki arkadaştan her biridir.
28. **Abrek,** yaptığı yasadışı işler yüzünden toplumun dışına itilmiş bir yasa kaçağıdır.
29. **Kurşin,** genellikle artistik dokunmuş, bir heybedir.
30. **Helva,** bal gibi bir tatlıdır. Almanya'da türk balı olarak bilinir.
31. **Tohum** = Soy.
32. **Lezginka,** Kafkas (Lezgi) ulusal oyunudur.
33. **Beşmet,** çuhanın altına giyilen, ipek gömlektir.
34. **İmam,** gerek din, gerek dünya işlerinden sorumlu önderdir.
35. **Tar** = İran kopuzu.